

Aleksandar Gatalica

BEOGRAD ZA STRANCE

(fantastični prestonički bedeker)

VEŠTAC U BEOGRADU

Veštičarenja prvog vešca, čije je prisustvo u Beogradu objašnjeno naučnim postupcima turske imperije, palo je u vreme reformi carstva sultana Sulejmana Veličanstvenog. Bilo je to doba kad se duh neke nakazne i Turcima protivprirodne logike uvlačio u službenike, kadije, vezire, pa i među vojnike, stražare, dželate i prost svet. O ovom vešcu ponešto će se pronaći u docnijim putopisima Evlije Čelebije i geografa Hadži-Kalifa. O njegovom slučaju, uz različitu hronologiju i objašnjenja, može se pročitati i nekoliko stranica u pašalučkim knjigama onog vremena, esnafskim zabeleškama potkivača Beograda. Ponešto se da zaključiti iz Dnevnika sultanovih pohoda, kao i iz legendi o nepobedivom Sultanu i njegovim podvizima.

Ostalo je neobično što se putopisci, udvorice i hroničari Beogradskog kadiluka i Smederevskog sandžaka zanimaju za jednog nesrećnika, došljaka u Beogradu, koji je tužno skončao, ali bilo je to umnogome mitsko vreme kada je velika azijska imperija prestajala da bude srednjovekovna, pa i azijska. U mnogim kontaktima i sukobima sa Evropljanima u južnom Mediteranu i na zaleđenoj pustari u Sremu, Turska je već upoznala i duh pretvornosti, i dah domišljatosti hrišćana, ali kako je bila gluva za renesansu ili reformaciju, bilo je jasno da će njen napredak biti

obeležen nakaradnim putokazima kraj puta koji crvenu liniju slobode pretvaraju u zelenu arabesku pritajene i gnjile samostalnosti službenika raštrkanih po graničnim krajevima carstva, nesposobnih, ili nespremnh da sa Stambolom ostanu u kontaktu.

Slučaj prvog vešca čija je pojava objašnjena logičkim osnovama, uklapao se u to vreme i takve naravi ondašnjih ljudi. A ta priča počinjala je poput mnogih nahijskih. Veštac izgleda zadugo nije znao da je to. Stigao je u Beograd kao običan vojnik, šajkaš iz Iloka, i na vrata grada stupio sa reke. Šta je jedan šajkaš tražio u Beogradu? Reklo bi se da nije mislio da upadne u neku nevolju. Bio je onaj što će se kasnije oglasiti kao veštac, vojnik pod ugarskom vlašću u srpskim graničnim bataljonima u Petrovaradinu i Slankamenu. Propustio je da sa ostalima pređe pod tursku komandu, jer se zbog teškog pijanstva i zabavljanja sa jednom sumnjivom devojkom zatekao van jedinice baš u danima kada su se njegovi drugovi zbog nerešenog statusa pod ugarskim banovima odlučili da pređu Osmanlijama i svoje šajke priključe turskim posadama Dunavske flote.

Zato je veštac došao u Beograd, 1525. ili naredne 1526. godine. Mislio je da će već na kapiji prepoznati nekog od saboraca, ali tamo su bili neki drugi hrišćani iz Vidina i Niša koji su slabo govorili turski, a još slabije srpski. Radili su kao topdžije za nadnicu od sedamsto akri i nisu ih zanimali namernici, ni vojnici iz ostalih jedinica. Biće da su mu pokazali put, a vojnik je još dva dana tražio drugove, kada ga je glad trećeg dana naterala da se zaposli kod jednog od pet beogradska potkivača. Ahmedu, sinu Abdulhamidovom, koji je imao radnju odmah uz Stambol-kapiju, bile su potrebne sve sposobne ruke, a stranac, sudeći po Ahmedovom kasnijem iskazu, nije rekao da je šajkaš, niti da stiže sa reke. Predstavio se kao potkivač od zanata, što je u neku ruku i bio. Pre nego što je stupio u vojničku službu, veštac je u rodnom Iloku radio kod nekog Petra Banjanina koji je u svoje vreme bio čuven u struci. Onda, u Banjaninovoj radnji, verovatno se upoznao sa veštinama koje je na turskoj strani malo ko znao.

Jedna od tih tajni biće izgleda odgovorna za prva podviž- nička dela jednog istinskog savremenog vešca. Naučio je nesrećni šajkaš, naime, liniju pružanja jednog podužeg konjskog nerva. U stručnoj literaturi taj živac danas ima ozbiljno latinsko ime plexus cervicobrachialis, ali novopečeni potkivač nije znao ništa o tome. Iz iskustva je on video da se nemirnom konju krotko savija glava i životinja se čitava umiri dok se data tačka na vratu drži pritisnutom i to je u času potkivanja bilo najvažnije, naročito ako je reč o mladom i prkosnom konju kakve su jahali i Ugari i Turci. Stupio je tako budući veštac u službu (za vreme "punog meseca", kako stoji kod Evlije Čelebije, ako je to od neke važnosti), ali nije mislio da se tajnim znanjima koristi odmah. Prazan stomak, naporan rad šegrta od izlaska do zalaska sunca i nejasno uverenje da je on zapravo vojnik i mornar koji će ubrzo pronaći jedinicu na obalama Dunava, nagnali su ga da sebi olakša posao i na izvestan način zadivi majstora Ahmeda. Nadao se on da će se gazda potom držati bolje prema njemu i da će bar mlađe kalfe i starije šegrte sprečiti da ga vuku za uši, ako to već ne može da zabrani svom razmaženom posvojčetu.

Prvi konj koji je na takav način pred njim savio vrat izazvao je oduševljenje koje je prevazišlo sva očekivanja. Majstor je pozvao hrišćanina i kasnije priznao da ga je dugo ispitivao o njegovim tajnim moćima nad konjima. Pre nego što će slučaj prijaviti esnafu potkivača, želeo je da proveriti stvarne moći, a priprosti i naivni čamdžija, po svemu što se zna opijen kratkotrajnom slavom, sledećeg jutra je savio vratove dvema kobilama i jednom dvogodišnjem riđanu iz begove štale kojeg niko do tad nije mogao potkovati.

Premda je riđan po svemu bio znamenit, a u pašalučkim knjigama nailazi se čak i na njegovo ime "Keramet" ("Čudo"), to ne bi bilo dovoljno da jedan vojnik koji je izgubio jedinicu postane veštac, da gazda Ahmed nije sa još dvojicom turskih majstora nameravao da iz esnafa istisne dva srpska potkivača (njihov rat, prema esnafskim tefterima, trajao je bar pola decenije pre pojave vešca u Beogradu). Kako mu je mogao poslužiti Bahtijar - taj Srećković, kako ga je majstor prozvao - to je znao jedino Ahmed.

Uputio se, dakle, majstor u komoru potkivača. Tamo je rekao da nema više razloga da dvojica majstora Srba ostaju u Beogradu, ma koliko da su zadužili tursku vojsku još u pohodu iz 1521, jer se u turskim potkivačnicama sada mogu potkovati svi konji potrebni tvrđavi, pa i oni najrazuzdaniji koje su jahali samo janičari. Čini se da je majstor računao ovako: šegrtu će narediti da teške konje potkiva u sve tri turske radnje, te će dve srpske ostati bez posla, ili će im zapasti samo ono malo narodnih konja i rečnih kljusina dobrih jedino za potezanje skela.

No, Bahtijar ne bi od miljenika sreće postao Bahtsiz (odnosno Baksuz, nesrećnik), da verolomni srpski potkivači nisu namerili da se organizuju i podignu na majstora Ahmeda. Bili su se i ti srpski majstori naučili na Turke još od onog dana kada su blagovremeno izbegli iz beogradske tvrđave i kod Slanca se pridružili sultanovim trupama koje su još tad pravilno ocenili nepobedivim. Ponešto su od tog doba naučili o zakulisnoj politici i tajnim sredstvima koja u Carstvu najpre dovode do cilja. Po knjigama esnafa potkivača, u kojima se nalazi jedino kitnjast govor i proste brojke, može se opaziti kako su brzo shvatili da će im posle iznenadnog pojavljivanja novog šegrta i njegovih tajnih moći, preostati samo pokoje tovarno grlo u radnjama, što će im bez sumnje uništiti radionice. Odlučili su zato da problem reše laskajući Bahtijarovim moćima. Imali su i oni svoju računicu. Problem jeste bio nerešiv u krugovima potkivača, ali ako se slava tog Bahtijara iznese na ulicu, pred kapije grada i na divan, postojala je mogućnost da se lakoverna raja i ženskadija iz svih kuća toliko zainteresuju za njega da nesrećni potkivač, raniji šajkaš, ne bude u mogućnosti da opsluži turske potkivačnice. Na ovaj način bi se zadržalo staro stanje i odnosi u cehu, a Bahtijar bi bio gurnut na margine života, koje su u Turskom carstvu bez prestanka zjapile, čekajući posrnule, neoprezne ili tašte.

Rekli su oni, dakle, na sastanku komore potkivača i (srećom po nas koji ovu priču pratimo bezmalo pola milenijuma kasnije) tražili da uđe u tefter, da bi bilo dobro da Bahtijar svoje moći pokaže na ljudima, kada je već tako vešt i dogodilo se da su iz podlosti i lakovernosti

ostala dvojica turskih potkivača to prihvatili. Majstor Ahmed pretpostavio je da će to uništiti njegovog Srećkovića, ali bio je nadglasan i nije imao kud. Ipak, potkivači su kasnije potvrdili da je majstor reagovao burno i do kraja pokušao da zaštiti svoga šegrtu, ali ništa nije vredelo. Sada se veću ponudilo da pred Stambol-kapijom, na čijem mestu će se tri veka kasnije sazidati Narodno pozorište, pokaže moć na nekoliko putnika iz Golubca i Smedereva. (Prema Hadži-Kalifu namernici su bili iz Skoplja i Drača, ali to nije bitno za ovu priču.) Nesreća je bila što i ljudi imaju isti nerv kao i konji, samo se on proteže unekoliko drugačijim putem, ali i taj čovekov nerv započinje od potiljka glave, krivuda i račva se niz kičmeni stub i završava pod desnim pazuhom, pa Bahtijaru nije bilo teško da ga pronađe i na taj način ponizi i nepoverljive ljude, kao što je činio sa nepotkovanim konjima. Skupili su se zatim turske bule i deca ("Napravila se na kapiji gužva, do tada neviđena."), te je neoprezni zabavljač i na njima pokazao veštinu.

No, možda ni to ne bi bilo dovoljno da se Bahtijarova slava uzdigne dalje od bazara, narodnog meteža i kućnih ogovaranja da u beogradsku tvrđavu te godine nije stizao Sultan lično. Sultan Sulejman je - prema hronikama, pre će biti 1526. nego 1525. godine (23. ramazana 932. po turskom kalendaru) - stigao u Beograd da tu provede Bajram. Sledećeg dana prispela je flota od osam stotina turskih brodova i šajki, a anadolska, rumelijska i bosanska vojska prešle su Savu i spojile se kod Šapca. Floti koja je stigla sa veličanstvenim vladarem priključen je Jakši-beg Muhaloglu, sin Skender-begov. Sultan Sulejman je na Bajram nameravao da priredi veliku gozbu, kojoj je trebalo da prisustvuje stari Bali beg-Jahjapašić, upravitelj Beograda i Smederevskog sandžaka, kao i svi begovi osim onih koji su bili na straži. Ali, turska gozba, naročito bajramska, ne bi bila ono što jeste da se na trpezi ne pojave najprobranija jela, uz stolove nekoliko orkestara sa zurlama, dairama i dobošima, i naposljetku jedan lokalni vežštak koji bi zadivio sultana.

Meso i đakonije pripremani su mnogo pre sultanovog dolaska (Prema Hadži-Kalifu, kadaif, omiljena sultanova poslastica, dopreman je čak iz Salonike, i to iz jedne semitske radnje); muzika je

dovedena iz Prizrena i Jedrena, a veštak je pronađen u poslednjem trenutku. Bio je to naš nesrećni šajkaš koga su odmah prebacili u tvrđavu i počeli da ga uređuju za sultana. Nestao je veštac sa beogradskih ulica. (Da li su oni srpski trgovci stezali šake jedan drugom, uz opasku "veliki je Bog", zahvaljujući se tvorcu što im je, kao valjda jedinim zaostalim starim Beograđanima, sačuvao radnje i obrt?)

Za to vreme u tvrđavi niko nije smeo da vidi Bahtijara. Ali, Turska ne bi bila Turska da se ovako ili onako, i ovde-onde, o svemu nije znalo po malo. Želeći da Bahtijara, kao neku hrišćansku lutku ukrase i tako sakriju beznadnu prazninu u očima i ravnodušno držanje kojem se već odao, begove sluge odvele su ga u odaje i tamo počeli da ga kupaju i mažu. Vešti frizeri, umetnici i slikari u noći pred Bajram trudili su se nad Bahtijarovom glavom. Behu ophrvani nesvesnicama od dugog gladovanja, ali su se trudili više no ikad. Potkresali su tom lutku bradu, nakovrdžali je i dali joj lep izgled. Neprijatne ratničke ožiljke s njegovog lica i šaka uklonili su. Ruke su mu nabeleli, obraze narumeneli. Odvratne su bile bore patnji koje su brazdale to još mlado lice, te i njih zamazaše i sasvim ukloniše, a na čistoj kožnoj podlozi veštim potezima četkicom iscrtaše bore dobrodušnog smeha i prijatne, nezlobive veselosti...

Dvadeset osmog ramazana, u smiraj, taj dobrohotni mladi čovek, sa crtama starca, obučen je u svilene pantalone boje lijanderovog lista. Ogrnut mu je prsluk sa srmom, o pasu zavezan raskošni purpurni pojas, a oko glave obmotan beli turban. Sultanu je ipak predstavljen kao nevernik koji ima neopisive moći. Vladar istoka i zapada o njima je već nešto načuo, pa je ("sa mudrošću izlaska i zalaska sunca koje je u sebi sjedinjavao"), slučaj želeo da razreši tako turski, ne ostavivši veću ni jednu mogućnost da se izvuče. "Dela, Kaurine", još se prepričava da je rekao Sultan, "čujem da imaš neopisive sposobnosti kojima možeš da poniziš svakog oko sebe. Sada sam ja, tvoj vladar, pred tobom, pa dede pokaži mojim gostima i komandantima svoje moći na meni." ("Sala se na ove gospodareve reči sasvim utišala.") Bilo je jasno da je tog časa Bahtijar postao Baksuz, jer ukoliko bi pritisnuo Sultana u slepu tačku

i ponizio ga, janičari iz sultanovog obezbeđenja odmah bi ga sasekli, a ako to ne bi smeo da učini, obesili bi ga sutradan na Dunavu kao varalicu. Šta je mogao da učini nekadašnji potkivački šegrt? Prema onome za šta se odlučio, rešio je da moć pokaže na sultanu poslednji put. Smrt na maču činila se brža i više vojnička za jednog šajkaša koji je izgubio jedinicu.

"Gospodaru", rekao je navodno prema zapisima sa same gozbe, "ja obaram glavu svakom živom biću, a vaša sultanska dobrotu čini mi se samim oličenjem života, jer upravlja sudbinama miliona, te nema razloga da i vaš vrat ne povijem." I krenuo je nesrećnik ka sultanovoj stolici, dok su se glasovi - sasvim je lako u to poverovati - počeli pronositi brže od koraka osuđenika. Mnogi su se, bez određenog cilja, sašaptavali u neverici, samo je, tvrde, Muhamed Jahjapašić, sin proslavljenog komandanta Bali-bega Jahjapašića, rekao ocu kako može objasniti čitav slučaj, te da se neminovni hod i kraj nesrećnika zaustave. Šta je mladog plemića Muhameda nagonilo da to učini? Ništa drugo do taj duh reformacije s kojim se upoznao dok je putovao po Evropi kao delegat Porte (1521. Firenca, 1525. Pariz, čitavih osam meseci) i želja da se slučaj beogradskog vešca prvi put objasni razlozima logike i zahtevima uzročnih veza. Ipak, ne bi se Baksuz spasao da stari otac, otvrdnuo u liku sultanovog bega, nije iznad svega voleo najmlađeg sina i odmah izvršavao njegove naume, uveren da će ga zaštititi, ma u kakvu nepriliku zbog njih upao.

Jedan begov naklon glave i nekoliko jedva čujnih rečenica ("Gospodaru, taj Bahtijar je biće nečastivo. Neće biti dobro da vas on ponizi, ali neće valjati ni da nad njim trijumfujete i tako u poslu odmenite samog Alaha, na njega molitva i mir. Oprostite što smo ga na gozbu doveli kao budalu. Moji i ljudi mog sina pobrinuće se za njega, a vi ćete dobiti zadovoljenje i objašnjenje kako dolikuje."), promakli bi i pažljivim posmatračima i sastavljačima Dnevnika sultanovih pohoda. Ali, kaurin je odmah trgnut, sprečen u pola hoda i zaustavljen u svojim samoubilačkim koracima. Slučaj, koji je vešca doveo pred sultana, poželeo je tako je da ga iz nerešivih okolnosti izbavi i preda u ruke logici.

Gozba je nastavljena kao da se ništa nije dogodilo, a trbušne igralice namazane mirisnim uljima do pred jutro zabavljale su komandante, sanjive od dugotrajnog jahanja. Idućeg dana otomanska vojna sila krenula je na Petrovaradin, i dalje na palate i dimnjake Budima. Nesrećni šajkaš zatvoren je u jednom od laguma ispod beogradske tvrđave, blizu arsenala u kojem su se čuvala topovska zrna, a njegova sudbina zavisila je od mladog Muhameda, koji je ostao u Beogradu. Tek 1536. taj mladić postaće upravitelj Smederevskog sandžaka i naslediti oca kao zapovednik Beograda. A sada? Sad je tek begov sin i valja mu pronaći put iz lavirinta u koji je, iz samoljubivosti i obesti, ušao sam. Dok se otac vrati iz pohoda na Budim, zagonetka je morala biti rešena, a njoj je mladi Muhamed pristupio kao pravom logičkom zamešateljstvu. Verovao je ovaj novovremski mladić u snagu razuma i zdravog rasuđivanja XVI stoleća i bio zahvalan ocu što je na vešt, premda turski način zaustavio pogubljenje kaurina.

Ostao je tako nasamo, oči u oči sa zločincem, ali on nije verovao u vešce, a probajmo da ga zamislimo kako se premišlja ovako. Ako bi Bahtijar uspeo da ovlada sultanom, bio bi posečen; ukoliko bi njegovu molbu odbio, bio bi obešen kao prevarant... Kako ovo razrešiti? Potrebno je krenuti od jedinstvene sultanove ličnosti koja je Alahov izaslanik među muslimanima na Zemlji. Pa ipak, takav božji izaslanik mogao je biti ponižen, istina samo nakratko, što bi značilo neminovnu smrt hrišćanina. Ali, kako je uopšte mogao biti ponižen, makar i na čas? Ne bi li to dovelo do nezarasle pukotine u ustrojstvu vasiona i Alahovog svedrštva?

Pretpostavimo da se, u nemogućnosti da pronađe odgovor, Muhamed, sin Bali-begov, vratio na početak, i seo na hoklicu uz novog šegрта. Zamislio je konja po imenu Keramet koji pred neznatnim kaurinom povija vrat i zaključio da je to zbog toga što je potkivač bio hrišćanin. Vrata nečastivosti na ovaj način su se odškrinula, ali Muhamed je još bio daleko od odgonetke. Predstavimo ga zatim, kao da je živ, i probajmo da ga ugledamo kako se šeta tvrđavom i zagleda u mirnu rečnu deltu, koja se u

predvečerje crveni kao da koritima Save i Dunava ne teče voda već krv. Uveče on klanja u nekadašnjoj crkvi Uspenske Bogorodice u Donjem gradu, okružen nekim nepoznatim ljudima koji smrde na loj i konjsku balegu i predstavljaju se njegovom ličnom gardom, odgovornom jedino ocu. Za besanih noći, iz dorćolskih bašti, Muhamed posmatra zvezde, te noćne plamenove koje je po jesenjem nebu posejao tvorac i siguran je kako je na isti način i u njemu zasejana logika poput vatre i da je upravo Alah taj koji traži razrešenje.

Ali, stvarnost je drugačija od maštarija. Da nije bio begov sin, prosti i preki zapovednici nadobudnog Muhameda bacili bi u okove, jer vojnici koji su uredno obavljali dnevne dužnosti, nisu podnosili bilo šta neobično u svojoj okolini. I pomisao da je nečastivi zatvoren u lagum odmah do arsenala, kod mnogih je izazivala nelagodu, a ta su se neprijatna osećanja pojačavala saznanjem da Beograd, u odsustvu glavnih trupa, više nije šehhergrad, ni dobro branjeno središte, već usamljena tvrđava koju bi bezmalo i dunavske skeledžije udružene sa drumskim razbojnicima mogli da osvoje. Ne, begov povratak iz Budima nije se mogao čekati i nečastivi je mnogo ranije morao biti oglašen za vešca i pogubljen. Razdražljivost je, kako odveć često biva u vojsci, krenula od nižih činova. I nije bilo potrebno mnogo vremena da se neodređeno sašaptavanje subaša, prenese kao protivljenje buljubaša, negodovanje dizdara i otvorena žalba beogradskog ćehaje Hasan-age.

Po svemu što se o njemu zna u tim godinama (pa i kasnije, kad je postao beg), Muhamed je na ovo morao gledati kao na podizanje one stare, maloazijske Turske. Nameravao je još 1526. godine da se tome usprotivi, no otac beše daleko, a negodovanje beogradskih utvrda i vojnih žutocrvenih zastavica što se vijore na vetru svud oko njega. Razum je bio nadmoćan, ali sa rešenjem je morao da požuri. Knjige kažu da je ("sa rajskim umom kojim je bio obdaren") pokušao da se raspita kog dana je i u koje vreme veštac savijao vratove muslimanima, ali ta numerologija izgleda ga nije odvela na pravi put. Kad mu nisu pomogli ni Platon, ni Plotin, ni zoroastrizam, koje je poznavao, primetio je Muhamed vodadžije kako iz gradskih cisterni,

izgrađenih pre gotovo veka, čašicama na kraju dugačkih bakarnih štapova vade najhladniju vodu sa dna rezervoara. Zamislimo kako mu je upravo to dalo ideju, a taj nevažni detalj iz običnog života u njemu, kao u proverenom istražitelju, pokrenuo točak rasuđivanja. Od ranije je mladi turski poslanik znao za mnoge cisterne koje su i u Beogradu gradili italijanski majstori. I sam je upoznao nekoliko zanatlija koje su u Firenci zvali magister cisternarum, ali imamo sve razloge pred sobom da verujemo kako je on u tom času mislio o nečem drugom.

Čuo je Muhamed, upravo u danima kada je radio na slučaju sultanove gozbe, za nekog Pavla iz Iloka i sve se u njegovim ispitivanjima namah razjasnilo. Pavle beše obični đaur, koji se podigao na Turke i postao poznat ("po zlu i odmetništvu"). Bio je uzrok mnogih sumnji i svake uzbune, jer je na neredu digao raj u koja se nije suprotstavljala nijednom njegovom predlogu. Među hrišćanima bio je poznat kao "car Pavle", a u nekim mestima kao "vojvoda Pavle". Taj car i vojvoda naposljetku je na panađuru u Iloku pustio telala da oglasi kako će vojvoda otići do Porte i dobiti "taze zakone". Na putu ka Stambolu je uhvaćen i sproveden u beogradsku tvrđavu.

Ilok je bio pozornica zavere na kojoj je trebalo dovesti u pitanje sultanovu milost i božansko izaslanstvo. Taj grad je u narečeno vreme nejednom obeležavan kao mesto razvrata i svakovrsnih nevaljalstava. ("Šejtan je kao krtica koja buši podzemne hodnike do nečastivih mesta.") "Vojvoda" je iz Iloka počeo sa svojim podbunjivanjima, kaurin je bio šajkaš rodom iz Iloka, a za majstora Ahmeda otkrio je begov sin da je više puta za vojskom odlazio u Ilok, gde je potkivao turske konje. Kao one beogradske vodadžije, Muhamed sada zahvata ljudski talog sa dna cisterne života i shvata kako je zločinac zapravo pravoverni potkivač koji je sklopio savez sa samim šejtanom.

Zatim počinje da razmišlja dalje i spaja nevidljive konce. Zašto je Ahmed potkivač zamrzao veličanstvenog sultana? ("Na njemu nek su pravedne odluke.") Odgovor se gotovo sam nametnuo. Potkivač

je imao tri žene od kojih su sve bile nerotkinje, te osim onog posvojčeta koga je podigao s mnogo muke kao svog, nije imao poroda, ni nasljednika. Čitava imovina njegova posle smrti trebalo je zato da pripadne sultanu. Da bi to sprečio Ahmed se digao na svog gospodara, a jednom je bilo dato za njegovog života da vladar nad narodima dolazi u Beograd na bajramsku gozbu. Tu priliku nije smeo propustiti. Otišao je u Ilok i našao bundžiju dobrog za ostvarenje njegovih šejtanskih nauma. Upravo u to vreme digao se u Sremu Pavle i objavio vlast nad rajom, te je potkivač u njemu zacelo video osobu podesnu da mu pronade nečastivog šegрта.

Beogradski veštac je tako postao zaverenik, a i njegove moći uskoro su za Muhameda prestale da budu tajna. Probajmo da zaključujemo zajedno sa ovim, verovatno prvim savremenim detektivom. Kako je nesrećni vojnik proglašen za vešca? Za sve je okrivljena crna žuč koja se, kako je bilo znano turskim lekarima toga vremena, izliva u trenutku kad bolesnik umire. Trebalo je utvrditi da li je šajkaš nekad bio na ivici smrti, ali nema znakova da se Muhamed za to mnogo zanimao. Kao vojnik, mora biti da je Bahtijar bar jednom bio smrtno ranjen. Crna žuč se, dakle, prolila, probila "frenos", opnicu što deli fine od nižih organa, i izlila se kaurinu u mozak. Nošen crnom žuči, u njegov smućen um stigao je i obmanjivač šejtan, koji ga je naoružao sposobnošću da zavarava konje i naivne pravednike.

Takvog je šegрта gazda Ahmed tražio u Iloku i takvog je i pronašao. Ostalo je išlo prema planu. Bahtijar je, kao beogradsko čudo i nakarada, stigao pred sultana, u nameri da ga ponizi i obesmisli njegovu vladu. Malo pre toga majstor Ahmed žestoko se bunio što se njegov Srećković izvodi na ulicu da bi sakrio sopstvenu umešanost u zaveri na veličanstvenog sultana. Bilo je izvesno da zločin ostane neopažen među prostim vojnicima i njihovim zapovednicima. Da je nešto krenulo naopako, stradalo bi tek oruđe, taj nevernik i lokalna zamlata. Samo jedno je u brižljivo planiranoj utaji krenulo naopako: u Beogradu se pojavio Muhamed Jahjapašić, sin Bali-Begov, naučen da svaka stvar mora imati svoje počelo i razrešenje...

Sada posećuje Muhamed "vojvodu". Ispituje ga na turskom i traži da prizna vezu između čudnih događaja kod majstora Ahmeda i njegovog ustanka u Sremu. S njim ide pisar i beleži čitav tok ispitivanja. Već na isteku prvog sata "vojvoda" se maglovito seća susreta s vojnim potkivačem. Nakon tri sata mučenja priznade kako je u loku verovatno poznao nekog vojnika kome se ni imena ne može da setiti. Nakon još sedam uverio ga je islednik da je njegovo "vojvodstvo" počivalo na novcu koji je dobio upravo od Ahmeda.

Sledećeg dana imao je Muhamed pun tefter iskaza "vojvode Pavla" i sa tim priznanjem uputio se u lagum ka nesrećnom vešču, koji se uistinu daleko manje opirao. Veoma brzo šajkaš se setio Pavla. ("Jeste, i on je čuo da su ga na vašarima zvali 'vojvoda Pavle' i 'car Pavle'"). Nije bilo potrebno mnogo da nečastivi potvrdi kako je od "vojvode" dobio tri hiljade akči, kao i da je jednom u Slankamenu bio na ivici smrti... Bio je veštac gotov da prizna i više, ali je i toliko bilo dovoljno. O svemu što je kazano sačinjen je iscrpan tefter.

Odmah posle toga Muhamed je izašao iz kazamata ispod beogradske tvrđave i naredio da se pred njega dovede majstor Ahmed, sin Abdulhamidov. Kazao mu je da su se njegova braća iz potkivačkog esnafa: Hasan sin Sulejmanov, Džafer sin Gazanferov, Petar Prebeg, sin Prebegov i Radonja Sarač, sin Jovanov saglasili da je nečastivi kod njega zaposlen bez preporuka i dozvole ostale braće, te da je time prekršio esnafske običaje. Bila su to četvorica beogradskih potkivača, od kojih su ona dvojica turskih ne tako davno zajedno sa majstorom Ahmedom nameravali da iz udruženja potkivača izbace dvojicu srpskih. Sada su se našli na istoj strani, jer su приметili da se na majstora Ahmeda digao begov sin i sva sila sultanovih moći. Bilo je to dovoljno da mu okrenu leđa.

Sva četvorica u Bahtijaru su prepoznala vešca od prvog dana. Da, čuli su oni i za đaura Pavla iz Sremskog kadiluka i bili časni svedoci koji su se zakleli da se veštac hvalio veštičarenjima i tvrdio da ga je gazda Ahmedu u Beograd poslao srpski "vojvoda" lično. Pa i to majstorovo larmanje, kada je veštac prvi put izveden na ulicu, sve je

bilo isplanirano... Tako je sve kazano. Zvaničnom turskom jeziku tog doba više reči nije trebalo. Nesrećnom potkivaču, kao pravovernom muslimanu, ponuđeno je poslednje izbavljenje. Pod pazuh Alahu vinuo se iste večeri, a narednog dana njegovo pastorče proglašeno je sinom i naslednikom radnje, te nije bilo potrebe da mu se imovina rasproda i pripadne sultanu, kao onima koji su ostavljali obrte bez potomaka.

Tajni sporazum je tako raskrinkan, a Muhamedu je, valjda zbog mladosti, promaklo samo jedno. Neki stari potkivač po imenu Petar Banjanin, kod koga se veštac uputio u tajnu konjskog nerna, nestao je u to vreme iz grešnog lloka i prebegao šajkom preko Drave, iako ga niko nije gonio, niti je na njega iko obratio pažnju.

No, to možda i nije bilo važno, jer on u zaveri nije igrao nikakvu ulogu. Mladi Muhamed je krug - u glavi iscrtavan crvenom, a u praksi zelenom bojom - i bez njega već zatvorio. Oposlio je tako što se za carevinu imalo dovršiti i moralo dogoditi i seo da piše ocu. Ali, on u pismu nije opširno spominjao ni zaverenike, ni kaurina. Ocu je poručio: "Dragi oče, mir s tobom, razrešio sam zagonetku sultanove gozbe. Potrebno je krenuti od jedinstvene sultanove ličnosti i činjenice da bog obitava u svim ljudima - i u sultanu, pa i u hrišćaninu koji za njega ne zna. Da je veštac ponizio sultana, on bi ponizio Alaha svoditelja ("Na njega molitva") i u sebi i u našem svedršcu, što bi predstavljalo dvostruku nelogičnost od koje se ne bi potresao univerzum. Da je nečastivi od nauma odustao, neodlučnost ne bi bila samo njegova, već i sultanova, te bi se opet dve nedoslednosti, po logici dizanja negativnog na negativno, pretvorile u čeličnu doslednost Alahovu."

Pismo ocu narednog dana odaslato je po janičarima koji su iz Ugarske donosili begove dopise i fermene, a na očev odgovor nije trebalo dugo čekati. Beg je nečastivog proglasio za vešca. Dopis je završavao rečima: "Kad stigne moj časni hućum, smaknite rečenog Bahtijara, pa pišite i izvestite da je moja zapovest izvršena".

Sledećeg jutra, kada je brod Beogradske kapetanije izašao na sredinu reke, povila se niska magla po rečnoj površini. Brodom je komandovao dunavski kapetan Derviš-beg i vodio brodski dnevnik, prema zapovestima. Na brodu su bila dvojica osuđenika koji se nisu ni upoznali i nije im kazano zašto će biti pogubljeni. Šajkaš nije saznao da je prvi veštac čije je veštičarenje objašnjeno naučnim metodima. To nisu znali ni dželati. Čim su mornari završili jutarnje klanjanje, osuđenici na smrt su obešeni. Telo "vojvode Pavla" zadržano je na brodu, a veščevo je obezglavljeno. O telo bez glave zavezano je kamenje i ono je gurnuto u mutne brzake Dunava kod Ade Huje.

Telo nesrećnika nikad nije isplivalo na površinu reke. Sultan je primio veščevu glavu s umršenom krvavokudravom bradom na dar, a vojnici u beogradskom garnizonu vratili su se dnevnim obavezama.

Stari Bali beg-Jahjapašić pod Budimom je shvatio da će ga sin dostojno zameniti, jer njegovo vreme je isticalo, a Turska, koja je do polovine XVI veka imala da se prostire do dimnjaka Pariza, čekala je nove i mlade upravitelje.

U KOVITLACU GODINA

Za Džemsa Džojša

Bio je to veliki dan za porodice Smiljanić, Vasić i Hodžić. Od ranog popodneva dve punačke služavke iz Kovačice sašaptavale su se na slovačkom i skidale kapute gostima koji su pristizali u porodičnu kuću u Tolstojevoj 12 na Dedinju. Tek što bi jedne uvele u malu kancelariju u prizemlju da se raskomote i poslale ih u salon na spratu, već su drugi zvonili na kapiji i tome kao da nije bilo kraja. Sreća je da nisu morale da se bave rođacima koji su stizali sa pravim tovarima hrane i pića, vukući ih po dubokom snegu, jedva rasprćenim stazama, jer za njih su se pobrinule sestre Anđelka i Ružica, naslednice porodične kuće. One su čitav gornji sprat

odredile za kuhinju u kojoj su se na šporetima sa otvorenom vatrom već spremala jela od srnetine, svinjetine i ćuretine.

Dve služavke nikada nisu videle tako raskošne kapute sa krznenim okovratnicima od samurovine; nikad u porodičnoj kući u Tolstojevoj 12 nije bilo toliko lakovanih cipela i ženskih visokih potpetica; već godinama se u prostranom, osunčanom salonu u prizemlju nije čuo bat nogu tolikih gostiju. A na sporednim vratima neki momci donosili su fruškogorski manastirski rizling u balonima sa spletenim prućem, koture danskih sireva sa plavim plesnima velike kao kolske točkove, mađarske pačije paštete i staru rakiju koja je zakopana godinama čekala taj trenutak.

Zabava porodica Smiljanić, Vasić i Hodžić uvek je bila događaj. Sada se održavala u staroj kući Lazara Hodžića koja im je nakon tolikih decenija vraćena poništavanjem Ugovora o zakupu nepokretnosti sa Upravom zgrada republičkih i državnih organa, i to je bio razlog za užurbanost, mnoge stope koje ostaju u snegu i pokoju suzu koju su sestre poveravale jedna drugoj u prolazu. A koliko do juče bila je ta dvokrilna zgrada, građena u mavarskom stilu, leti okružena bugenvilijama, gotovo nenaseljena i činila se stecištem mračnih sila i zlehude istorijske sudbine. Podignuta da bude porodični dom, ona je postala poprište zakulisnih igara, ljudske niskosti, strasti čitavih generacija i najzad divljeg umorstva.

U zimu 1945. Lazar Hodžić pronađen je mrtav u predvorju gde su sada dve Slovakije u narodnim nošnjama uzimale kapute gostima. Lice mu je bilo okrenuto k podu, uronjeno u lokvu krvi koja mu je kapala iz rascepljene glave. Gospodar Lazar bio je predratni rentijer i fabrikant štirka. Imao je dve širkare u Makišu i jednu malu, nešto dalje uz Savu, u Obrenovcu, kao i nekoliko stanova u najlepšim delovima Beograda. Govorio je da se rodio bogat i da će imućan i umreti. Jedan rat s početka stoleća ga je obogatio toliko da ni Svetski nije uspeo da ga učini sirotim. Pomislio je zato gospodar Lazar i 1941. da je jači od istorije, od okupacije i bilo kakvog ishoda novog svetskog sukoba.

Ni kada su nemačke motorizovane brigade ušle u Beograd, krećući se lenjo Ulicom Miloša Velikog, osmeh mu nije silazio s lica, jer beše on siguran da su Nemci valjan i civilizovan narod koji je došao zato da bi zaveo red u staroj i sklerotičnoj Evropi. Nemački jezik poznavao je dobro još iz mladićkih dana kada je poslovaao s trgovcima iz Vestfalije i Bavarske, a sa novcem koji je imao, u prvim danima okupacije kupio je slobodu kretanja, noćni "ausvajns", sigurne zalihe hrane iz nemačkih magacina, pa i štofove za nova odela, ložu u Kabaretskom pozorištu na svakoj predstavi Žanke Stokić i mesto za ćerke u plesnoj školi Mme. Poljakove. Bio je to njegov način da se bori protiv rata i okupacije. Nije priznavao vanredno stanje, neprestano ponavljajući kako gospodara Lazara ni jedan rat nije doveo do prosjačkog štapa. Ipak, duboko u sebi, trgovac štirkom podelio je bogatstvo na delove i stalno mereći novac i zlato, odredio da mu dotegnu do kraja rata, koji je očekivao u zimu 1942. godine, ili najkasnije sledeće 1943. u proleće...

Ali, Englezi i "oni u čakširama iz Novog sveta", kako je zvao Amerikance, nisu se iskricali u Dubrovniku, već na Siciliji, te već u zimu 1943. godine Lazar Hodžić i njegova porodica počinju da oskudevaju. No, odela sašivena od engleskog tvida kupljenog 1941. na njemu su još izgledala kao nova, a kćeri Anđelka i Ružica i dalje su išle u plesnu školu u Kosovskoj ulici, ali "na crtu". Novi udarac dogodio se, međutim, već na Uskrs 1944. Američke bombe - izručene na Beograd kao višak smrtonosnog tereta zaostalog za bombardovanjem naftnih polja kraj Ploeštija - srušile su gospodaru Lazaru preostale stanove koje je izdavao nemačkim oficirima i njihovim naložnicama. Nestali su luksuzni petosobni i četvorosobni salonski stanovi u Poenkarevoj, Ulici kneza Pavla i Žorža Klemansoa, pa i onaj najdraži u Ulici Jovana Ristića broj 21. Ostala mu je još samo kuća u mavarskom stilu, u Tolstojevoj 12, a onda su se te jeseni i pod njenim prozorima pojavili prvi oslobodioci.

Neki od njih želeli su je za sebe. Opsedali su zadnje dvorište, gazili cveće i donosili svoj nameštaj koji su prekrivali vojničkim šatorskim krilima, ostavljajući ga kao nemu stražu i rečitu opomenu buržujima. Pa ipak, nisu se uselili dok gospodar Lazar jednog vedrog zimskog

dana nije zatečen u predvorju svoje kuće, sam, u lokvi svoje krvi. Bio je obučen u laki kućni ogrtač, izgledao poput čoveka koji je upravo otvorio ulazna vrata i tako umrljan sopstvenom krvlju, okrenut licem prema podu, imao nasmejan izraz lica kao da je trenutak pre smrti video starog znanaca...

Sve je potom izgledalo drugačije. Bogatstvo je nestalo. Neki neznanci ušli su u kuću i pregradili je onim nameštajem koji je u dvorištu stajao na mrtvoj straži. Majka je izdahnula od tajanstvene bolesti ubrzo posle useljenja novih stanara, a Anđelku i Ružicu odnegovala je očeva sestra iz Kruševca.

Život je onda prestao da se odvija iz dana u dan i postao dovoljno jednoličan da bi mogla da ga opazi istorija. Porodična kuća u Tolstojevoj čitava je zaostala novim stanarima, koji su se zvali "zaštićenim". Jedna generacija bila je "zaštićena" tokom šezdesetih, njihova deca tokom sedamdesetih i osamdesetih godina, dok su unuci štice sve do XXI veka. Kad je i poslednji od stanara umro, za njim je ostao samo crvotočni nameštaj, dovoljno dobar za pregrađivanje velikih prostorija, te je zgrada u Tolstojevoj 12 vraćena vlasnicama Anđelki Smiljanić, Ružici Vasić i starici Melaniji Hodžić iz Kruševca.

I tako je nastupio dugo očekivani dan za porodice Smiljanić, Vasić i Hodžić. Zbog toga su se od ranog popodneva dve služavke sašaptavale na slovačkom i skidale kapute gostima koji su pristizali u porodičnu kuću u Tolstojevoj 12 na Dedinju. Na zabavu su dolazili svi prijatelji triju porodica, članovi Anđelkinog hora, poneki odrasli Ružičini đaci. Nekad devojčica u suknjici u školi plesa Madam Poljakove, Anđelka je postala glavna potpora i vodeći sopran hora Crkve svetog Marka. Ružica je tokom teških godina završila muzičku akademiju i svake godine priređivala koncert svojih učenika u Muzičkoj galeriji Kolarčeve zadužbine. Bila je slaba i rahitična, ali je učenicima držala časove kod kuće, na starom pijaninu, učeći ih Šubertovim pesmama u obradi za klavir i, kako je obično naglašavala, Šopenovim nokturnima večne lepote. Sada su se svi

očekivali - prijatelji i usputni znanci svih minulih leta - a suze su se kotrljale nevidljive, izdajnički vlažeći obraze tih dveju gracija.

Sa prvim mrakom stigla je tetka-Melanija iz Kruševca, njihov nevaljali i čašici skloni rođak Boris, bračni parovi Teokarović i Grgurević, otac Varnava iz manastira Vavedenje koji je trebalo da osveti kuću i prijatelji iz Društva za povraćaj privatne imovine. U gornjem salonu gudački kvartet je već svirao valcere i mnogi parovi okretali su se u ritmu tročetvrtinskog takta, ali zabava zapravo nije mogla da počne. Već je prošlo devet, a Radovan i njegova žena nisu se pojavljivali. Ružica i Anđelka trčale su od kuhinje do salona i predvorja. Zavirivali su u kancelariju, raspitujući se o Radovanu, ali od služavki su jednako čule da se on još nije pojavio i da momci što su donosili hranu ne znaju gde da ga traže.

U pola deset zazvonilo je odocnelo zvono na ulazu i Slovakinja su skočile, ali u do vratku nisu bili Radovan i njegova žena. Umesto njih na vratima je stajao neobično razvijen čovek u odelu od starinskog tvida, sa osmehom koji mu je savijao mekano lice. Beše to domaći čovek, sa očima živim i nemirnim, kosom koja mu je u sedim uvojcima padala na čelo i crvenilom lica koje mu je bojilo obraze i čelo. Stajao je na vratima i skromno služavkama nudio šešir i kaput prebačen preko ruke. Na pitanje "Vi ste?", odgovorio je kratko: "Lazar" i odmah ušao u kancelariju, kao da odvajkada poznaje prostorije kuće u Tolstojevoj 12.

Nijedna od služavki nije se pomerila, iako su obe želele da otrče do Anđelke i Ružice i prijave nezvanog gosta. Umesto toga pojurile su za neznancem koji kao da je na cipelama i okovratniku bele košulje uneo svež vazduh sa sobom.

- Opet veje, gospodine - kazala je jedna od njih na srpskom sa mnogo stranog naglaska.

- Da - odvratio je nepoznati - mislim da će nas noćas dobro zavejati.

Pridošlica pogleda naviše u tavanicu i kao da osluškuje korake parova i zvuke gudačkog kvarteta sa sprata, reče nešto za sebe. Zatim spusti pogled na devojkicu koja je pažljivo savijala njegov ledeni kaput i stavljala ga na policu.

- Vi me nećete najaviti, jer ja sam, znate, stari prijatelj porodice Hodžić.

- A Smiljanić i Vasić? - pitala je jedna od služavki.

- Smiljanić i Vasić... - odvratio je gost upitno i brzo dodao - Svakako ću se sam predstaviti. A vama, evo, neki novčić... Ne, nemojte odbiti, ta svi se vraćamo u staru kuću.

Neznanac je zatim ustao. Izglancao je cipele i povukao prsluk na dole, čime je još više utegnuo svoje punačko telo. Zastao je na vratima kancelarije za trenutak - nasmešio se kao putnik nakon dugog odsustva, kao pomorac koji je predugo živeo na morskim njivama - i napravio prvi korak ka zavojitim stepenicama koje su ga odvele u salon. Videvši da je već stigao do polovine stepeništa jedna od Slovakinja potrča za njim.

- Gospodine, gospodine, oprostite, dali ste mi novčiće Kraljevine Jugoslavije.

- O, izvinite, tako sam neoprostivo rasejan. Ja sam kolekcionar starog novca, pa mi se u džepovima pronađe ponešto sitnine iz minulih vremena. Kada se predstavim, sve ću vas nagraditi, obećavam.

Tek što je to rekao, gost stupi na vrata salona. Čekao je u do vratku da se valcer starog oca Štrausa završi i slušao šuštanje suknji i bat muških potpetica. Još se osećao nelagodno zbog devojčine gorke primedbe i saznanja da mu je - njemu, gospodaru Lazaru - u džepovima zaostao samo stari novac. Pokušao je to neraspoloženje nekako da odagna popravljajući manžetne i zatežući kravatu. Onda iz malog džepa prsluka izvadi listić papira i zagleda se u teze koje je

napravio za svoj govor. Dvoumio se u pogledu stihova svog imenjaka Laze Kostića i pribojavao se da ga njegovi slušaoci neće razumeti. Papirić je zato vratio u džep, snažno zapljeskao rukama i stupio na sredinu sobe, odmah pošto se muzika završila. Raširio je ruke u znak dobrodošlice i osunčao lice smeškom večno mladog čoveka:

- Mili moji - otpočeo je i zastao, dok se trenutak nevidljiv za istoriju, pa i za literaturu, razlegao do večnog trajanja. - Mili moji, svi vi koji ste mi zaostali u ovom životu - nastavio je Lazar, ali rečenicu nije dovršio. Ružica je za trenutak prekinula razgovor sa dvojicom svojih đaka, pogledala osobu na sredini salona i vrisnula "Tata!". Njen vrisak odbio se od gipsanih ukrasa tavanice i počeo da se umnožava, sve dok nije zamro sa ostalim zvucima. Gosti su zastali, sa žica violina nije se oteo zvuk, Anđelka je uzdahnula preneražena, a starica Melanija se, beskrvna i lomna, srušila na pod bez glasa. I beše taj muk, nalik poderotini na licu te vesele večeri, kratak kao privid, kao utvara:

- Kćeri! Anđo, Ružo, to sam ja, Lazar - rekao je stranac, obučen u odelo od tvida, sašiveno 1941. i krenuo da ih zagrlji, ali one su oklevale.

- Ko ste vi i zašto toliko ličite na našeg oca? - prošaptala je Anđelka, dok su se gosti razdvajali ustranu, praveći veliki prazni krug na sredini salona u koji je stupao gospodar Lazar.

- Dete moje, ličim na sebe, zato što to jesam ja. Sanjam vas sada i stupam na vrata svog starog doma, jer sve ove godine još samo da sanjam mogu. Priviđa mi se moja smrt, vaše patnje, nemaština, školovanje, jedna moja sestra Melanija, tvoj crkveni hor, Anđo, koji mi svako veče peva za laku noć, tvoji učenici, Ružo, od kojih neke i sada vidim ovde i rajska Šopenova i Šubertova muzika. Zabasavam u nove obmane kao davljenik u belom testu. Pre samo trenutak našao sam se na vratima svoje kuće, sa spremnim govorom u džepu. Zatekao sam vas ovde i više ne znam šta je stvarno, a šta ne. Vidim samo da ste stare, starije od mene na dan kada sam

umoren, a ja sam mlad, sa glavom na kojoj ne vidim nikakve povrede, iako me bez prestanka boli. Dođite, dođite mi u zagrljaj, jer ako sam smrt još vas volim, a ako sam samo privid, ja vas još želim.

Došljak je zastao u praznom krugu i sa teatralno raširenim rukama čekao. Nalazio se na ničijoj zemlji između uzvanica i ćerki, i osećao se nelagodno: zbog stihova Laze Kostića koje nije stigao da kaže, zbog govora što je zgužvan ostao u njegovom sakou. Ali, Ružica se pomerila i to ga je ohrabrilo. Za njom je krenula i Anđelka. Pošle su k njemu kao mesečarke, zakoračivši prvim korakom u prazno. No, za prvim, načinile su još jedan ili dva, a onda pritrčale ocu u naručje. Jecale su i ljubile njegove obraze i udubljenja u koja su se smestile očeve žive oči. Tu negde uz skut, klečeći kraj Lazara, stezala ga je Melanija, obavijajući njegov struk, a gosti i namernici krenuli su da se sašaptavaju i međusobno gledaju sa neprikrivenim strahom.

Njihova uvređenost što se tako nešto nesvakidašnje dešava na jednom veselju, prekinuo je Lazar, pozivajući ih u trpezariju, za dugačke stolove, uverevajući ih kao pravi domaćin kuće da slavlje tek sad može da se nastavi. Muzičari, plaćeni da sviraju, dohvatili su se svojih instrumenata i zasvirali, a mnogi gosti pošli su za trpezu, dopunjujući skupni zvuk glasova koji je još bezuspešno popunjavao onaj sićušni kosmos tišine što se naselio među njima.

U dno dugačkog stola sele su ćerke, sestra i pokojnik. Nisu ni pomišljali da jedu, naročito pokojnik koji je na tu naviku već gotovo zaboravio. Umesto da zveckaju viljuškama i kašikama o ivice tanjira, pričali su o čitavom jednom životu koji su proveli razdvojeno. Govorili su o malim i nevažnim stvarima: prvim ljubavima, jalovosti i udovištvu koje su obeležile obe sestre, o deci koju su često sanjale, učenicima i horistima koje su voleli kao rođene. Pominjali su to veče kao novi početak, ali jedna od prestrašenih služavki ih je trgnula usred razgovora. Neko je zvonio na vratima, a sada su samo ukućani smeli da ih otvaraju. Lazar je pohitao prvi, kao i onog prozračnog zimskog dana 1945. kada se vazduh činio lakšim od sunčevih zraka. Otvorio je vrata i na verandi ugledao Majku. Ali, ona se nije ni na čas zaustavila, gotovo na svoje nije ni pogledala. Činilo

se da samo prolazi, zlehudo ukrštena sa ovim svetom. Kao mahnita popela se stepeništem, na spratu nešto zapevala i obišla poluprazne tanjire iz kojih je ponešto pojela na brzinu. Prolelujala je pred zapanjenim očima ukućana spavaćom sobom i zaustavila se uz svoje ogledalo, kao nekad nameštajući još lepu i nimalo umršenu kestenjastu kosu.

Sišla je zatim u predvorje i stala kraj bližnjih koji su kraj otvorenih vrata čekali da im bilo šta kaže. Čerke su bile spremne da kleknu pred majkom, ali ona je rekla jedino:

- Lazare, ti neizostavno moraš sa mnom. Kristalne nebeske sfere su te ispustile, a poremećaj mora da se otkloni odmah.

Na ove reči Lazar je pomislio da se pobuni. Značajno je podigao zborani bleđi kažiprst, ali se susreo s majčnim pogledom koji nije praštao i onda se samo nasmešio spreman da krene. No, čerke su se ocu privile uz skut i nisu mu dale da krene. Videle su one da je on samo jedna sena napunjena suštinom, polutan koji luta između dva huda sveta, ali vapile su da ostane, dok su se smeteni gosti kraj njihovih leđa provlačili i bežali u prezvezdalu zimsku noć. Mnogi od njih bili su toliko uplašeni da ni kaput nisu obukli, te su oni ostali odbačeni kao da čekaju neke nove i drugačije uzvanice. Ali, na kapute sa kragnama od samurovine više nije mislio niko. Odlazili su Teokarovići, Bajlonijevi i Grgurevići. Promakao je sveštenik Varnava, krećući se sitnim koracima unatrag i žurno se krsteći mnogo puta. Pobegle su i one dve služavke sa širokim suknjama, ostavljajući nesrećnu porodicu sa kućom i ukućanima koji su im iznenada vraćeni.

- Ne, mila ženo - rekao je naposletku Lazar - ja sam ispušten i takav ovde sada želim da ostanem, iako se zemlja poda mnom okreće, a potiljak i teme strašno me bole.

- Doći će drugi, ti to znaš, Lazare.

- Znam - odvratio je on i okrenuo glavu, prkosno kao dečak, dok je majka sa poslednjim uzvanicama zamakla u mrak.

Ćerke su samo na čas mislile da je pozovu, a onda su se još čvršće priljubile uz oca. Popeli su se sve troje spiralnim stepenicama, i u salonu nisu zatekli nikog. Na mestima gde su bili muzičari, ležali su odloženi instrumenti. Po podu, gde su se okretali mnogi parovi, sada su se nalazili otpaci, ostavljene umrljane vinske čaše i u hitnji odbačene maramice s inicijalima. U trpezariji, za dugačkim stolom koji je odavao naprečac prekinutu gozbu, zatekli su samo Melaniju i Borisa. Melanija je gledala nekud kroz prozor, a Boris je podalje od nje sedeo sam i pio vruć, jak i sladak punč namenjen damama. Boris je ustao i pozdravio ih pomalo nehajno, očigledno ne znajući o kome je reč i šta se u staroj porodičnoj kući zbiva. Otpočeo je priču o lirskom tenoru čiji je glas neverovatne lepote potresao čitav Kruševac. Taj divni glas sprema se i u prestonici da oduševi publiku. Dok je pričao, Boris je često gubio dah. Lice mu je bilo mesnato ali bledo. Rumeneli su mu se samo vrhovi ušiju i napućene ispucale usne.

Pomislio je da nastavi sa pričom, kada se zloslutno zvonce još jednom oglasilo iz prizemlja. Lazar je otvorio vrata. Ispred njih je bio jedan od zaštićenih stanara. Nije taj umrli stanar sad tražio natrag kuću. Nije ni mislio da se zadržava. Obišao je predvorje, ušao u kancelariju i izašao napolje, kao da je poslednji put pregledao odaje koje je i sam smatrao domom. Minuo je zatim bez poslednjeg pozdrava, a Lazar i njegova deca nisu stigli ni vrata za njim da zatvore, kada je na ulazu već bila nova pridošlica. Bio je to nepoznati poručnik NOV i POJ koji je odsutno, kao da je to nemi komad, zamahnuo sekirom u prazno. Sestre su kriknule, ali zamah u tom teatru života sad nije bio namenjen da ubije, već pre da na rečit način Lazara pozove natrag, tamo dublje, među senke jednog prošlog života. Pa ipak, on nije otišao, već je ulazna vrata još jednom zatvorio, rešen da ostane.

Prošlo je potom u realnom svetu možda četvrt sata, a razni nepoznati na vratima su se pojavljivali, ulazili bez zvonjave, ili bilo

kakve najave. Niko im više nije izlazio u susret. Vrata su otvarali sami. Lazar je sedeo u salonu na spratu, dok su kraj njih prolazili: vod srpskih vojnika koji je promarširao kroz čitavu kuću, nemačka noćna patrolna trojka sa psom, jedan srpski narednik sa šajkačom i Hortijev fašista u zelenoj uniformi sa kićankama. Kada su Lazar i sestre najzad pomislili kako će najzad u kovitlacu godina početi da dolaze samo nemi neznanci, pridošli iz nevažnih i usputnih slika života, i kako Lazara više niko neće zvati da se vrati, u salon se zavojima stepeništa popeo nemački odicir višeg ranga.

- Herr Lazar - kazao je bez imalo okolišanja na nemačkom - vi morate kazati šta se za vreme rata dešavalo.

- Tata, ne daj ovom oficiru da te povede sa sobom - viknula je Ružica i stegnula oca.

- Gospodine oficiru - odvratio je Lazar pomalo nesigurno, nastojeći da mu onaj večni i samim tim pomalo isprazni smešak ne silazi s lica - bio sam rešen da preživim i ne dopustim ratu da mi se umeša u život sa svojim običajima. Kćeri sam slao na škole i balet, sâm sam išao u pozorište i dobro se oblačio.

- Aber, lieber Herr Nachbar¹, rat je bio strašan, a mi smo verovali u pravedno rešenje i nismo prezali od toga da onima koji su sa nama saradivali uzmemo sve. Vi ste to dobro znali i ponudili nam kamione koje smo pretvorili u pokretne gasne komore. I sami ste jednom s nama krenuli ka svojoj štirkari u Makišu, gde smo po zaleđenoj zemlji izbacivali mrtva trupla, naduvena od izduvnih gasova kojima su udavljena...

- Tata - viknula je Anđelka - je li to istina?

- Ne, kćeri, Nemcima se zbog krivice koju nose smutio um, pa vuku sa sobom sve do kojih dođu. Svi krivci skloni su da optuže druge kako bi se njihova krivica smanjila. Odlazite, gospodine, idite, ja neću poći s vama.

Lazar je okrenuo glavu na drugu stranu. Osmeš mu je nestao za trenutak s lica, a oficir je ustao, spojio potpetice jahaćih čizama na husarski način i pozdravio ih hitlerovskim pozdravom. Zatim je krenuo niz stepenice, ali se već tamo mimoišao sa nekom prostom ženom koja je odmah sela za sto i Lazara počela da poziva da se vrati.

- Lazare - vapila je - tvoja druga porodica u Temišvaru te čeka. Zašto si nas podigao, pa zaboravio. Da li je to zato što smo bili suviše prosti?

I još je ona govorila o sinovima koji su oca u Rumuniji gotovo zaboravili, o teškom životu koji vode, ali u tom trenutku gotovo da više nije bilo važno šta nepoznata govori. Beše ta jednostavna žena, umotana u šarenu cigansku maramu, najava za druge, za mnoge usputne sadruge iz života jednog trgovca štirkom koji su dolazili i gospodara Lazara teško optuživali. Činilo se da mnogi kojima je naudio, ili život upropastio, čekaju u predvorju svoj red i u kancelariji, kraj ostavljenih kaputa, pripremaju govor. A domaćin nije mislio da ide, nije ni pomišljao da im zabrani da dolaze. Uzdao se on u ljubav svojih kćeri, no one su neprimetno bile sve dalje od njega i sve tiše i smotrenije ga nagovarale da ostane. U sobu je najzad stupio sanitetski oficir iz Prvog svetskog rata. Imao je sivoplavu trorogu kapu vojnika "K. und K." monarhije, pocepan šinjel i očigledno neispravan oficirski pištolj za pasom.

- Doktor Jekels - rekao je, predstavljajući se - Julius Jekels, sećate me se gospodine Lazare. Bili ste tako mladi i bezrazložno veseli te 1916. kada smo se upoznali. Treba se smeјati istoriji, rekli ste mi. Vi ste osvajač, ja sam potčinjeni, ali obojica bismo mogli dobro da se zabavimo u neredu, iza leđa trupa koje trunu u rovovima stare Evrope. Beograd je, uostalom, mnogo bolje mesto za jednog psihoanalitičara nego uspavani i sivi Beč. Sećate li se toga, Herr Lazar? Sramota me je dalje i da nastavljam. Hvatili ste za mene poluobrazovane Srпкиnje, podavali mi ih i sa smeškom se naslađivali njihovim mukama. Da li je tako bilo? Kajem se već osam decenija zbog mladosti, zbog "ida" kojem sam se tako nesmotren prepuštao,

kao kotlu punom uzavrelih strasti. O, trebalo je da poginem ranije. Imao sam prilika za to. Jednom, ako se dobro sećam, dan pošto sam potkraj 1909. godine izložio prvi rad pred Bečkim psihoanalitičkim društvom. Zatekao sam se na ulici, kao u snu. Žandarmi su jurili neke anarhiste i za nevidljivim beguncima, kojima su se videle samo senke po zidovima, ispalili tri metka. Jedan kuršum rascepio mi je obraz. Drugi put sam bio na korak od smrti na početku Svetskog rata. Rekrutovan kao ratni psihijatar, skupljao sam podatke za rad "Psihologija ratnog dezertera", kada će ponovo jedan begunac, baš pre nego što će ga izvesti pred streljački stroj, skočiti na mene sa ledenim šakama stegnutim oko mog vrata. Tad je mogao da me zadavi taj osuđenik na smrt, ali nije. Posle proboja Solunskog fronta, na brzinu sam 1918. godine evakuisan s ostalim austrijskim oficirima iz Beograda. Vraćen sam u gladni i hladni Beč, najbolje i najgore mesto za psihoanalitičara, ali su se barem moje beogradske valpurgijske noći nekako okončale i vas nije bilo uza me sa svojim smeškom. Pođite sa mnom sada, gospodine Hodžiću. Bolje je trpeti bezmerno vreme, nego bezmerno pomutiti sliku o sebi...

- Odlazite, Herr Jekels. Davno je to bilo i mora biti da ste me s nekim zamenili.

- Aber doch, Herr Hodžić, tolike decenije mimoilazimo se na nebeskim njivama, optužujući se...

- Nein, Doktor Jekels, ja ne idem s vama - ravnodušno je rekao Lazar. Smešak, taj hladni plamen koji je grejao njegovo lice, prvi put mu se ugasio, a preko očiju mu se navukla koprena. Pomućeni Lazarov pogled poslednji put je bludeo. Obišao je zadnje dvorište, živicu i tužne tisove koje je sam zasadio. Kada se kao svetlosni zrak, taj pogled vratio u plavosive očne zenice, gospodar Lazar se pribrao. Nadao se da privid lekara iz Prvog svetskog rata više neće biti pred njim, ali psihoanalitičar Julius Jekels nije mislio da ustane, ni da ode. Ispružio je bledu šaku i njom pozivao beogradskog trgovca. Govorio je nešto tiho i umirujuće što je bolesniku išlo u prilog. Na vratima više nije bilo nikog, u kancelariji odmah do garderobe, ni jedna avet nije spremala govor. Još samo malo, još korak bio je potreban

gospodaru Hodžiću, koji je imao tri štirikare onamo uzvodno uz Savu prema Obrenovcu, da ostane po drugi put među živima. Želeo je on to zbog kćeri koje je neizmerno voleo, zbog sestre koja je sad bezmalo mogla da mu bude majka, zbog sunca i noći sa mesečinom kojih se svaki pokojnik zaželi, ali Anđelka je ustala i hladnim tonom rekla u ime sviju.

- Tata, vreme je da odeš. Odmah.

Na te reči Lazar se nasmešio, nestašno kao dečak, pomalo divlje kao neko ko je dugo odsutan i sada ne snosi bilo kakvu krivicu. Niko nije krenuo za njim i doktorom Jekelsom kad su poslednji put silazili niz okomito stubište. Boris je pio, Melanija je glavu naslonila na poduprtu ruku i činilo se da spava, a sestre su ostale na svojim mestima. Samo je prazna stolica među njima govorila o nečijem odsustvu. U prizemlju je Lazar uzeo svoj kaput i šešir. Njegovo odelo od sivog tvida krojeno 1941. nije se izgužvalo kada je preko njega pažljivo prebacio peševe kaputa. Talasastu sedu kosu sklonio je pod šešir i pogledao na gore prema salonu. Pokušao je još jednom da se osvrne, ali ga je hladna ruka Austrijanca Juliusa Jekelsa uzela pod ruku i oni su se kao stari znanci otisnuli u noć...

Samo čas potom na vratima su se obreli Radovan i njegova žena. Dugo su zvonili, ali niko im nije otvarao, te su ušli sami. Videli su u kancelariji mnoge kapute i na polici složili i svoje. Dok su se stepenicama penjali u salon, začudili su se tolikoj tišini.

- Šta se dogodilo, tetke - pitao je omiljeni sestrić, bez koga koliko do pre sat veselje porodica Smiljanić, Vasić i Hodžić nije moglo da počne. Začudio se kada je čuo da se slavlje otkazuje i osetio uvređenim što neće biti nikog da čuje njegov govor koji je dugo spremao. Ljutnja ga je, međutim, držala kratko, jer mu se učinilo da je verovatno bolje što nema nikog. Iz malog džepa prsluka izvadio je listić i zagledao se u teze koje je sačinio: "srpsko gostoprimstvo", "godine koje su prošle", "tri gracije"... Dvoumio se u pogledu stihova Vojislava Ilića mlađeg koje je mislio da citira, jer se pribojavao da ih njegovi slušaoci neće razumeti. Neki poznati citati Šekspira delovali

bi prikladnije. A možda ni to. Okupljeni bi mogli pomisliti da se razmeće višim obrazovanjem, jer se njegov kulturni nivo znatno razlikovao od njihovog.

Radovan je pogledao kroz prozor. Novine su bile u pravu: sneg pada u čitavoj Srbiji, pada na ušće gde se buntovni talasi Save mešaju sa iskusnom dunavskom vodom. Zavejava stope i sumnjive tragove istorije. Mnogo kuća ovih dana vraćeno je starim vlasnicima. Samo u jednoj prekinuto je slavlje. Ko će to i opaziti.

Bolje je što govor neće pročitati nikad.

ČOVEK KOJI JE PRODAVAO SMRT

Smrt bez razlike pohodi nekog drugog. Nikad se to ne događa nama. Pa i kad gospođa umršene žute kose nalik kudelji i koščatih prstiju stane uz našu postelju, i tad se to zbiva samo s našim telom koje se opusti, klone dublje u jastuk, dok nam niz usnice curne izdajnički mlaz teatarske krvi. Onda se naše telo prebaci u mrtvačnicu i zakaže dan sahrane, na kojoj se okupe svi živi kojima se to ne može dogoditi i koji su uvereni da smrt uvek obilazi nekog drugog, ko baš tog dana nije imao sreće...

Ali, ovu priču ne treba ispisati na ovakav način. Treba je početi od kraja, a ne tako poizdalje i od početka. Krznar Anastas Pravica prodavao je smrt. Nije se ona u njegovom slučaju dešavala nekom drugom. Ili jeste, ali je jednako bila u njegovoj blizini i uvek njemu nadohvat ruke. Anastas je imao krznarsku radnju u Bulevaru kralja Aleksandra koju je nasledio od oca koji je, kao i on, imao retko i neobično ime. Zvao se Anastasov otac Sofronije, a radnju je i sam nasledio od oca, Anastasovog dede Prokopija. Linija se tako nastavljala. Svaka sledeća generacija krznara videla je po jednog sina. Svaki naredni naslednik radnje dobijao je ime dostojno krznara i bio određen da nastavi obrt.

Desilo se tako i s Anastasom koji je bio neobično snažan i vitalan čovek, po spoljašnjosti nimalo nalik svojim precima koji behu čvornovati, savijeni po nekoliko puta na unutra i povučeni u svojim sklonjenim mislima i skrivenim poslovnim planovima. Krznari su, kao i zlatari pomalo tajnoviti, jer im roba ima visoku cenu i nabavlja se teško. No, za razliku od trgovaca draguljima, kod krznara je zakulisnost podignuta na viši stepen, jer do njihovog bogatstva stiže se odstreljivanjem retke i često zaštićene životinje i njenim dranjem u opskurnosti neke napuštene istočnoevropske pojate. Kožica koja se zatim pojavi na crnom tržištu zahteva sigurnog prodavca, pouzdanog posrednika i naposletku znalacke ruke koje će je u tajnosti otkupiti i prekrojiti u rukavice, bundu ili muf.

I Anastas je zato bio ćutljiv, a kad je govorio, nimalo rećit. I on je živeo samo zimi i na duši imao mnoge crvene oći retkih noćnih životinjica ćija je krzna nabavljao na ilegalnim berzama u Mađarskoj, Transilvaniji, Moldaviji i na obalama Crnog mora. Segedin, odmah iza mrke ograde starog groblja; Arad, tamo dalje kraj napuštene detelinare; Nađkanjiža u slepoj ulićici iza spomenika mađarskim oslobodiocima; Izmail, kraj zaleđenog jezera Jalpug; Konstanca, onamo kraj starog sidrišta - sve su to bila mesta koja je često posećivao, u kojima je noćio i gde su ga znale sve kafanske pevaćice i kelnerice.

Sa puteva se Anastas vraćao umoran i ni u kom slućaju zadovoljan. Hermelin iz jugoistoćnog Sibira bio je sve manji i više ne tako beo kao u doba njegovog oca Sofronija, astrahansko jagnje iz Avganistana nalazilo se samo smeđe, gotovo nikad sivo, srebrni samur iz Zabajkalja bio je gotovo istrebljen, a na tržištu su se pronalazile jedino modre kunice. Ipak, svaki povratak kući, majstor je proslavljao ćašicom rakije. Iz postave kaputa vadio bi potom krznašća, često ne veća od nadlanice i nosio ih u štavionicu. Presvlaćio se posle toga iz komotne odeće namenjene za put u najlepše crno odelo i prelazio u prednji deo radnje, naoružan licemernim trgovaćkim smeškom, spreman da se susretne s mušterijama i - smrću.

Krznar je nudio robu povijajući se u struku. Za svako krzno imao je poseban stav. Tek malo naklonjene glave, nalik kapelmajstoru iz doba rokoka, govorio bi "vizon" i nagašavajući otegnuto "z", pokazivao robu pravom kupcu. Već ozbiljnije povijen u struku, kao mađarski sluga, rekao bi značajno "samurovina" kao da kaže "servus", i na svetlo iznosio plemenit rad, ističući njegovu tankoćutnost. Zatim bi sagnut, prelomljen u snishodljiv poklon, izgovarao "hermelin" i zvao mušteriju u zadnje prostorije. Bilo je tu i situacija kada je bezmalo skamenjen, preneražen retkošću, spominjao reč "polarna lisica" kao da govori "Bog Savaot". Najdublji naklon ipak je bio rezervisan za reč "astrahan", uz obaveznu preporuku poznavaoocu da dođe u zakazani čas kad će retkost biti donesena u radnju iz naročitog skloništa.

I sve to Anastas je izvodio kao pozorišnu predstavu, nalik operskim pevačima koji ne mogu da pevaju, ukoliko jednako rđavo ne odglume ulogu. Nisu starog krznara mnogo zanimali kupci, pa ni roba oko koje se majstorski pogađao. Nešto drugo mu nije dalo mira. Ne tako davno primetio je Anastas - koji je kao pravi trgovac pratio kretanje svojih proizvoda i pošto bi ih prodao - da se neke mušterije, nedugo pošto nabave krzno iz njegove radnje, jednostavno razbole i umru. Isprva nije uspevao da opazi sličnosti i da to poveže sa svojim obrtom, ali kako je bio zakleti čitalac novinskih čitulja, primetio je da se tu nešto nečastivo skriva i da to nešto mračno i nikako lako odgonetljivo mora biti povezano s njim.

Jednom, ili dvaput raspitao se kod ožalošćenih porodica; u nekoliko navrata otišao do grobljanskog popa i posetio groblje na dan sahrane neke svoje mušterije, raspitajući se kod grobara o uzrocima smrti "najdraže". Nije mu bilo mnogo potrebno da shvati da određeno krzno na posebnoj osobi znači sasvim tačnu i blisku smrt.

Sipljivi i grudobolni kupci, koji će se u narednoj godini zakašljati ružno, opredeljivali su se za belu polarnu lisicu; oni kojima je namenjena spora i neumitna smrt zbog rascvetavanja opakog krina u nutrini, kupovali su astrahan; bundžije i kavgadžije čija će prsa prskanje damara rascepiti na dvoje birali su samurovinu; oni blede i

tanke puti kojima će se ubrzo otkriti najezda belih krvnih zrnaca najviše su se zanimali za hermelin; naposljetku, oni s ozbiljnim poremećajima varenja i dugotrajnim zabrinjavajućim opstipacijom ogrtali su se u vizon.

I nije tu bilo izuzetka, niti pogađanja. Anastas Pravica prodavao je samu smrt, iako se njemu intimno činilo da krzna ne stižu kao uzročnik nečijeg skončanja, već pre kao pravedna presuda. Grudobolne je naprosto privlačila polarna lisica, kancerogeno požutele, astrahan, crvene u licu, samurovina, bledunjavo anemične, hermelin, a one mrkih veđa, vizon. No, nisu samo skloni bolestima, za koje se odmah videlo da se hvataju za svoju smrt, ulazili u krznarsku radnju u listopadnom Bulevaru kralja Aleksandra. Kod trgovca opasnim krznom svraćali su i neodlučni, skloni da odaberu ono što bi im pouzdani krznar preporučio.

Zbog tih poslednjih Anastas se naučio i da daruje smrt. Osmotrio bi mušteriju, pregledao je kao iskusni lekar i odlučio se za krzno koje bi joj najviše odgovaralo kao da je krojač i razmeruje poslednje dane i zadnji uzdah. U početku mu je ova uloga na svaki način bila neukusna, ali onda se navikao na nju, jer mušterijama se, naposljetku, nešto moralo preporučiti. Opterećivala ga je pomisao da u rukama drži nečiji kraj, ali vremenom - u duši samoljubiv kao drugi - majstor se uživeo u ulogu anđela koji određuje i dužinu nečije sveće i njeno konačno trnjenje.

Niko nije znao za ovo, jer majstor Pravica nije imao rođaka, ni naslednika. A znatiželjnici su svraćali i birali: ruka- vice ili okovratnik, bunde ili šubare. Oni srećniji odustajali su od kupovine i skorog kraja, zbog oskudice ili oklevanja, ali oni dobrostojeći birali su smrt i ne znajući izlazili iz radnje zadovoljni i uvereni da su je kupili po dobroj ceni. Anastas je pažljivo brojao novac i uzimao im precizne podatke: adresu, bračno stanje, godine starosti. Sledeće godine video bi njihova lica u umrlici i oblačio se u crno, posećujući Novo, Bežanijsko ili groblje u Košutnjaku. Nijednu mušteriju Anastas nije zaboravio, nikad se nije dogodilo da je nečiji pogreb propustio. Kupci

iz prošle godine pokopavali su se tekuće i nikad se nije desilo da je neko preživeo duže od šesnaest meseci.

Da li je majstoru bilo žao zbog toga? Nije. Navikao se, kao neki bog donjeg sveta, na posao i pomislio da je sličan nepogodi, zemljotresu ili jednostavno komedijantu slučaju. Od nečega se, naposletku, moralo umreti. Klizav drum, neprilagođena brzina, nečiji umor i glava koja klone za upravljačem, napokon nabujala blatna reka ili snežna lavina - sve to moglo je nekome doći glave, a da niko ne bude optužen, niti bilo ko da bude kriv. Tako se, mislio je majstor Pravica, dogodilo da i krzna dolaze glave i da upravo on trguje njima.

I mušterije su ulazile. Zvonilo je zvonce na vratima njegove radnjice u senci platana u Bulevaru Kralja Aleksandra. Vizon. Samurovina. Hermelin. Polarna lisica. Astrahan. Možda se slično događalo i u Stambolu, u Vidinu, u Pečuju, Konstanci ili Padovi. Verovatno je i tamo postojao lokalni krznar, koji je baš kao i ovaj beogradski, trgovao smrću. A možda je, pomišljao je ponekad Anastas, on bio jedinstven. Pa ipak, odbacivao je takve misli, udubljen u posao, ni tužan ni veseo trgujući poslednjim danima.

Život mu se tokom mnogih godina zato morao označiti kao pouzdan, ćutljiv i miran. Kupci iz 1997. sahranjivani su 1998. Oni iz te godine skončavali su naredne. Neki su ukopavani s mnogo pompe i ganuća, uz raskošnu muziku; nekima je, za ledenih zimskih dana, jedva otkopavana raka u smrznutoj zemlji, a za njihovim kovčegom išlo je tek nekoliko rođaka i pouzdani krznar. Gotovo nikad se nije dešavalo da neko spoji dve kalendarske godine. Zbivalo se to samo ukoliko je kupac nabavio krzno u novembru ili decembru jedne godine, pa i tad su taj ili ta pouzdano skončavali u prvim mesecima druge kalendarske godine.

Trajalo je to tako, dok u radnju u Bulevaru kralja Aleksandra nije ušla naoko obična mušterija. Bio je to jedan od onih ljudi stasalih i odgojenih u dvadesetom veku, koji nikad nisu imali nikog, kao da nisu ni rođeni i ne spadaju nigde. Na vratima je stajao suvonjavi

čovjek izbrazdanog lica i hladnih zelenih očiju. Zbilo se to krajem 1999. godine.

- Ja sam stranac u ovom gradu - rekao je došljak - a tamo gde idem biće mi potreban topao kaput sa dobrim okovratnikom, pa sam svratio kod vas. Nekad su ljudi znali prednosti toplog okovratnika od prirodnog krzna, a danas se na to gotovo zaboravilo.

Činilo se da u neznančevom pogledu nema ničeg. Besciljno je odložio kaput koji je nameravao da popravi i borselino šešir, i ostao samo u crnoj rolki i pantalonama iste boje. Odmah se zainteresovao za uzorke krzna koja je majstor i tog puta izvadio samo zbog njega. Pa ipak, u strančevom pogledu nije bilo strasti koju su kupci obično pokazivali, ni nestrpljenja, ni oduševljenja što se bira zabranjeno voće.

Samurovinu za okovratnik je poručio bez premišljanja i sebi odredio smrt od srčanog udara. Ostavio je kaput i pogodio se oko cene. Došao je po robu naredne nedelje, platio ostatak novca i uredno upisao svoje podatke. Nepoznati se zvao Gabrijel Šimanović, sa stanom u Kičevskoj ulici. Po profesiji je bio glumac. Napomenuo je da će na adresi koju je naveo živeti još najviše godinu dana, kada je nameravao da se preseli u drugi grad, ali nikako na drugi svet. Potom je otišao, a Anastas je na njega gotovo zaboravio. Došla je naredna 2000, nemirna za sve Beograđane, pa i za povučenog i ćutljivog krznara.

Prema Anastasovom podsetniku, međutim, mirno su umirale mušterije, upravo onim redom kojim su krzna i kupovali. Sve je išlo po zacrtanom sledu, onako kako se dešavalo godinama, dok mali crni krznarev podsetnik nije stigao do imena Gabrijel Šimanović. Novine su tih dana pisale o strašnim kišama i poplavama na jugu zemlje. Ljudi su umirali zbog velikog kolebanja dnevne temperature i pritiska koji je divljački oscilovao u savskim vrbacima, kraj dunavskih ada i u samom Beogradu. U čituljama su se zaticali profesori univerziteta, akademici u najboljim devedesetim, drage baba-tetke, predratni piloti koji su branili Beograd na opasno crvenom nebu

1941. godine. Poneki glumci malih pozorišta promenili su svetom, ali Gabrijele nije bilo među njima.

Pa ipak, čitava situacija nije bila toliko uznemirujuća. Dešavalo se, kako je već kazano, da neki kupci spoje i dve kalendarske godine, te da se njihov život čudnovato otegne i uzjoguni pred neumitnim krajem. Nije bilo pravila u umiranju, pa se dešavalo da se konac skončanja poremeti i na nekoliko meseci. Nije lako živeti, ali nije lako ni umreti. Sve to znao je Anastas Pravica, ali ono što ga je držalo u miru svih minulih godina bilo je da se nikad nije dešavalo da se red kupovina ne poklapa sa redom smrti. To što glumac jednog pozorišta nije umirao, u početku je za njega značilo da koju nedelju ili mesec poklanja i onima koji su u nevidljivoj liniji čekali da izdahnu za njim.

Ali, onda se dogodilo nešto neobično, nešto što će iz osnova izmeniti tih i nenametljiv život jednog trgovca koji je prodavao smrt. Gospodin koji je krzno kupio odmah posle nepoznatog sa metalnozelenim očima, izdahnuo je "posle duge i teške bolesti". Bilo je to dovoljno za uznemirenje i uzbunu u jednoj naoko nevažnoj i povučenoj krznarskoj radnji u Bulevaru kralja Aleksandra.

Krznar se prenuo, još jednom proverio gradska groblja i vajakajući se samom sebi što krzna prodaje i strancima, te sada mora da proverava i groblja u južnoj Mađarskoj i zapadnoj Rumuniji, krenuo u potragu za zelenookim ljubiteljem samurovine. Stranac je - tako je mislio u početku - jednostavno otišao na put koji je najavljivao i negde u tišini tuđine skončao, upravo po redu koji se nije mogao ni smeo narušiti. Trebalo ga je naći, pronaći po svaku cenu, da stavka u malom crnom podsetniku ne bi ostala otvorena i tako se u pitanje doveo čitav sled prodavanja smrti.

Zato se majstor obukao u odelo u kojem mušterijama prodaje krzna i krenuo u Kičevsku ulicu koja svoje neumivene stanare još skriva po zadnjim dvorištima. Nije se iznenadio kad mu je kućepaziteljka kazala da se stranac odselio u Segedin, gde je dobio posao kao glumac tamošnjeg dečijeg pozorišta. Uznemirilo ga je, međutim, to

što je on u određeni dan (kada je izdahnula mušterija nakon njega) još bio u Beogradu bez ikakve sumnje živ i sasvim čio.

Nešto se dogodilo, nešto neuobičajeno i zakulisno. Anastas se sada iznenadio kao svaki običan čovek. Ali, dok bi preplašni ljudi bili preneraženi onim što je za njega bila stvarnost, on se stresao nad onim što bi mogao biti običan i neulepšan život. Neznamac je kupio samurovinu, obukao svoj kaput i odselio se u južnu Mađarsku, gde je, kao polumađar, dobio posao u dečijem pozorištu. Sad tamo uveseljava neku punačku mađarsku decu, crvenih obraza kao sa omotnica čokolada. Šta je u tome bilo neobično? Ništa za bilo koga, osim za Anastasa Pravicu. Stranac je morao umreti i on u tome nije video ništa tragično. Nije krznar želeo smrt, on ju je prodavao, i kao svaki dobar trgovac pazio je na svoj stvarni obrt i trudio se da ne štetuje zbog njegove nemarnosti.

Vratio se u radnju, kao i obično pridržao zvonce nad vratima da ne bi pozvonilo i zamišljen se povukao u štavionicu. Tamo je pomišljao da je svemu došao kraj i da će on u poslednjoj godini starog dvadesetog veka još jednom postati samo krznar koji prodaje retke kožice uhvaćenih nokturnalnih životinjica. Da li mu je bilo žao što više neće prodavati smrt? Moglo bi se reći. Treba da odustane, da se smiri, tako je u početku govorio sebi. Pa ipak, nešto ga je vuklo da proveriti taj neobični slučaj - možda poslednji put - i sam se uveri da je neprekinuti lanac smrti okončan pošto je stigao do tog čudnog i ćutljivog kupca. Bilo je za krznara bolje da je odustao i izmirio se sa sudbinom koja ga je iznova načinila samo trgovcem krznom, ali Anastas je predugo za svoje zanimanje zapravo smatrao prodavanje smrti da bi tek tako dopustio da mu divljačke promene na tržištu života zatvore vrata radionice umiranja zauvek.

Uputio se zato na železničku stanicu i jutarnjim brzim, koji se probijao kroz zaleđena polja, krenuo za Suboticu. Otud se lokalnim autobusom prebacio u Mađarsku i obreo u Segedinu. Nije mu bilo teško da pronađe dečije pozorište, jer je sam odlično govorio mađarski i poznao mnoge u Segedinu. Uputio se ipak najpre svojim zakulisnim preprodavcima, kraj one mrke ograde kod starog

segedinskog groblja. Tamo mu je obećana pomoć koju je tražio. Zadovoljan, majstor Anastas vratio se u centar i smestio u hotel "Hungaria". Gospodinu Kišu i njegovim sinovima nije rekao da se zanima za to da li je njegova mušterija mrtva, jer oni su prodavali smrt retkih lisica i jagnjića, i nisu ni pomišljali da bi ona mogla provocirati slučaj koji bi jednog krznara predodredio za prodavca ljudske smrti.

Ne, gospodin Anastas iz Beograda je ocu i sinovima rekao da je njihovom sugrađaninu greškom prodao krzno lošijeg kvaliteta i da bi voleo da ga pronađu i štetu popravi. Čak je na put krenuo sa istovetnim okovratnikom od srebrne samurovine, da bi delovao potpuno siguran pred sobom i ubedljiv za druge. Kišovi zato ništa nisu posumnjali, a on se nadao da će ga već sutra izvestiti da je Gabrijel Šimanović, nekad sa stanom u Kičevskoj ulici u Beogradu - mrtav. No, nije bilo tako. Glumac Gabrijel zaista je dobio posao u lutkarskom, a ne dečijem pozorištu u Segedinu. To pozorište bilo je na glasu kao jedno od najboljih u doba realnog socijalizma. Lutkari su se - tako su majstora izvestili lokalni saradnici - školovali kod narodnih i zaslužnih umetnika Sovjetskog Saveza i usavršavali sa lutkarskim družinama Češke i Poljske. U pozorištu "Thalia" naročito se pazilo na glasove, koji su imali da budu ubedljivi koliko i marionete. Zato je Šimanović tamo dobio posao kao glumac, iako je uistinu zaposlen samo njegov glas...

Ali, avaj, možda upravo stoga što je tamo posao dobio njegov glas i starostavni porodični mađarski naglasak, on se nije dugo zadržao u pozorištu "Thalia", već je napustio dobro plaćen posao govornika iza paravana i preselio se u Budimpeštu. Kišovima u pozorištu nisu znali da kažu gde se zaposlio, ali su mu rekli da je sve vreme on marionetske kraljeve ionako glumio sa šekspirovskim patosom i da im se nije mnogo dopadao, ni kao čovek, ni kao umetnik. Jedva da su stoga i znali gde se odselio i gde se u prestonici smestio. Ipak su im rekli da misle da je to u Ulici Nador, nedaleko od Ruzveltovog trga.

To je bilo dovoljno. Majstor Pravica srdačno se oprostio sa ocem i sinovima, i mađarskom kompozicijom, koja je u širokom luku presecala zaleđene mađarske puste, uputio se za Budimpeštu. Čim je na staroj železničkoj stanici Njugati izašao iz voza, uzeo je taksi i krenuo na drugi kraj grada, u Ulicu Nador. Na staru Ajfelovu čeličnu straničnu konstrukciju nije se ni osvrnuo, jer je samo mislio na glumca. Taksi ga je vozio ka Ruzveltovom trgu. Tamo je, u bočnim ulicama, zastao ispred mračne zgrade sa dva krila, zidane od mrkih cigala u gotskom stilu. Samo na čas dvoumio se krznar da li da uđe, a onda je kročio u raskošni, ali zapušteni hodnik, pokriven vitražima po zidovima na kojima su se videle čamdžije sa pobodenim štapovima i ukrašen, prašnjavim lusterima sa perlama iz kojih se jedva probijala žućkasta svetlost.

- Niste me iznenadili, majstore Pravica - rekao je glumac, kad je trgovac napokon pronašao njegova vrata na drugom spratu - očekivao sam vas, uđite.

Vrata je prisionio, skinuo lanac i širom ih otvorio, lako se naklonivši kao da su njih dvojica akteri jedne velike predstave. Glumčev stan bio je neuredan: na nerasklonjenom stolu ostaci od poslednjeg obroka, na prozorima hortenzije u suvoj zemlji, povijenih listova, a na vratima nekoliko kuka za kapute i na njima samo jedan, onaj sa okovratnikom od samurovine.

- Nem is tudom, hogy mit mondjak...1 - počeo je beogradski trgovac na mađarskom, ali ga je Gabrijel odmah prekinuo.

- Álljon meg, nincs értelme, hogy tovább beszéljen, hisz az út végére ért. Ide, ebbe a Nádor utcába. De üljön le, üljön le mester, helyezze magát kényelembe. Semmi rettentő nem fog történni. Mindent tudok, jollehet itt Budapesten, mint ahogyan ott önöknél Belgrádban is, idegen vagyok. Ön Pravica Anastas. Prémárus, de tulajdonképpen halállal kereskedik, nincs igazam?2 - Odvratio je taj glumac na mađarskom. Odsečnim pokretom koji nije trpeo izgovor ponudio ga je da sedne u jedinu fotelju. Približio se zatim krznaru,

čučno uz njegov bok, posebno naglašavajući reč "smrt" i nastavio da šapuće na srpskom.

- Došli ste da vidite da li sam umro: ovde u razvratnoj Budimpešti, u zagrljaju kakve prostitutke, ili tamo u Segedinu, naprečac, glumeći mladog princa zalutalog u tuđem kraljevstvu. Ali nisam, jer ja se ne brojim u obične mušterije i nisam slučajno svratio do vas, tamo u Bulevaru kralja Aleksandra.

Anastas je mislio da se pobuni ali je, preneražen saznanjem da je njegova tajna otkrivena, samo stezao crnu doktorsku torbu s kojom je krenuo na put.

- Ne, molim vas, nemojte ustajati, jer uskoro ćemo zajedno izaći na ova vrata, držeći se podruku kao stari prijatelji koji se nisu dugo sreli. Vidite, vi godinama prodajete smrt i mislite da se ona jednako događa drugom. Vi niste njen miljenik, vašu postelju ta gospođa obilazi, ali zato po druge dolazi i nosi ih. Astrahan, kancer; hermelin, leukemija; vizon, zavezana creva; polarna lisica, teški oblici upale pluća; najzad samurovina, infarkt miokarda. Ne zameramo vam što ste njome trgovali. Prodavali ste je onoliko odmereno i nenametljivo koliko ste mogli. Samo na jedno ste zaboravili, pa mi je sada gotovo neprijatno što vam to moram kazati. Da li ste zaista mislili da ćete, dok trgujete smrću, živeti dovek? Ne, majstore Pravica, bilo je to neoprezno, jer vidite, ja sam zapravo Gabrijel i danas je vaš poslednji dan.

U času kada je Gabrijel to izgovorio, krznaru je naglo počela da trne leva ruka, a tihi preteći bol širio se njegovim venama hitajući ka ramenu i okoštalom vratu. Trenutak kasnije lik glumca sa prosedim zulufima, odevenog u crne pantalone i rolku, počeo je da mu se muti. I glas je jedva razaznavao.

- Bilo je to neoprezno, gospodine Pravica - čuo je ipak - samom sebi podvalili ste krzno. Otvorite torbu, pa i kod vas se nalazi isti okovratnik, vaš okovratnik, i sada vam valja mreti. To je Martes

zibellina princeps. Samurovina. Nemojte se buniti, nemojte jecati i moliti poput mnogih, ta vi bar znate šta je smrt.

Bol, ona ogromna, neizdržljiva ali trenutna, kao blesak munje dosegla je trgovčevo srce i onda za njega više nije bilo ni prošlosti, ni ovog sveta. Umesto toga Anastas je video tamni prolaz na čijem kraju je primećivao samo jarku svetlost. Čula se i neka muzika, udaljena i na svaki način nenametljiva. Vrata stana u kojem je zatekao Gabrijela bila su otvorena i on je sada ugledao sebe kako iz crne doktorske torbe vadi okovratnik potpuno nalik onom koji je imao i Gabrijel. Arhanđeo mu je pomogao da ga dugmadima pričvrsti na kragu svog kaputa, a onda su se obojica, odeveni u samurovinu, uputili ka svetlosti kao dva stara znanca...

Nastojnik zgrade u ulici Nador pronašao je trgovčevo telo tek tri dana kasnije, pošto su komšije prijavile da iz stana 12d nešto neprijatno zaudara. Vrata su razvaljena, a u jedinoj sobi pronađeno je samo telo Anastasa Pravice, dublje uleglo u starinsku beržeru, sa izdajničkim mlazom krvi koji mu je curnuo niz donju usnu. Brzo su pozvani lekari i nekadašnji trgovac smrću prebačen je u gradsku mrtvačnicu. Iz dokumenata se saznalo da se preziva Pravica, da je stranac, a kasnije i to da nema rodbine koja bi preuzela njegovo telo. Zbog toga je sahranjen u Budimpešti, na parceli za gradsku sirotinju.

Dva povijena grobara bila su jedina pratnja kada je po zimskom danu katolički sveštenik održao kratku službu. Krznarska radnja u Beogradu ubrzo je zatvorena i niko nije saznao da je onih nekoliko poslednjih kupaca koji su odmah iza arhanđela Gavrila od trgovca smrću nabavili hermelin, vizon, samurovinu, polarnu lisicu i astrahan poživali dugo, godinama noseći svoje bunde, rukavice i mufove.

Niko od njih nije obratio pažnju ni na to da je krznar iz Bulevara kralja Aleksandra preminuo pre vremena. A smrt koja se dogodila Anastasu Pravici bila je zapravo lepa, tako tiha kao kad po tvrdoj zemlji pognu prvi sneg, da je on zažalio što ju je tolike godine prodavao drugima i sad nikom ne može da je opiše.

KRALJ MIŠEVA I PACOVA

Za baku Persidu saznao sam slučajno. Nisam je osobito tražio, pre će biti da je ona našla mene. Zatekao sam je u jednoj od trošnih čuburskih kućica koje su ponosne, pritisnute novim trospratnicama, zaostale u starim planovima beogradskih urbanista. Baka Persida živela je skromno i niko iz njenog jednostavnog susedstva nije ni pretpostavljao da je baš ona kraljica Beograda. Kad sam je upoznao, ni sam u to nisam bio spreman da poverujem. Bio sam neuk, stranac u prestonici, te sam se predugo držao zdravog razuma i logike većine priča o Beogradu. Persida je bila bezmalo nepokretna starica, vezana za krevet, bez ikog svog. Nekad je bila majka, imala sina i ćerku, ali oni su je polovinom devedesetih napustili, zauvek se odselivši u nove svetove. Krajem veka pala je u krevet, tragično iskrivljene kičme, ophrvana nesvesnicama koje su je svakog trenutka mogle odvesti sa ovog sveta. Teško je i retko ustajala i napuštala svoje cvetno dvorište i zato je počela da se javlja u kontakt emisije mnogih radio-stanica.

Uključila se i u noćni program koji sam vodio na jednoj lokalnoj stanici, uverena da je sigurna samo dok se nalazi na vezi i govori uživo. Izdavala se za napuštenu i zaboravljenu staricu. Činilo se da će sve učiniti da u gluvo doba noći ostane što duže u programu. Nije joj bilo važno šta je tema emisije, pa ni to šta se od nje očekuje da kaže. Iz noći u noć razgovarali smo o napuštenim životinjama, iseljenicima, alkoholičarima, homoseksualcima, a baka Persida računala je da će bar neko iz radija pozvati hitnu pomoć, ukoliko klone dok je u programu. Tako je barem u početku tvrdila, dok smo svi u studiju mislili kako je jedna obična usamljena starica. Da je mnogo više od toga, saznaću kada me prvi put bude pozvala u kuću.

Ni do danas ne znam zbog čega sam otišao k njoj. Radio-voditeljima ne preporučuje se da posećuju slušaoce, naročito ne one s kojima daleko iza ponoći razgovaraju pred mikrofonom, jer iza svakog od tih noćobdija obično stoji nešto nastrano ili razvratno kao

razlog njihove nesanice. Pa ipak, posetih je. Baka Persida pokazala mi je slike svog sina, na koga sam zbilja neobično ličio. Popio sam s njom gustu crnu kafu s mnogo kajmaka, uzeo dve kašičice slatkog od dunja i obećao da ću doći naredne nedelje. Čitave te sedmice lile su strašne kiše, a ja obećanje nisam održao. Noću sam radio, a danju ostajao usamljen. Izlazio sam na kišu i besciljno gazio barice na beogradskim ulicama, ne razmišljajući o svojim grešnim slušaocima. Dve ili tri noći nije mi nedostajala ta čuburska baba krive kičme. Gotovo da nisam primetio njeno odsustvo u etru, dok su noćno nebo osvetljavale munje, prskajući nad limenim krovovima nisko na horizontu. Ali, onda se nevreme smirilo, olovni oblaci preselili su se dalje u Banat, a ja se setih bake Perside i svojih neispunjenih obećanja. Uputio sam se još jednom na Čuburu kao krivac i staricu zatekao u krevetu. Šapatom me je prekorila zbog izneverenih obećanja i zagrlila me kao sina. Te večeri saznao sam prve tajne o njoj.

Baka Persida tvrdila je kako kontroliše sve slušaoce koji se noću javljaju uživo u programe radija. Nije u pitanju samo moja stanica, tvrdila je, već sve koje se čuju u Beogradu i imaju emisije u kojima voditelji noćne utiske dele sa slušaocima noćobdijama. Kako je sve počelo i naročito kako je sve moguće, nikad mi nije otkrila. Na moje oklevanje i nevericu koju nisam uspeo da sakrijem, nasmešila se, dva puta se vrlo neprijatno zakašljala i pružila mi listu slušalaca koji će mi se javiti naredne noći. Uzeo sam listić poluzgužvane hartije sa imenima ispisanim drhtavom ćirilicom. Do večeri nisam ga ni pogledao, ali onda se sve dogodilo tačno kako je moćna čuburska baba predvidela. Najpre se javio Miomir, pa medicinska sestra Marija, Zlatko iz Barajeva, penzionisani policajac Tiodor i negde pred kraj emisije Ružica i njena sestra bliznakinja Anđelka. Upravo tako je stajalo i na listiću koji sam dobio od Perside: Miomir, medicinska sestra Marija (stajao je naziv bolnice u kojoj radi), Zlatko iz Barajeva (pisalo je da je auto-limar), policajac Tiodor (bilo je nečitko ispisano, valjda nije imao deo malog prsta leve ruke) i sestre bliznakinje (pričale su uglas, sa dva telefonska aparata).

Nisam mogao da poverujem, nisam smeo da verujem u tako nešto. Pojurio sam zato odmah posle noćne smene ka Čuburi. Ne misleći da sačekam pristojnije jutarnje vreme, stupio sam na ulice, a one su oko mene počele da se krive i poniru kao da sam propao u bunar bez dna. Nije mi bilo važno što je svuda oko mene najniža temperatura jednog dana i svi Beograđani spavaju nemirnim snom. U Bulevaru kralja Aleksandra isprskali su me noćni polivači ulica, činilo mi se namerno; u slepoj Mlatišuminoj ulici dva opaka psa dohvatila su se oko oveće, prljave koske. Plašljiv, kakav sam bio, pažljivo sam prošao kraj njih, držeći se zidova zgrada i proveravajući kapije retkih otvorenih zgrada. Najzad sam shvatio da me noćne zveri ni ne primećuju i srećan pretrčao Ulicu Maksima Gorkog i krenuo dalje, pravo na Čuburu. Gotovo sam utrčao u baka-Persidin stan i koliko se sećam, kazao jedino: "Kako ste mogli?"

A baka Persida nije bila iznenađena. Čekala me je, valjda još od dana kad se prvi put javila kao nevidljiv glas u mojoj emisiji. "Sine, ima tu više od toga", rekla je i bez ustručavanja dovršila povest o gospodarima Beograda. Beše to storija nalik poznim srednjovekovnim u kojima se gospodstvo i vlastela bore za prevlast. U toj istoriji bilo je narcizma, mesijanizma i prave ljudske kratkovidosti, ali sve, baš sve bilo je istinito. Baka Persida dugo nije znala za postojanje drugih vladara Beograda. Sama je, po nalogu sopstvenog straha, zagospodarila noćnim pticama i bolesnim ljubiteljima radio-programa. Sve je, klela se, učinila iz predostrožnosti. Kad je shvatila da bi svakog časa mogla izdahnuti i pošto joj se učinilo da je sigurna samo dok je u programu, susrela se s neprijatnom činjenicom da je svega nekoliko minuta mogla provesti na jednoj talasnoj dužini. Zvala je zato Beograd 202, Radio Sajam, Košavu, Roda-Radio, gostovala je u emisijama "Razgovor pod zvezdama", "Noćas ne spavamo", "Halo, ko je to?", ali ni to je nije smirilo, sve dok nije našla načina da pokori ostale sabesednike. Bilo je otpora, ne treba sumnjati. Samo baka Persida zna kojim se mučnim putevima uspostavljala ta tiranida. Svaki korak za nju bio je bolan i jedva je mogla kročiti i do svoje baštice ispred kuće, ali red je naposljetku uveden, a prestupnici su, nekim zaumnim putevima, strogo kažnjavani.

Svi podanici jedne gotovo nepokretne čuburske babe pristali su da se staraju o njoj, jer su zauzvrat dobijali žarko željenu dozvolu za javljanje u program, koju je davala samo baka Persida. Koliko je njenih podanika i da li joj daju i neki drugi danak, to mi nije kazala. Poljubila me je u kosu kao sina i poslala na spavanje. Prenoćio sam u njenom stančiću, na jedinom slobodnom i veoma neudobnom krevetu, pokriven samo tankim ćebetom. Dugo nisam mogao da zaspim, dok su čudne senke retkih automobilskih svetala jurile nad mojom glavom. San mi nije dolazio na oči, ne zato što mi je bilo hladno, već stoga što se osećah nelagodno. Zabasao sam u stan poremećene starice, oglušio se o upozorenja urednika i sada treba da poverujem u sve njene priče. Trebalo je da odem, da ne prihvatim sumnjivo gostoprimstvo. Ako to nisam učinio noćas, neizostavno moram ujutru. Sa tom mišlju sam propao u tvrd, mračan komad sna, koji kao da je ušao u mene, a ne ja u njega. Probudio sam se zbog toga kasno. Možda je pametnije bilo da sam otišao, verovatno je to bila poslednja prilika da svemu okrenem leđa, ali kao da se noću uopšte nisam premišljao, sada sam želeo jedino da čujem ostatak priče.

Zavaravao sam se da je jutro pametnije od večeri. Seo sam kraj Perside, ispio gutalj gorke kafe iz malih orijentalnih šolja i upoznao se sa svime što je tajnovito obitavalo tu negde pored običnih Beograđana. Još od prvih reči bio sam siguran da mi, kao bolesniku koji ulazi u azil, nema natrag. "Dete moje, sada kad više ničeg nema, ne znam zašto ti sve ne bih ispričala", rekla je starica, dok je nasuprot meni otvarala karte. Njen govor bio je začinjjen s mnogo jutarnjeg kašlja i svađe sa ponekim zalutalim žandarom koji je kvario red karata koje su se otvarale. Saznao sam da je baka Persida postala gospodarica na svom posedu i komadu noćne zemlje. Ali, kao da je to bio dvanaesti, a ne dvadeset prvi vek, bilo je samo pitanje časa kada će se susreti sa moćnom imperijom na svojim granicama. Tako je i bilo. Jednog običnog dana posetio ju je Kralj miševa i pacova. Jednostavno je banuo - nenajavljen, tih kao smrt - i seo uz njeno uzglavlje. Bio je taj snažni neznanac u godinama, odeven u dugački izlizani kožni mantil sa velikim okovratnikom od

veštačkog krzna. Nosio je šešir širokog oboda, imao sedu bradu i bradavice posute svud po licu. Ispod šešira baka Persida je opazila crvenu maramu, uvezanu kao kod Cigana. Njegov glas beše odlučan i prek, iako joj se učinilo da došljak nije Ciganin.

"Ja sam Kralj miševa i pacova", rekao je i bez imalo uvijanja objasnio joj da kraljuje fukarama, probisvetima, kradljivcima tuđih dana, vlasnicima tuđe sreće, denuncijantima, razbaštinicima, pohotljivcima i sitnim ribama svih vrsta. Svi otpaci dana, mrvice sa tuđih noćnih gozbi, ono što druge ne zanima bilo je u tom kraljevstvu pod njegovom kontrolom, a monarh je vladao strogo, ali pravedno.

Pre bake Perside četiri gospodara Beograda priznalo je vrhovnu vlast Kralju miševa i pacova. Među opunomoćene vazale brojali su se gospodar Sredoje koji je kontrolisao čitanje štampe u restoranima brze hrane, gospodar Dobrica, vladar besplatnih predavanja i koncertnih matinea, gospodar Gane, svedržac kicoša i švedskih stolova u hotelima najviše klase i najzad gospodar Kosta, surovi kontrolor besplatnih proba u samoposlugama. Sam Kralj miševa i pacova pazio je na secikese i prevarante, te kako je armija njegovih podanika bila najbrojnija, proglasio se zakonitim kraljem Beograda.

Pričala mi je baka Persida kako umalo nije izdahnula kada je to čula, iako je slutila da se njen usamljeni feud mora dotaći sa sličnima, kao što se u tuđim ratovima sreću vojske koje se nikad nisu sukobljavale i mimoilaze jedna kraj druge. Kralj miševa i pacova ponudio je i jednoj babi sa Čubure vazalni odnos i zaštitu koju uživaju njegovi štićenici ali, kazao je važno, moraće da dokaže da je prava gospodarica. Tražio joj je listu noćobdija jednog od noćnih programa koji se emitovao mnogo pre mog dolaska u Beograd i ona ju je sačinila pod Kraljevim strogim pogledom. Papir mu je ponudila, a on ga je pogledao nekoliko trenutaka. Listić je potom zgužvao, stavio ga u usta i progutao. Bio je to znak vladarske snage i izvanrednog pamćenja. Sledećeg dana upoznaće se baka Persida i sa izrazima Kraljeve naklonosti i dobrote koju upućuje podanicima. Ceremonija prijema među gospodare Beograda trajala je kratko i odigrala se odmah uz krevet, tako da Persida nije ni ustala. Kralj

miševa i pacova pljunuo je moćnoj babi na dlan i razmazao svoju pljuvačku koja je imala žućkaste tragove najlošijeg duvana koji je žvakao i pomalo sluzi od nezalečenih zaraznih bolesti koje je vukao. Time je obred bio okončan i baka Persida počela je mučno da se uzdiže stepenicama slave u tom neobičnom i sklonjenom kraljevstvu.

Kao nova podanica koja priznaje vrhunsku vlast, upoznala je gospodarica noćnih programa ostale gospodare. Svi oni okupljali su se jednom mesečno i kao vitezovi za koje je vreme stalo, raspravljali o problemima i zahtevima koje su upućivali Kralju miševa i pacova i njegovim pomoćnicima. O, beše to divno, dovoljno da zavrti mozak jednom došljaku u Beogradu, ali ja sam se u životu bake Perside pojavio na samom kraju i beše mi suđeno da jednu istoriju Beograda upoznam naprečac: i u njenom uzdizanju, i u dekadenciji, i propasti.

Javio sam se cimeru, slagao razlog svog zadržavanja na Čuburi i pijan od sreće nastavio da upijam svaku reč. Sad više nisam mogao natrag, nisam ni pomišljao da se kao strašljivac okrenem. Kraljevstvo miševa i pacova nalazilo mi se nadohvat ruke. Bilo je to neko mitsko vreme kada je ostacima Beograda vladalo pet gospodara i jedan kralj nad njima, a bog mi je svedok da je to bila najčudnija kohorta nastranih tipova koju je jedna prestonica ikad videla.

Gospodar besplatnih predavanja i koncertnih matinea Dobrica stanovao je kao samac u nekomfornoj suterenskoj garsonjeri na Obilićevom vencu. Bio je to čudak, jedan od onih ljudi groteskno posuvraćenih u same sebe, koga svi obilaze u hodniku zgrade i na ulici. Nije to bilo samo zbog mirisa neoprane kudrave brade i pantalona koje su pokazivale tragove mnogih obroka s nogu, već zbog rasprostranjenog osećanja da ljudi poput Dobrice ne postoje i ne zaslužuju ničiju pažnju, niti brigu. Posle smrti majke, Dobrica je ostao bez ikog svog, trošeći ostatke dana i polako kruneći malter sa zidova sobe i kuhinje. Urušavao je tako jedino stanište koje ima, ali oslikani malter nastavio je da lomi i krcka pod zubima, uveren da mu u organizmu stalno nedostaje kalcijum.

Dobrica je redovno odlazio na predavanja, obilazeći hodom proverenog znatiželjnika narodne univerzitete, male koncertne sale i predikaonice Jehovinih svedoka u Ulici Majora Gavrilovića i adventističke crkve u Ulici Božidara Adžije, na Vračaru. Ipak, on tamo nije odlazio toliko da bi nešto naučio, ili da bi promenio veru koju ionako nije imao, već da bi se zgrejao i malo odspavao. Najčešće je ipak posećivao Kolarčev narodni univerzitet i posebne simpatije gajio prema Zelenoj sali u kojoj su se održavala predavanja iz medicine, modernih kretanja u umetnosti i konačnih pitanja filosofije.

Dobrica nije bio nagao čovek, niti svadljivac. Predugo je on pričao sa samim sobom da bi bio prek, ipak nije mogao izdržati da u punoj sali ne nađe mesto za sebe, jer to je značilo da će tog dana morati da prespava na nekom hladnijem i vlažnijem mestu, recimo u svojoj garsonjeri koju godinama nije grejao. Zbog toga je zauzdao namernike i probisvete, lažne istraživače vere, ljubitelje psihoanalize i Fridriha Ničea. Niko od onih što dolaze na spavanje, bez Dobričine dozvole nije smeo da kroči u salu, a kad je on ulazio, najmlađi i najslabiji dođoš odmah je morao da ustane i ustupi mu mesto. No, to se dešavalo samo u početku, dok oni što dolaze u pocepanim čarapama i pantalonama pričvršćenim kanapom nisu shvatili da će se zgrejati samo ukoliko se omile svemoćnom Dobrici.

Nije se gospodar osvrtao na prave posetioce, one koji dolaze na predavanja dobro odeveni i upućeni u temu i govornika. Ne, Dobrica je vladao ostacima ljudi, nakazama kojih se svi klone i samo njih je jurodivo izbuljenim očima posmatrao, dok se na ulazu u salu češkao po nerazmršenoj bradi. Mora da je bio strašan: oči kao da su mu izvirale iz same brade koja je počinjala visoko na obrazima, nos uzak i na vrhu crven, izrastao kao sprud na prljavom moru lica, usta stegnuta u dno vilice...

Uskoro je svaki od spavača znao kad može da dolazi, kog profesora sme da sluša i koliko da se na toplom mestu zadržava. Niko nije našao snage da se pobuni: pismeni podanici prepisivali su raspored predavanja u male neuredne notese, ili zadevali papiriće u

nabrekle novčanike, a nepismeni molili druge da im pročitaju termin za njihov san. Poput ptica selica koje nikad ne menjaju staništa, jedni su išli samo na predavanja iz književnosti, drugi jedino na astronomske lekcije (one su bile na ceni zbog polumraka pogodnog za spavanje i Dobrica ih je davao jedino miljenicima), a treći isključivo na jutarnje besplatne koncerte. Sam gospodar Dobrica odlazio je na sva predavanja, sve verske lekcije i išao bez izuzetka na koncerte mladih umetnika. Promicao je - onako neobrijan i smrdljiv - iz jedne sale u drugu i zadržavao se birajući lepo i udaljeno sedište blizu radijatora...

Gospodar Gane ostao je pomodar do kraja. Imao je nekoliko teget odela na sitne pruge, pravu malu kolekciju plastičnih karanfila za revere i pet isflekanih džepnih maramica koje je voleo da stavlja u gornji džep sakoa. Gane je imao crnu kosu sa mnogo suve peruti, cipele kupljene na otpadu i dva prstena pečatnjaka sa inicijalima koji nisu bili njegovi. Kosu je začesljavao crnim plastičnim češljicom, cipele je glancao mekim krpama dok nisu postajale sjajne kao nove, a prstenje nadevao na male prste obe ruke, i sam zaboravljajući koji su njegovi inicijali. Bespravno je živeo u stanu namenjenom poslužitelju hotela "Union" u Kosovskoj ulici i svakih nekoliko meseci odlazio u Drugi opštinski sud, gde je zastupao samog sebe u procesu protiv hotela, izdajući se za advokata i poznavao prava.

Dok nije postao gospodar, Gane je prodavao ruže u restoranima gde se jelo najbolje pečenje u Beogradu. Uveče je odlazio u "Bulbuder", "Orač", "Orašac" i "Kumanovo", i onako uredan, s ponešto peruti na ramenima, odmah s vrata nudio ružu u celofanu devojkama iz provincije i gojaznim kafanušama koje su palile cigaretu za cigaretom. Ali, cveće je išlo loše, jer gospode nalik njemu na tim mestima bilo je sve manje. Gane se tako upisao u red nepovratno uvređenih i slomljenih ljudi, postavši jedan od onih što propadajući na dno samoga sebe tamo pronalaze jedino čemer i gorki talog iskustva. Pa ipak, Gane nije postao sklon ganuću i samosažaljenju i kada je cveće prestalo da se prodaje, znao je da nešto mora preduzeti. Najzad je otkrio nenadanu mogućnost da se dobro pogosti na tuđ račun.

Oblačio je najbolje odelo, isflekane manžetne košulje skrivao ispod sakoa, a sat naprslog stakla, zaustavljen u dvadeset do šest, stavljao u džep prsluka, računajući da će ga lančić preporučiti kao osobu otmenog vladanja i starinskih manira. Obuvao je zatim iskrivljene, ali izglancane cipele, malom prskalicom osvežavao dah u ustima i poput mnogih ljudi, u svojim očima postajao neko drugi. Ulazio je u predvorje hotela, prolazio kraj recepcije kao stari gost (povremeno se javljao recepcionerima noćne smene) i vrebao trenutak da se uvuče u restoran. Nije to bilo naročito teško, jer Gane je mislio da vlada jezicima. Strane jezike je on ponešto znao, ali su se u njegovoj glavi oni toliko pomešali da je svaka rečenica bila neuhvatljiva i nejasna, jer je Gane obično govor počinjao italijanskim a završavao ga engleskim ili nemačkim jezikom. Pa ipak, kada bi obuo cipele i stavio plastični cvet u rever postajao je neobično samouveren. Na doručak se obično uvlačio tako što bi pogledom potražio stariju strankinju i preporučio joj se svojim jezikom ujedinjene Evrope. Dok je ona zbunjena pokazivala ključ od sobe, on bi prolazio s njom kao sadrug iz iste sobe i čim bi se bezbedno udaljio od ulaza, poljubio bi je u ruku i okrenuo se. Potom je, kao jedan od gostiju, osmotrio vitrine sa salatama, srebrne ovale sa kačkavaljem, velike činije sa pravim brdom kuvanih graorastih jaja ispred kojih je stajao natpis "tri minuta". Birao bi zatim nešto od tog bogatstva i kao svaki razočarani čovek vajkao se u sebi što je sve to namenjeno samo strancima. Sedao bi za sto, naoko još ozlojeđen, mazao topli buter na hleb i poručivao kafu i francusko pecivo.

Gane nikad nije zalazio u hotel "Union" s kojim je bio u sporu, niti u jedan od domaćih hotela, gde je švedski sto ionako bio oskudan. Odlazio je isključivo na Novi Beograd, u "Interkontinental" ili "Hajat". Tamo su restorani bili otmeniji, a osoblje teže moglo zamisliti da neko bude toliko drzak da na doručak dođe nenajavljen.

Dugo je Gane bio jedini nezvani gost najviđenijih prestoničkih hotela. Mesecima je čitao štampu na jezicima koje je mislio da razume, držao se smotreno i trudio se da ga ne opaze. Pošto je na sebe već počeo da gleda kao na jedinog veštaka svog zanata,

opazio je neke nasrtljivce koji su se nesumnjivo koristili sličnim metodima i kao i on uvlačili se uz švedski sto. Ti probisveti bili su loše odeveni i prosti i ličili su na ptice koje se kite tuđim perjem, te se Gane s pravom uplašio da će njihova neveština i neurednost na zao glas izneti i njega. Kao i ostali gospodari, bio je prinuđen da zavede red u svojoj oblasti. Kicoše je razdelio u tri grupe. Prva je mogla s njim u hotele najviše klase, druga je imala pristup najboljim domaćim hotelima i smela da se uvlači na doručak u "Jugoslaviju", "Metropol", "Kasinu" i "Moskvu", a poslednja, koja je popunjavana prevaranatima i otmenijim šibicarima sa vašara, imala je pristup "Bristolu", "Beogradu", prezrenom "Unionu" i svratištima sa švedskim stolom u nižim gradskim četvrtima...

Gospodar Kosta bio je pravedan i strog. Izgubio je posao u vojsci i penzionisan kao rezervni major. Čim je demobilisan, sa epoleta je skinuo zvezdice, a u uniformu je stavio kuglice naftalina i odbacio je u orman. Već sledećeg dana zaboravio je kasarnsku disciplinu i krenuo na ulicu. Neko veme je prodavao rezervne baterije i uloške za dopunjavanje plinskih upaljača, a onda je postao redovni posetilac samoposluga. Živeo je Kosta sam, izdržavao se od male vojničke penzije, te za vreme krize i inflacije koja je divljala i oko njega, nije mogao da kupi više od hleba i mleka, ali ga je tranzicija uputila na novo polje delovanja. Otvaranje novih supermarketa, pa potom megamarketa i hipermarketa ponudilo je jednom penzionisanom majoru mnoštvo degustacija.

Njih Kosta nije propuštao i ubrzo je postao majstor svog zanata koji ništa ne prepušta slučaju. U samoposlugu je stizao ujutru sa kačketom i tek pomalo isflekanom žutom kišnom jaknom, i ostajao do poslepodne. Prva proba čekala ga je u devet, druga u jedanaest, a treća u jedan, i za svaku je stajao u red: jednom sa kačketom i jaknom, drugi put sakrivši ih u pripremljenu kesu, samo u karo-džemperu, predstavljajući se kao drugi kupac. Tako je u jednom danu po dva puta probao nemačke viršle sa senfom, italijanske pice sa kobasicama i holandski voćni jogurt izvanrednog ukusa. Posle svakog dana osećao se pravim Evropljaninom i zadovoljan odlazio

kući, ali se, kao svi uredni vojnici, vraćao tačno na početak sledećeg radnog dana.

Kada se Kosti, napokon, učinilo da je počeo uravnoteženo da se hrani, primetio je da redovi siromaha postaju sve duži, te da odveć često ostaje gladan. A gladan, on je potpuno menjao karakter. Oskudno se major hranio još dok je nosio uniformu, a sit je bio samo u retkim trenucima između dva teška gladovanja. Sada je pod starost, dok su mu creva zavijala, bio gotovo mahnit i nešto je morao da učini: više zbog drugih, nego zbog sebe. Zato se proglasio gopodarem besplatne hrane u supermarketima. Podanike je gledao kao ptice, a sebe kao ptičara koji ih bira, razvrstava i obučava. Najbolji i prvi komadi odlazili su njemu, a niko od zaposlenih nije pretpostavljao da se u redovima koji se prave pred stolovima sa besplatnom hranom, nalaze samo nevoljnici kojima je odobren dolazak. Ko nije dobio Kostinu saglasnost, tog dana nije smeo da kroči u samoposlugu, niti da proba besplatnu hranu. Svaki prekršaj Kosta je, poput valjanog vojnika, kažnjavao preko, drakonski. Bio je visok čovek, a kada je kažnjavao činio se još viši, moćniji i nedostupniji, te su prekršioc i njegove kazne smatrali višom pravdom o koju se nije smelo oglušiti. "Merkator", "Rodić" i "Supervero" bili su rezervisani samo za gospodara i njegove pobratime. Ostali su morali da se snalaze u "C-marketu", "Jabuci" ili "Pekabeti", gde je promocija bilo daleko manje, a stomak češće ostajao prazan...

Gospodar Sredoje bio je onizak i pričljiv. Neobično bled, kao da u njemu nema kapi krvi, ličio je na bolesnika upravo puštenog sa bolničke nege. Uprkos tome, bio je okretan i razgovorljiv. Iako na teškim nogama, mlohavim bokovima i sa reumatičnim ramenima, bio je spretan i uvek rado trčao za malu napojnicu. Sredoje je radio kao čuvar parkinga u otmenoj Ulici Đure Jakšića. Čitav dan nosio je plavi radni mantil, koji nije zakopčavao, već se njime pre umotavao. Imao je usta sa najviše milja i slada pod nepsima i na jeziku, i uvek znao da pronađe pravu reč za one od kojih je očekivao sitninu. Ipak, prevarili bi se ti mnogi misleći da je taj slatkorečivi čovečuljak običan čuvar parkinga. Bio je Sredoje daleko više od toga. Poput nekih

novinskih magnata, gospodar Sredoje vladao je besplatnom dnevnom štampom Beograda.

Pazio je on na skupinu onih koji su, gladni laži i obmana, već deceniju morali da čitaju novine svakodnevno. Stizali su u jatima, poput mokrih ptica posle blatne kiše, a Sredoje ih je - sklone obmanama i svetskim zaverama - brzo okupio i uverio u svoje gospodstvo. Sredoje, jedini među vladarima, podređene nije zastrašivao pretnjama i fizičkim kaznama već je, kao kakav narodni psiholog, s njima vodio duge razgovore i onim slatkim ustima ih ubeđivao da je za sve najbolje da se okupe oko njega. Drugačije se s njegovim podanicima nije ni moglo, jer ovaj gospodar Beograda vladao je penzionerima, otpuštenim radnicima i svim onim ljudskim priviđenjima koja su odavno izgubila suštinu, pretvorivši se u opšte žrtve i pravedne tužitelje. Takvi se samo još nadaju da će u restoranima brze hrane pronaći dnevne novine koje više nisu mogli da kupuju, malo mare za red i poštovanje nadređenih, pa i na pretnje odgovaraju jedino tupim pogledom, spremni na trpljenje i prezir...

Tako su izgledali portreti gospodara Beograda, uneseni u moje pamćenje kao u staru knjigu sa ilumnacijama i inicijalima. Video sam ih, bili su tu kraj mene, držali me za ruku, iako je vreme u kojem su vladali odavno prošlo i jedina je za njima zaostala baka Persida. Nikad nisam video ni jednu njihovu sliku, ali su me njihove utvare posećivale noću dok sam sve češće spavao na onom Persidinom kauču, pokriven samo tankim ćebetom. Videh Ganeta sa dva prstena pečatnjaka i Dobricu koji otkida komade zida okrećenog starinskim valjkom, sa šarama. Ujutru sam bezmalo mislio da će nas posetiti, da će Kosta ili Sredoje pokucati na vratima, ali prošle su godine od njihovog posrnuća i sloma, te mi je još samo preostalo da čujem kako su skončali. "Bila je to divna kraljevina", rekla mi je baka Persida, jer su svi gospodari pazili na svoje posede i vazale na njima.

Naročito je Sredoje uložio napor da svoje podanike, tako osirotele i sklone posrnuću, sabere i obuči. Najpre je načinio plan o tome ko i u kojim novinama sme da rešava ukrštene reči, potom ko ima prava da

seče male oglase i napokon ko može da podvlači televizijski program. I sam Kralj miševa i pacova cenio je njegove napore, iako ga je smatrao slabićem i smetenjakom i od Sredoja bez prestanka tražio da mu potvrđuje vernost i dokazuje moć nad nevelikim društvom čitača novina.

A Sredoje je to i činio, ali ni opreznost Kralja miševa i pacova nije bila suvišna. Njegova mala armija skitnica dugo je dolazila u restorane brze hrane i uzimala upravo onu štampu koja im je određena. Čitali su ih u početku uredno, tačno se pridržavajući reda. Ulazili su po troje, kao porodica, i odmah posle otvaranja restorana otvarali novine. Jedni su okretali stranice i halapljivo gutali naslove, drugi seckali oglase, a treći podvlačili televizijski program. Sve je dugo bilo u redu, ali baš u vreme kad je baka Persida proizvedena u gospodaricu, na Sredojevom vazalnom posedu pojavili su se prvi problemi.

Gospodar besplatne štampe bio je ubeđen kako je načinio savršen sistem čitanja, seckanja i podvlačenja javnih novina, ali to nisu mislila trojica nepoznatih lutalica koji su se jednog običnog utorka pojavili na vratima restorana Mekdonalds. To nisu bili obični posetioci koji poručuju hranu i uz jelo čitaju štampu. Na takve Sredoje nije obraćao pažnju. Bili su to stranci, umotani u krpe i staru odeću, ljudske olupine iz predgrađa bez ikakvog saznanja o pravilima života velegrada. Njihova pojava biće prvi zloslutni znak rastakanja jednog kraljevstva i njegovog neumitnog precvetavanja. Trojica došljaka jednostavno su čekala novine, tiho i uporno kako samo čine posetioci koji ništa ne poručuju.

I beše to nečuveno, na svaki način nezamislivo. Niko od onih koji su imali pravo na štampu u prvom trenutku nije znao šta da čini. Sredojevi podanici bili su bundžije bez biografije, te se nije moglo računati da budu spremni za takve izazove. Ustali su, odložili primerke u drvenim ramovima (jer im je isteklo vreme čitanja) i pogledali se bez reči. Bila je to drama dostojna stare barokne scene pod bakljama, ali dobro odeveni posetioci restorana ništa nisu opazili. Sredojevi čitači smeteno su izašli, gotovo istrčali, a ona

trojica jednostavno su ustala i uzela napola raskupusane i isečene novine, počevši pažljivo da ih listaju. Jedan je izvadio polomljene naočare i pričvrstio ih gumicom za potiljak, drugi je dovršio započete ukrštene reči, dok je poslednji prepisivao recepte sa ženske strane i nešto posmatrao malom lupom koju je izvadio iz zadnjeg džepa iscepanih pantalona.

Sledećih dana događaji su počeli da se odigravaju neobično brzo. Načeto kraljevstvo na ničijoj zemlji počelo je da se urušava iz dana u dan. Kralj miševa i pacova odmah je obavešten i već narednog jutra je stigao u restoran, praćen prestrašenim gospodarem Sredojem i još trojicom pratilaca. Kralj je stupao prav, neobično visok, sa peševima kožnog mantila koji su mu padali do zemlje. Sredoje je za njim išao pognut, umotan u raskopčani radni mantil i ćutljiv. Sav slad iz njegovih usta kao da se istopio. Da ne bi bio sumnjiv, Kralj je za sebe poručio samo čaj, za pratioce ni toliko. Posmatrao je trojicu nepokornih i odmah naložio da se ubiju. Ali, u Kraljevstvu miševa i pacova nikad se nisu dešavala umorstva, te se i sa ovom imperijom dogodilo isto što i sa drugim, koje su na vrhuncu upravljanja u jedan ustaljeni model vladavine unele novinu koja se u prvom trenutku učinila spasiteljkom roda i poretka. U kraljevstvu miševa i pacova to je bilo ubistvo.

Trojica nasrtljivaca sačekani su i mučki umoreni. I poslednje večeri krenuli su na besplatno čitanje novina, ali nisu stigli dalje od slabo osvetljenog prolaza iza Doma sindikata. Tri tela ostala su da leže na pločniku u lokvi tamne krvi. Niko nije optužen, pošto leševi nisu imali ime, niti bilo koga svog, ali već naredne nedelje neka druga dvojica odrpanaca drsko su zauzela najtoplije mesto u Zelenoj sali Kolarčeve zadužbine. Samo dve večeri, međutim, uspele su da se prave kako ih zanimaju predavanja o "disfunkcijama seksualnih potreba kod muškaraca", a onda je i mala Ulica hiljadu trista kaplara, odmah do jedinog kućnog broja koji se u njoj nalazi, videla dva odveć svirepa ubistva. Mir i stabilnost tako su još jednom postignuti, ali jednom raspaljen požar se nije mogao zauzdati.

Do kraja te sedmice - kao da Kraljevstvo miševa i pacova odista napadaju skakavci, a ne obični odrpanci - svi gospodari prijavili su neočekivane pridošlice u svojim oblastima. Gospodar Gane izbačen je iz hotela Hajat i sa još dvojicom nepoznatih proveo je noć u policijskoj stanici na Novom Beogradu. Gospodar Kosta suočio se s navalom putujućih zabavljača sa oboda Beograda i rumunskih Cigana iz Banata koji su dolazili na najbolja mesta i porodično stajali u redove za besplatnu hranu. I baka Persida je u emisiji "Nad krovovima usnulog Beograda" čula nove glasove koji su se predstavljali kao slušaoci iz Aleksandrovca i nikad nisu tražili njenu dozvolu za javljanje.

Sve što se dugo i mukotrpno zidalo, sada se pred očima gospodara Beograda rušilo. Bledi, zborani u svojoj neuglednosti, na granice su izašli nevoljnici, probisveti i svi kradljivci tuđe sreće, rešeni da ih odbrane. Ali, međe njihovog kraljevstva behu nevidljive i koliko god je nasrtljivcima bilo teško da ih pronađu i napadnu, toliko je braniocima bilo nemoguće da ih odbrane i sačuvaju. I sama monarhija već je počela da se ljulja i zanosi u dekadenciju, jer se nemir iz restorana brze hrane, noćnih radio programa, sa švedskih stolova i besplatnih crkvenih predavanja preneo na sastanke gospodara i pretvorio u nepoverenje i razdor.

Počeo je uskoro, pričala mi je baka Persida, međusobni rat u kojem niko nije bio pošteđen. Prvi gospodar koji je stradao bio je Sredoje. U njegovim restoranima je, uostalom, bilo najviše novih prepada i gotovo da nije ostao neko ko bi za njim žalio. Danima pred smrt Sredoje je znao da su ga osudili zapravo svi oni nepoznati koji su nenamenski čitali novine, prepisivali recepte i doctavali brkove omraženim političarima. Propast u njegovom gospodstvu teško ga je pogodila: plavi mantil više mu nije bio uredan, po bakšiš nije skakao kao pre, nekad puni obrazi koji su stajali kao mehuri slatkih reči s obe strane nosa, sad su mu se opustili i usahli kao na smrtno bolesnom čoveku.

Dolazio je Sredoje svakog jutra i skupljao se u malenoj metalnoj kućici čuvara parkinga, čekajući kraj kao nevina žrtva i propao čovek

koji se još jedino štiti svojim jadom i posrnućem. Ali, sažaljivost nije zaustavila njegove ubice. Bili su to neka devojka i momčić; ličili su na Beograđane i bili nalik studentima. Stupili su na parking u praskozorje i Sredoja udavili maramom. Marama je bila nalik ciganskim koje se vezuju oko glave. Žrtva je brzo klonula, a njeno opušteno i vodenasto telo nije se ni trznulo. Studenti su se udaljili iz Ulice Đure Jakšića odmah posle ubistva gospodara Sredoja, kao da žure na predavanje na obližnjem Filozofskom fakultetu...

Posle Sredojeve smrti Kralj miševa i pacova imao je samo četiri gospodara pod sobom, ali to je tek na trenutak zaustavilo propadanje njegove imperije. Granica je sada bilo manje, a delovi međe na kojima je bilo najviše provala su ojačani. Sredojeve čitače novina preuzeo je gospodar Kosta i čeličnom voljom još jednom ih organizovao u trojke. Bilo je unekoliko prirodno da se major pobrine o kohorti deprimiranih i usahljih ljudi koji ni dana ne mogu preživeti bez novinskih naslova. I on sam je bio žrtva jedne posrnule države i sloma sistema. Kao propali vojnik, nastojao je da se pokaže sličan njima, ali njegova crna kosa i brkovi, kao i ona visina s koje je kažnjavao, u novim potčinjenima ugasili su poslednje žeravice starih podanika.

Pa ipak, Kosta je preživeo duže od Ganeta, koji je u Drugom opštinskom sudu izgubio proces protiv hotela "Union". U ostalim hotelima zabranjen mu je pristup, jer su ga upoznali svi sobari, recepcioneri i poslužitelji, te više nije bilo mogućnosti da se približi ni švedskim stolovima u hotelima u najlošijim gradskim četvrtima. Još neko vreme, jedan od njegovih pobratima pokušavao je da ga oponaša. Oblačio se kao veliki gospodin i govorio još smešnijom mešavinom stranih jezika, ali je ubrzo razotkriven i isteran na ulicu. Razočaran, do kraja povređen, Gane se ućutao i povukao upravo na ono dno samog sebe, gde je video samo bezmerje crnila i očaja, po kojem je kao čamdžija brodio od jutra do večeri. Skončao je u stančiću koji je uskoro morao da napusti. Obukao je najbolje odelo i najsajnije cipele koje su izgledale gotovo kao nove. U gornji džep sakoa stavio je belu uštirkanu maramicu, a u rever plastični karanfil. Pojeo je poslednji obrok koji mu je zaostao, popio dopola otvorenu

flašu francuskog crvenog vina koju je negde pronašao i umorio se otrovom. Ganetova glava pala je u tanjir. Otrov se zvao strihnin i koristio se protiv miševa na tavanima i pacova u podrumima...

Ganetova družina na besplatnim obrocima je posle toga ipak nekako obnovljena, a kicošima Beograda počela je da vlada baka Persida. Sada su oni stizali u hotele prurušeni u porodične ljude. Dolazili sa lažnim ženama i decom, i mnogo zakulisnije upadali na svadbe i porodične ručkove, ali zlatno vreme Ganetovih odela i njegovog večno svežeg karanfila u reveru zauvek je prošlo. Kraljevstvo je ipak prosperiralo u miru, ali tek nakratko. Za gospodarima Sredojem i Ganetom, nasilno su izgubili živote Kosta i Dobrica. Dobrica je poslednji put usnio na predavanju posvećenom Jupiterovim mesecima Jo i Evropa, dok su Kostu, obešenog o vojnički kaiš, pronašli radnici jutarnje smene supermarketa Merkator. Dobricu su još malo drmusali neki ljudi koji su zbog smrada što se oko njega širio, držali maramice preko ustiju. Kosta se ljuljuškao na jutarnjem vetru koji je podizao odbačene listove novina u garaži. Dobrica je naposletku sam pao sa stolice otkrivajući umokrene pantalone. Kosta je izgledao još viši nego ranije, vrhovima cipela bezmalo dodirujući pločnik pod sobom...

Nakon tih tajanstvenih događaja Kraljevstvo miševa i pacova moralo je da se podeli na kneževinu miševa i kraljevinu pacova. Kralj miševa i pacova dogovorio se sa bakom Persidom da se zauvek raziđu, podele podanike i više se ne osvrću jedno na drugo. Na poslednjem susretu nekadašnji monarh je sebi pljunuo u dlan, razmazao pljuvačku kao nekad i otišao zauvek. Još su ga povremeno viđali na vašarima, većim seoskim slavama i svadbama. Pričalo se da je do smrti jeo iz rasparenih prečanskih tanjira, pazio na prodaju liciderskih srca sa ogledalcima, ucenjivao gatare i pretio strelcima iz vazdušne puške što pucaju za sitne nagrade. No, ni to nije trajalo dugo, jer i Kralj je pronađen mrtav jednog zimskog jutra pod šatrom gde je zanoćio sa ženom koju je upoznao prethodne večeri. Njegovu tihu, ali bez sumnje nasilnu smrt prva je otkrila noćna družbenica koja se ujutro probudila kraj nepomičnog Kraljevog tela. Bilo je hladno jutro. Žena je skočila iz tople postelje i

vrisnula, dok joj je para izlazila iz usta. Kralj je na sebi imao samo noćni triko sašiven iz jednog dela i ranu na stomaku koja je iskrvarila tankim mlazom kao Hristu na freskama...

Tako je baka Persida, iz male kuće na Čuburi zaostale za poslednjim planovima urbanista Beograda, postala jedina kraljica Beograda i na ovom mestu treba da se okonča legenda, a započne pripovest iz života. A život nikad nije raspričan, ornamentalan ili sklon fantaziranju. Kada sam saznao za čitavu mrežu nevoljnika pod baka-Persidinom vlašću, prestao sam da vodim noćne programe. Slab i zaplašen u velikom gradu, uvek sam tražio zaštitnika, a kraljica Beograda ponudila mi se kao prava pokroviteljka. Nastavio sam stoga život uz njen krevet, kao jedan od njenih podanika, pomažući joj da načini onih nekoliko koraka do bašte ili ulice. A šta sam drugo mogao? I da sam pomislio da se vratim u radio, više nisam mogao da budem voditelj. Nikom od kolega nisam mogao kazati da bez spontanosti i onih, kako smo ih mi zvali "ludaka", noćni kontakti nemaju smisla. Dao sam uskoro otkaz i sasvim se posvetio baki Persidi. Nova kraljevina pod njenom vlašću nije imala ni traga od nekadašnje neposrednosti i romantike. Beše to tehnokratska imperija ćutljivih i organizovanih probisveta koji krađu ostatke dana i sve besplatno što se zatiče u Beogradu.

Preselio sam se na Čuburu i počeo da vladam. Baka Persida mi je u početku poverila da pazim na čitače besplatne štampe, a kasnije mi dodelila i polaznike predavanja i koncerata sa slobodnim ulazom. Sama je zadržala brigu o secikesama, prevarantima, pomodarima oko švedskih stolova i, svakako, o svojim ubogim noćnim pticama. Mene je zvala svojim pomoćnikom, a katkad i svojim nogama, jer Beograd više nije imao gospodara kao ranije. Ni naši podanici nisu bili odrpanci nežnih duša, već odlučni i spremni vagabundi. Na besplatne poslovne ručkove ulazile su grupe sa lažnim propusnicama, pažljivo obaveštene o preduzeću koje organizuje prijem; na koncerte su odlazili samo oni koji su poznavali program i soliste; štampu su čitali znalci političkih prilika i članovi najvećih partija; u noćne programe javljali se oni sa najlepšim glasovima, ili

oni koji su, samo za moje neupućene kolege, uspešno glumili nastrane tipove.

Tajanstvena ubistva i kraj vladavine Kralja miševa i pacova povukli su se u prošlost. Dogodilo se to tiho i nenametljivo, kao kad jednu ćutljivu epohu, pokornu istoriji, smeni druga, jednako snishodljiva prema povesti. Znakovi prethodnog doba tada blede, dok najzad sasvim ne nestanu. Naposljetku mi se učinilo da su i priče o Sredoju, Kostu, Dobrici, Ganetu i Kralju miševa i pacova znakovi jedne druge ere. Sebe sam uveravao da je dvadeset prvi vek u Beogradu uistinu odlučio o njihovom kraju, predugo se ubeđujući kako sam srećan i ispunjen planovima. I u snovima gospodari su me sve ređe posećivali, no potpuni red i neko tupo sveopšte zadovoljstvo podanika uvek proizvode sumnju. Možda je napredak, pomislio sam najzad, bio baka-Persidin cilj od početka. Biće da je upravo to bio razlog za uklanjanje svih starih vladara pa i samoga Kralja. Ta mnoga "možda" množila su se u mojoj glavi, ali sumnja nije nalazila odlučnu hranu za delanje, sve dok jednog dana neko nije pokušao moje ubistvo.

Atentat se dogodio za pisoarom javnog toaleta ispod Narodnog pozorišta. Smrt izbegoh za korak. Prestupnici su pronađeni i umoreni pred mojim očima. Baka Persida klela se da se to više neće ponoviti, ali ja sam bio siguran da će svakog narednog dana na pločnike Beograda izaći po nekoliko mojih ubica. Zato sam odlučio da ubijem Kraljicu. Da li sam se u toj nameri učvrstio naprečac, još onog časa kad posumnjah da je ona organizovala sve, od prvog dolaska one trojice čitača novina iz predgrađa, ili sam, opčinjen romantičnom istorijom Kraljevstva miševa i pacova, želeo svu vlast samo za sebe, to vam sada ne mogu reći. Znao sam da moram da požurim, jer i svemoćna čuburska baba snevala je moju smrt. Oslonio sam se zato na mladost i brzinu.

Baka Persida bila je, uostalom, samo starica bez ikog svog, vezana za postelju i još smo, kao prvog dana, spavali jedno do drugog, deleći jednu sobu. Ona, međutim, nije mogla da se kreće, niti da ustaje bez moje pomoći i za moje ubistvo morala je pronaći nekog

drugog. A ja, ja sam bio još mlad i okretan. Morao sam da je uklonim: zbog starog kraljevstva koje je dovela do propasti, zbog nekadašnjih gospodara, morao sam da je se rešim zbog sebe. Zato sam nedugo posle pokušaja mog ubistva ustao iz svog kreveta u uglu i poslednji put, tih kao smrt, nadneo se nad njom. Progutao sam ostatke straha u sebi i umorio je bez stida, bez imalo griže savesti, baš poput Šekspirovog junaka koji se odlučuje na dugo očekivan zločin koji donosi olakšanje na pozornici.

Sada sam odeven rđavo. Sedim neobrijan pred svojom kućom na Čuburi i posmatram grad sa samog dna. Sâm sam i nemam nikog svog. Ali, u fantastičnom kraljevstvu zvanom Beograd vladam fukarama, probisvetima, kradljivcima tuđih dana, vlasnicima tuđe sreće, denuncijantima, razbaštinicima, pohotljivcima i sitnim ribama svih vrsta. Svaki otpadak dana, mrvice sa tuđih noćnih gozbi i ono što druge ne zanima nalazi se u mom kraljevstvu u kojem vladam strogo, ali pravedno, jer...

Ja sam Kralj miševa i pacova.

JA SAM LEGENDA

Valeriju Brjusovu

Na izvestan način ja sam legenda, neslavni simbol velegrada i njegova najveća žrtva. Kako je do toga došlo, pitaćete se kao i svi, na početku. Odrasla sam u malom mestu na moru. Bila sam - ponavljam, bila sam, jer više nisam - najmlađe dete uglednih roditelja: oca lekara i majke slikarke. Okrećući se ludo na vrtešci života, moja braća nasledila su ponešto dobro od oca, pomalo loše od majke, ili obrnuto: neku od divnih majčinih osobina i prekost koja je uvek karakterisala mušku liniju očeve gorštačke porodice.

Samo ja - ja sam, posuvraćujući se u minula pokolenja, ostala okovana najlošijim genskim lancima. Bilo je to tako suprotno očekivanjima sa kojima sam, kao dugo željeno žensko dete, na ovom svetu dočekana. Otac je pomišljao da ću biti odlučna i

samosvojna, a ja sam se veoma brzo pokazala bezvoljna i bledunjava nalik majci. Da sam barem postala ono što je ona od mene očekivala, ali ne, duboko u duši bila sam hladna poput oca koji je po čitav dan lečio svoje grešne bolesnike, bezosećajno zabavljena samo svojim unutarnjim krajolikom i idealnim predelima koje sam uporno negovala u svojoj mašti. Za spoljašnji svet ostadoh odveć nezainteresovana, svoj intimni ni sa kim nisam delila. Zbog toga sam brzo prestala da budem voljena mezimica, najmlađa sestra i već u trećoj godini ostala sama.

U mom mestu kuće razlomljenog priobalja obrušavaju se u slanu vodu, a kad od sredine oktobra kiše počnu da padaju danima, čini se da će se i strme ulice uliti u more kao lava što posle erupcije upada u plićak i ohlađena se odmah pretvara u stenje. Dugačke stepenice u jesen se lome pod naletima bure, a primorske kuće u prizemljima cvetaju zelenkastom buđi. I ljudi se u to vreme bolje poznaju, paze i pomažu, jer svakom je teško da posmatra taj beskrajni šljunak koji kao da se nedeljama s neba baca u more. Svi su se u mom mestu zato u doba kiša nalazili jedan drugom na usluzi, ali niko meni. Prezrena, zapostavljena, uistinu napuštena, sa dvanaest godina već sam ličila na smrtno bolesnu devojkicu. Stajala sam na kućnom pragu, lelujući se i činilo se da čekam samo jednog posetioca - smrt. Imala sam velike podočnjake, lomnu figuru i pogled koji je neodređeno bludeo kao kod bolesnih i beznadežno uplašanih ljudi.

Ali, ja nisam umirala. Upravo suprotno: pakost koja je u meni rasla negovana kao prkos navodila me je na sve strasnija maštarenja. Moj idealni horizont gradio se i obogaćivao. Otpočela sam da ga slikam na poleđini zatvorenih kapaka, a nastavila da ga dograđujem u snovima i na beskrajnoj liniji gde se more u daljini spaja sa nebom i meša sa izmaglicom i sunčevim zracima. Bio je tu, u početku, samo jedan hram, ogroman kao da se zaista mogao čitav smestiti u moju viziju, uzdignut na osunčanoj padini koja se kao zelena grba dizala iz okolnog tla i čokota vinove loze u redovima. Zemlja je oko svetilišta u međuvremenu postajala sve crvenija, a u mojim maštarijama hramu je pridodato najpre stepenište, pa zatim u dnu tog stubišta dve polulučne kolonade masivnih stubova i teških senki među njima.

Nedugo zatim, do prvog bilo je tu još jedno brdo, izniklo iz plodne primorske zemlje kao arhajski proplanak nastao za jedno veče. Na novoj uzvišici uzdiglo se još velepnije svetilište sa okruglim trgom ispred i dvanaest mitskih figura raspoređenih okolo.

Šta je sve bila kadra da učini moja uobrazilja, na koji način da kažnjava moje sugrađane! U mojoj mašti, na idealnom krajoliku osim mene nije bilo drugih ljudi. Trčala sam sama, obnažena, lišena svakog stida. Sunčala sam se na žarkom suncu, pa i na punom mesecu, koji kao da je i sam odavao toplotu. A za to vreme neljudska priroda oko mene ćutljivo se bokorila. Grožđe je tiho raslo samoniklo; niko ga nije pazio, niko obrezivao, a ono je svake jeseni postajalo jedro, otežalo od nabreklih zrna indigoplave boje. Bila sam zatočenik i graditelj tog sveta. Napravila sam mala svetilišta kraj glavnih puteva, namenjena putnicima koji se nisu očekivali. Hramovi su vremenom dobili nove brodove, apside, krstionice i molitvenike. Kupole su se otvarale kao ogromne napupele svilene pečurke, a stubovi - nesavršenom veštinom nijansiranja ovijeni kamenim lišćem loze - uzdizali se kao usamljeni ratnici. Bili su tu i prilazi, rampe, brane i kiklopske vratnice koje su imale da zaštite moju unutrašnjost i nesavršeni stid koji negovah.

Kada sam napunila osamnaest godina, znala sam da moram da odem. Grad u mojoj glavi, koji je u međuvremenu dobio ime Oniropolis, bio je toliki da tu naseobinu moje malo pomorsko mesto nije moglo izdržati. Napustila sam rodni gradić i roditeljski dom bez imalo griže savesti. Nikog nije bilo da me isprati kada sam se uputila u Beograd. Pošla sam za jednom ljubavi i pronašla mesto kao službenik u velikoj banci u Knez Mihailovoj ulici. Ljubav je, pogađate, bila prolazna, jer mene zadugo nije mogao voleti niko. Mesto u banci, međutim, ostalo je sigurno i dosadno. Obrela sam se tako u velegradu, ne poznajući bilo koga, no to nije bila novina, jer ja ni u svom mestu praktično nisam upoznala nikog.

Dolazila sam na posao, uredna kao uvek. Koracima sam presecala ogromnu šalter-salu, sređivala kosu i upućivala se na mesto iza svog otvora u staklu. Ubrzo su počinjali da stižu klijenti, a sled beskrajnog

ponavljanja istih poslova beše nalik stalnom brojanju istog, pomalo prljavog i tuđeg, novca: uplate na žiro-račun, čekovi, štednja, virman, uplate na žiro-račun, čekovi... Sve to, međutim, nije mi smetalo. Pogađate: rutinski posao omogućio mi je da ga obavljam bez zalaganja ili unošenja, što je mojoj uigranoj mašti omogućavalo otiskivanje na idealne proplanke, tamo gde popodneвно sunce obasjava grad od stotinu hramova i palata, a ja se šetam naga neometana ničijim pogledima na svojoj koži...

Još jednom sam bila sama, ali čudno, sada oko mene nije bila beskrajna pučina i splin provincije, već velegrad koji me je - propustila sam to, neoprezna, da primetim - otrovao prestoničkom samoćom od prvoga dana. Bila sam obeležena, izopštena, stranac u velikom gradu. Za to vreme onaj unutrašnji deo, pakosna anima predugo je bujala sama i ponosna, i u svemu videla samo prednost za sebe. Da ću početi da žudim za poznanstvima, za došljacima koji će me prepoznati na ulici i pozdravljati me, u to u početku jedva da sam mogla poverovati. Pa ipak, počeh to da želim, poput mnogih svojih zemljaka, kao svi stranci zalutali u prestonici. I gotovo da nije bilo razlike između njih koji nikad ništa nisu imali i maštali samo da se zadrže u Beogradu i mene, koja sam sa sobom donela idealnu košnicu mnogo raskošnijih građevina nego što sam u glavnom gradu ikad videla. Čudno je to bilo: neoprezni i neupućeni mogli su u meni prepoznati provincijalku, onu koja u Beogradu traži jedino priliku za udaju.

Ali, šta sam ja imala od života u glavnom gradu? Stanovala sam u maloj sobi na periferiji. Stizala sam kasno popodne, kada su mi jedino dugačke senke želele dobrodošlicu. Izuvala sam cipele sa visokim štiklama, sa bledih butina skidala čarape i pred ogledalom trljala uporne podočnjake. Zatim sam ostajala - tako nepomična, gotovo bez daha - i pratila odraz, tražeći i najmanju nadu za svoje oči, kosu, za svoj ten, glas, držanje i šarm. Razgovarala sam sa onom dvojnicom iz ogledala, tražila u njoj slabosti koje ne postoje na meni, nudila joj da zamenimo svet... Terala sam je na ružne pokrete samozadovoljavanja, ali svaki užitak na koji sam nailazila beše nalik mojim hramovima: hladan, tih i sklonjeno skaredan. Bila sam lepa,

bog mi je svedok da sam imala pune materinske grudi i obli beli trbuh, nalik devičanskim ženskim kupolama mojih crkava. O da, bila sam zgodnija od svih službenica u banci, ali one su bile spremne da i poslednje parče svog samopouzdanja iznesu na scenu i da u komadu u kojem su muškarci igrali glavne uloge za sebe zatraže mesto heroina. A ja, ja sam se pojavljivala i ćutljiva nestajala iza šalterskog stakla, uplašena kao progonjena krznena životinjica, rezervisana poput ponornice koja nikad ne izbija na površinu...

Zato sam u Beogradu maštala o prijateljima, sanjerala o poznanicima, pomišljala na muža, porodicu, kumove... Sa prijateljima sam svako veče izlazila u indijski, ili japanski restoran (tamo sam naručivala suši, za koji ne znam ni kakvog je ukusa); sa poznanicima sam se nalazila kraj najveće knjižare na Trgu Republike i upućivala se u jedan prestižni restoran u kojem su nudili kafu od četiri proizvođača. Smejala sam se u svojim naivnim velegradskim maštarijama, nepomičnim kao na fresko-slikama, i svaki put birala kapučino od druge vrste kafe. A to je bio tek početak. Za dugih noći, dok su se svetla zalutalih automobila mimoilazila na plafonu moje iznajmljene sobice, tu su se pred mojim otvorenim očima, kao krute senke na plafonu, pojavljivali kumovi koji su mom mužu i meni dolazili na večeru. Negde pred padanje u san obično smo se smejali našoj deci i obećavali da ćemo se koliko sutra ili prekosutra još jednom videti...

Beše to neoprezno, tako nepromišljeno i valjda će mi se zbog toga upravo u Beogradu i dogoditi ono što sam najmanje očekivala. Otpočelo je sve jednog običnog utorka, kad je vreme bilo kakvo najčešće jeste u martu i dok je nebo stajalo nisko obešeno nad mojom i glavama prolaznika, imajući onu olovnoplavu boju vedrog dana u rano proleće. Jedna žena koja je došla do mog šaltera, tražila je čekove i stanje na računu, a onda mi se zahvalila i nazvala me po imenu. Dobro se sećam: kazala je "Hvala vam, Bojana". Na zvuk svog imena (nisam ga zadugo čula ni u roditeljskom domu) trgoh se, ali još više na ton tajanstvene žene koja se odmah okrenula i nižući sitne korake, žurno promakla velikom salom i nestala iza vrata na ulicu. Bio je to više nego prijateljski glas, bilo je u

spominjanju mog imena nešto prisno, kao da se ta nepoznata žena i ja znamo godinama.

U prvom trenutku učinilo mi se da sam praćena, da me ta neznanka izaziva, a onda mi se učinilo da ću izgubiti jedinu prijateljicu ukoliko ostanem neodlučna. Skočila sam i bez izvinjavanja napustila šalter izletevši na ulicu. U frizerskom salonu, desno od zgrade banke, neki muškarac se šišao na kratku paž-frizuru. Osmotrla sam i ostalu gospodu koja su čekala red, ali među njima nisam primetila ni jednu ženu. Pogledala sam u pravcu sunca na drugu stranu ulice. Tražila sam je pogledom, rukama zaklanjala oči. Bila sam sigurna da ću je videti, da je moram ugledati, kao da ovo nije život, već neki roman sa srećnim završetkom, ali sunce je sijalo nisko na modrosivoj tepsiji neba i svi šetači učinili su mi se poput silueta i utvara. Negde među njima nalazila se ona, moja jedina prijateljica u Beogradu, ali ko je bila i odakle me je znala?

Čitavog popodneva razmišljala sam o njoj. Pomislila sam da ću je sresti već narednog dana, no uskoro ću saznati kako to nije potrebno, pa i to da je ta žena samo prva lasta za kojom će doći još mnoge iz čudnovatog jata Beograđana koji će naprasno početi da se prave da me poznaju. Idućeg dana - a bio je valjda četvrtak - u banci su mi se obratile dve osobe i nasmešile dok su prisno izgovarale moje ime. Potom su se u petak njih sedmoro držali kao da smo baš prošlo veče proveli u nekom od onih restorana u kojima nikad nisam sedela, niti poručivala ijednu od četiri vrste kafa.

Bio je to početak. Sa znatiželjom sam očekivala ponedeljak kao bolesnik koji je predugo proveo zatvoren u azilu. Beše mi lepo, beše mi izdajnički prijatno tih prvih nekoliko dana. Dane vikenda provedoh u krevetu, sama. Skidala sam se i gola legala, strasno se grleći i okrećući sa nevidljivim ljubavnikom. Primala sam ga u svoju utrobu, iako sam se klela pred sobom da mi je telo tih dana bez sobe za posetioce, bez mesta za odloženi tovar ili ljubavnike. Nokte sam zabijala u svoju tanku bledunjavu kožu i na komade se razbijala. Moja put krila je tragove prstiju kojima je okretana i u takvom raspoloženju dočekala sam narednu nedelju.

U ponedjeljak ujutru tek pokoji štediša nije me poznavao i držao se uljudno hladno kao nekad. Svi ostali stizali su u banku i stajali pred moj šalter poput starih znanaca. Jedni su se osmehivali, drugi su namigivali ili pokušali da svrate moju pažnju na događaje u kojima nisam učestvovala, a ja sam odobravala tu, naoko jednostavnu prisnost. Smejala sam se, odavala koketnošću koju nisam savladala, a kolegice su primetile gužvu pred mojim šalterom i počele da je ispituju s neskrivenom svirepošću. Sašaptavale su se, izvijale obrve, žalile se šefu i bile uverene kako sam preuzela neku od njihovih uloga, ali one nisu znale, nisu ni slutile da je komad života u koji sam ulazila bio zapravo teatar apsurdna.

Do kraja nedelje više nisam mogla da prođem ulicom, a da mi se baš svaki prolaznik ne javi, ne podigne šešir, ili me ne podseti na neki nevažni detalj koji nisam smela da smetnem sa uma. Niko me nije zvao da pođem sa njim, niti da podelimo ijedan trenutak udvoje. Jednostavno su me poznavali i bili ljubazni prema meni i to mi beše dovoljno. Prolazili su, nestajali, odlazili za svojim poslovima i danima koje su nameravali da potroše, a ja sam ostajala ganuta, zbunjena, polaskana i uverena kako je to nešto divno. Možda je već tad trebalo da posumnjam, da se trgnem i zastanem, ali nisam. Nesmotreno, odista kao dete, nastavila sam da srljam ljudima u susret: na beogradskim trgovima, po svim prestoničkim ulicama, napokon u banci i kući u kojoj sam stanovala.

Ali, takva opijenost trajala je dan ili dva, možda nedelju ili dve. Da nešto ne valja, videla sam po noćima. Postala sam verovatno najslavnija strankinja u Beogradu, pa ipak niko nije pomišljao da prekrati neku od lepljivih noći koje su se poput maznih mačaka i dalje uvijale oko mene i jedinog kreveta na kojem sam spavala sama. Bilo je vreme da se nešto promeni - na bolje, mislila sam. Trebalo je da jednostavno iskoristim nenadanu popularnost i steknem prijatelje s kojima sam koliko od sutra mislila da obiđem neki od onih indijskih ili tajlandskih restorana. Tako i učinih. Nije bilo potrebno da se posebno obazirem. Bilo je dovoljno da zaustavim prvu simpatičnu mladu ženu nalik meni koja mi je dolazila u susret i

prijateljski mi mahala kao da se odavno nismo videle. Odabrala sam onu koja mi se učinila došljakom poput mene, ali ta neznanka je odbila moju ponudu da odemo u restoran "Bangkok". Kazala je neuverljivo kako žuri, jer mora da ode po kćer koja je baš slomila ruku i nalazi se u staroj dečijoj bolnici u Tiršovoj ulici. Ali, dodala je, svakako bi volela da ode sa mnom na ručak prvom sledećom prilikom kada se budemo videle. "Da", dodala je kao da je opčinjena, "prvom sledećom prilikom..."

Priznajem da sam bila razočarana. Suviše malo vremena je prošlo, a ja sam se olako navikla na slavu. Pokušala sam sa sledećom poznanicom i rezultat je bio isti: morala je da ode u cvečaru i hitno naruči buket belih kala za opersku pevačicu iz "Skale" koja je te večeri nastupala na podijumu Kolarčeve zadužbine. Pa onda sledeći mladić koji je hitao na nastup sa mešovitim horom crkve Ružice, neki gospodin koji je morao bez obilaženja da ode na štucovanje brkova i gospođa koja se držala prema meni poput majke, ali je morala da ode do kajakaškog kluba na Adi Ciganliji, jer je njen sin tamo nastupao u trci kajaka jednokleka...

Naposletku sam shvatila: ljudi me poznaju, ljubazno mi se javljaju i pitaju za usputne i nevažne stvari, ali ja sam usamljena kao ranije, jer ni jedan od prolaznika sa mnom zapravo ne želi da podeli ni trenutak svog fantazmagoričnog vremena, pa ipak, ljudi su mi se barem javljali i ja sam narednih nekoliko dana naučila da uživam u njihovoj maloj pažnji i rečima. Uskoro sam unapred znala šta će svaki od njih reći, kako će mi se obratiti, i šta će me upitati. Bilo je to jednostavno i ja sam novim svetom zagospodarila kao svojim osamljenim hramovima. A nisu li svi ljudi oko mene zapravo bili poput onih dvanaest mitskih figura raspoređenih u krug pred centralnim svetilištem Oniropolisa?

Starija gospoda sećala su se mojih nemuštih rođaka. Ponekad sam imala dva brata, nekad tri sestre; dešavalo se da se jedna od mojih mitskih sestara upravo vratila iz inostranstva i gospodin što me je sretao baš ju je sačekao na aerodromu, ili je brat načinio neki podvig na ratištima koja su se nalazila na samo sto kilometara od

Beograda... Deca su bila drugačija: podsećala su me na mile bratance i sestričine koje nikad nisam imala i tvrdila kako su izvanredno prošli na dečijim kvizovima kakve su organizovale male televizije. Jedan od mojih sestrića dobio je put u Diznilend u Parizu, drugi nekoliko bicikala, a treći jednogodišnju stipendiju na prestižnom britanskom Itonu. I sve je to još jednom bilo omamljujuće: niko od njih nije se mešao u moj život, ali šetanje ulicom postajalo je zanimljivo kao drski adolescentski san.

Na posao sam odlazila i dalje, ali priznajem da sam se promenila. Oko mene se nalazio beskrajni svet koji se okretao ludo kao šarena stakalca u kaleidoskopskom durbinu i nije bilo nijednog razloga koji bi me sprečio da ga ne ispitam do kraja. Krenuh u sasvim nove avanture, kao stari istraživači koji su se spuštali nepoznatim rekama, imajući u rukama busolu i nesigurne mape prethodnika. Jednog dana odlučila sam da upoznam patrijarha Pavla. Odmah posle posla požurila sam ulicom Kralja Petra, prošla kraj senki Saborne crkve i zaustavila se pred osmuđenom zgradom Patrijaršije. Ušla sam unutra i jedan sveštenik, kratke plavoriđe brade, još s vrata me je prepoznao. Tražila sam da odem do njegove svetosti i sve se dogodilo gotovo bez ijedne reči, u trenutku, kao da je patrijarh Pavle samo mene očekivao...

Bio je to prvi u nizu neobičnih susreta na koju je jedna legenda Beograda zacelo imala prava. Narednih dana u neobičnom svetu upoznala sam gradonačelnicu, predsednika Skupštine, nekoliko manekena i glumica s kojima sam odavno maštala da se poznajem. Svi oni držali su se kao i slučajni prolaznici, ali meni nije smetalo što ne žele da podele svoje vreme sa mnom, jer me, kao čudaci, od sebe nisu ni terali. Trebalo je da se raspitam gde se održavaju najbolje zabave u gradu i da na njih dođem, pošto su me svi primali i niko nije izbacivao. Bila sam na diplomatskim koktelima, snobovskim maskenbalima, čak i na snimanjima za duplerice "Plejboja". Činilo mi se da tako mogu unedogled, da je ljudi koje želim da upoznam toliko da nikad neću iscrpsti njihov broj. No, prevarila sam se. Samo je mesec ili dva bilo potrebno da upoznam svakog u Beogradu, ali kako niko nije želeo da druguje sa mnom, počela sam da se pitam čemu

sve to. Bila su moja poznanstva nalik ulicama koje se pružaju s drvoredima, neobičnim fasadama ili stepenastim fontanama, i sve zovu da se njima samo prođe i nekud ode. Ko sam zapravo ja i šta Beograd želi od mene, pitala sam se. Ali, na mesto upitanosti, brzo je stupila dosada, pa zamor i naposletku užas sveta koji mi se pokazivao sledom izopačeno ljubaznih lica.

O, trebalo je na ovakav rasplet da pomislim ranije, da se zaustavim dok sam još mogla, valjda još onda kad me je u banci pozdravljao tek pokoji klijent. Sada sam postala prestonički mit, ali slava koju sam nosila, kao teško breme pala mi je na pleća. Na posao više nisam odlazila, na ulicu nisam smela ni da kročim. Do najbliže prodavnice probijala sam se s mukom kroz gomilu nasmejanih i neprikriveno srećnih lica. Nikom se nisam javljala, nikom zahvaljivala. U samoposluzi sam kupovala na brzinu, poput tragičkog junaka, suočena sa krivicom i kaznom koja se stezala oko mene kao svileni gajtan. Bila je kasna jesen kad sam prestala da izlazim iz svoje sobice i polako jela poslednje ostatke hrane u jedinom skloništu koje mi je preostalo.

Kao svaki helenski patnik pomišljala sam jedino na smrt. Pokušala sam da skočim na pločnik, obučena u spavaćicu iz koje više nisam izlazila, ali sam pod prozorom primetila mnoštvo ljudi koji su me, sa osmehom na licu, molili da to ne činim. Jedni su dovikivali imena moje slavne braće, drugi me podsećali na časove koje smo proveli zajedno. Oni koji mi se nisu direktno obraćali, uglas su zvali nove i nove neznance koji su im se rado pridruživali u sve većem horu pod mojim prozorom. Zato se povukoh dublje u sobu, rešena da sebi oduzmem život otrovom. Pronašla sam kutiju tableta za uspavlivanje. Nervozno sam prosula čitavu količinu na dlan i gotovo je trgnula u usta, kad mi je ledena šaka uhvatila srce i stala da ga stiska. Poput Odiseja, setila sam se naseobina mrtvih i pomislila kako na svakog živog čoveka, obitavaju milioni pokojnika, sedeći u limbu i tiho pateći uz obale podzemnih reka, na ivici straha i boli. Šta ako me se, mrtve, svi oni sete i tamo počnu da me hvataju svojim posivelim, drhtavim rukama za ramena, dojke, bokove i opominju me pomodrelim, mrtvački stisnutim usnicama?

Ne, tragična heroina u jednom apsurdnom pozorištu nije se mogla spasiti smrću već, shvatila sam, poput pravog patnika iz tragedija jedino zatiranjem sebe same. Tako je i bilo. Edip je Jokastinim iglama sebi oduzeo vid i maštao o tome da i slušno vrelo zatrpa, te da više ništa ne oseti, niti ikom dopusti da ga povređuje. Meni je valjalo da učinim slično. Čitavu noć razmišljala sam, dok je graja okupljenih ljudi stizala do mene u talasima, kao potmulo režanje velegrada.

Iduće noći počela sam da zaboravljam samu sebe. Radila sam to s odlučnošću pravog dramskog junaka, sigurno i polako puštajući da jedan po jedan deo mene odumire, kao kad neko prolazi po kući i gasi svetiljke. Učinilo mi se da je to jedini izlaz: kad napokon zaboravim na sebe samu i ne budem više znala ko sam, i svi ljudi na svetu, njih sedam milijardi, s olakšanjem će proći kraj mene i nastaviti sa svojim svakodnevnim poslovima. Biće to kraj jednog mita i komada koji se od početka morao završiti tragično.

Sada je jutro i Beograđani se pod mojim prozorom polako razilaze. Ostaju uza me samo najuporniji, oni kojima je heroizam mojih neviđenih srodnika ostao najdublje urezan. Pa i ti će me uskoro napustiti, jer više se gotovo ne sećam ni sebe, niti rečenice kojom sam otpočela ovaj poslednji zapis koji za sobom ostavljam. Ko sam ja i zašto sve ovo pišem? Još korak, jedan mali i neosetan, potreban je da se zauvek otisnem u svoje predele i postanem jedini stanovnik nekropole od hiljadu hramova. Tamo ću šetati ostavljena, trgnuta iz života. Sunčaću se na popodnevnom suncu, naga i sama, bez stida ili bilo kakve griže savesti. Penjaću se bosonoga na brda koja su prošle noći iznikla. Kidaću bobice zrelog "hamburga", spavaću u dugačkim brodovima crkava prekrivena noćima bez snova.

Vidim sebe kako na prašnjave drumove Oniropolisa priležem, pa ćutim, čekajući strance i putnike koji neće doći i molim se Bogu, koji mi je valjda poslednji zaostao od onih koji su poznavali jednu legendu Beograda.

Uspomeni na Borislava Pekića

Postoje ljudi koji su spojeni žilama i nervima i čiji životi pouzdano napreduju sledom dana koje odbrojavaju. Postoje drugi, čiji mišići i tetive kao da su sapeti krutim vezama i mehaničkim prenosnicima. To nisu ljudi iz jednog komada, pa se i njihovi životi odvijaju kao kad se kompozicija voza volšebno, bez skretnica, pomera s koloseka na kolosek.

Moj prijatelj Dragiša Živković bio je od te druge vrste ljudi, uveren da ga život trga iz korena i svojevolumno premešta na novo mesto. Postao je pesnik još kao mladić, u vreme kad su nâs, građansku omladinu, šikanirali i izbacivali iz škola kroz kordon "toplog zeca". Govorio je da je ovaj svet suviše skućen za njega i da mu treba novi, onaj beskrajni poetski. Nama, njegovim drugovima, bilo je, međutim, jasno da se Dragiša proglasio pesnikom iz čistog kukavičluka i prevejanog oportunitizma koji je u teškom trenutku imao da ga spasi od batina i uvreda dođoša u Beogradu iz redova crvene školske omladine. Upisao se on tako, još mlad, u grupu ljudi ocvalih u ludilu, proglasio se jednim od onih na koje okolina više ne obraća pažnju, te slučaj može s njima da radi šta ga je volja. Ali, Dragiša nije bio od onih koji slučaj nazivaju sudbinom. Slučaj je brzak, a sudbina reka kojom treba otploviti. Baš s tom sudbinskom rekam moj drug je zameo rat, sada mi se čini od početka. Pisao je pesme, neke od njih pamtim i danas, ali svuda oko nas u vreme školskih dana, bila je gorka 1949, pa sumorna 1950. i napokon, za nas osamnaestogodišnjake, pretesna 1951. godina. Te 1951. smo maturirali, a dvojica naših drugova biciklima su se prevezli na tršćansku stranu i zauvek se izgubili iz naših života, obeleženi kao otpadnici školske omladine.

Verovatno je i Dragiša mogao biti treći na biciklu - njegovo se biće već pokretalo zupčastim lancima i oprugama - ali nije. Umesto toga, 1951. godine on štampa svoju knjigu prvih, odista lepih ali, avaj,

nimalo samosvojnih pesama. Jednoj se, ni sam ne znam zašto, početka sećam i danas:

I uskoro ćemo, to se dogoditi mora,
propasti kroz središte negostoljubive klime.

Jedrenjacima krenućemo duž podzemnih mora
i niko od nas neće znati kako mu je ime.

Možda sam ovu pesmu iz 1951. jedinu upamtio zbog toga što je tako uzaludno lepa, a možda je ona ostala u mom sećanju kao imenitelj jednog vremena. Posle takvih pesama, u Dragišinom životu sve se dešava ubrzano kao na traci crno-belog filma. Tačno na vreme, u jednom danu, osam godina kasnije, izdaje sve nas, njegove drugove iz školskih klupa. Postaje urednik u izdavačkoj kući "Nova literatura" i - komunista. U to vreme, upravo kako se od njega očekivalo, prestaje da bude pesnik i dovršava prvi roman. "Pribežište, konačište, spavaonica" postaje hit i 1959. dobija NIN-ovu nagradu za roman godine.

Iste godine ja odlazim u inostranstvo. Upisujem se uskoro među ljude iz "dvadeset petog časa", sve koji menjaju adrese i gradove kao golubovi koji još misle da im je pod prstenom na nožici zakačena bilo kakva poruka. Pariz: Avenija Filipa Avgusta 92; Marselj: Avenija Kanebier 19; Trst: Via Commerciale 77; i najzad Milano: Via Nirone 5. Ipak, premda beše oslikan jarkim bojama i velikom četkicom, moj život kretao se sitnim koracima, kao što biva u izbeglica koji ćutljivi traže komad mira i parčence zaborava koji ima da obriše sećanje na jednu mladost i jednu zemlju.

Za to vreme Dragiša, sledom krutih veza kojima je pokretan, postaje predsednik stambene komisije SIZ-a za kulturu i dodeljuje

stanove i ateljea umetnicima, pa zatim gradski sekretar za kulturu (slutih da je i on učestvovao u spaljivanju čitavog tiraža Moskovljevićevog Rečnika srpskog jezika), pomoćnik ministra za kulturu i na kraju načelnik Direkcije za međunarodnu prosvetnu, sportsku i kulturnu saradnju. Za to vreme, dok godine jure kao pesak kroz usko ždrelo peščanika, moj nekadašnji drug piše samo jednu knjigu: hvaljena, ali nikad čitana romansirana sećanja na mladost i školske dane, sa mnoštvom lagarija o meni i našim zajedničkim, sada već pokojnim prijateljima.

U starosti, ali vitalnog i čini se dobro podmazanog, sačekće ga pad berlinskog zida i slom komunizma. Njegov mehanizam tih godina još jednom će promeniti smer kretanja i Dragiša Živković upisaće se u protivnike nacionalsocijalističkog režima i umešati među reformisane komuniste, spreman da povede preobražaj u mojoj napaćenoj zemlji čiji istorijski tok kao da se kretao prateći muzičku oznaku Allegro dolore.

Jedno pismo koje sam od školskog druga iz poslednje klupe dobio sedam godina kasnije baciće svetlo na taj poslednji period njegovog mahovitog života. Pismo je počinjalo sa: "Dragi druže iz druge klupe, mnogo sam grešan i u tebi gledam ispovednika koji će bez emocija i ikakve lične naklonosti saslušati moje reči..." Tako je stajalo na početku, ali pre nego što saopštim ostatak pisma i ono što mu je sledilo, moram kazati, ne bez krivice, da sam sa Dragišom na neki nevoljni i nemušt način drugovao tokom devedesetih godina. Događalo se da su se školski drugovi - jedan sa krvavim, drugi sa čeličnim srcem - sretali na najneobičnijim i najmanje očekivanim mestima.

Kao poslovni agent krupnog milanskog izdavača "Armanda Mondadorija" sretah Dragišu Živkovića jednog oktobra u izdavačkoj kući "Kreatief" na Rembrantovom trgu u Amsterdamu. Silazio je niz uske drvene stepenice i gotovo se sudario sa mnom. U prvom trenutku bezmalo ga nisam prepoznao. Tek kad sam obratio pažnju, video sam da je to Dragiša. Iznenadio sam se nad njegovim likom nakon svih tih godina, nad tim upalim obrazima, širokim usnama i

razmaknutim obrvama koje kao da su zatezale lice građeno bez ijedne bore. Poljubili smo se tri puta kao stari znanci i odista paradoksalno, opsovali komuniste starom školskom kletvom.

To popodne proveli smo zajedno u gradu čije se ulice pružaju na nivou ispod morskog dna. Sedeli smo dugo u kafeu pred jednom neobično uskom holandskom zgradom sa drvenim zasunima i pili crveno vino iz velikih čaša sa zdepastim trbusima. Mnogo smo vina popili tamo uz mutnozelenu vodu kanala, nadneseni nad naše živote kao mrki zidovi kuće boje crne čokolade koja se dizala nad nama. Rekao mi je da se plaši liftova i ne ulazi u njih od kada je čuo da se jedan pisac sunovratio zajedno sa kućicom u nekom luksuznom hotelu u Lozani, da se pribojava paketa koji stižu na njegovu adresu izlepljeni markama i poštanskim nalepnicama i nikad ne seda na klupe ispod spomenika u parkovima. Ali, dodao je, spreman je da uhvati svoju zvezdu i s njom pojuri u nebo. "Znaš", procedio je kroz zube kao da smo još u skamijama, "ovde sam sve više popularan." I odista, postajao je tih godina sve poznatiji, u Holandiji, Švajcarskoj, pa i u Italiji, gde sam živeo. Iznenađeni, uvređeni, bledunjavi Zapad prigrlio je sve koji su se borili protiv poslednje diktature Evrope, pa je privio i njega. Kako je samo mogao, pitah se, da pomazi i nekadašnjeg komunističkog cenzora i raspodeljivača društvenih stanova. Ali, Evropa ne daje odgovore, već jednako postavlja pitanja...

I Dragiša je bio jedno od tih pitanja bez odgovora, zagonetka koja je sedela preko puta mene. Dogodio se naš susret u Amsterdamu početkom 1992, a onda sam na školskog druga gotovo zaboravio. On se, međutim, pritajio i kao tat šunjao oko mene. Menjao je noćne vozove Evrope, izdavače i zaštitnike. Bio sam siguran da se već narednog dana prijavljuje na recepciji hotela koji sam baš napustio, da se briše mojim peškirimama i pronalazi pokoju sedu - moju sedu vlas - na ivici hotelskog umivaonika. Otvarao sam prozor hotelske sobe u Strezi i osećao se kao Tomas Man, ali sam bio uveren kako je on tu negde, možda svega desetak kilometara uz obalu jezera, u Bavenu, i čini mu se da je sličan Gustavu fon Ašenbahu. U Trstu sam bio siguran kako se odvezao brdskim tramvajem koji mi je upravo

pobegao; na francuskoj rivijeri mogao sam se zakleti kako pije alzaško pivo tu, malo dalje u kopnu, u Ex-An-Provansu...

Čitao sam o Dragiši Živkoviću u italijanskoj štampi. Grmeo je protiv nasrtaja na slobodu govora u našoj zemlji i tražio utočište. I pribežište mu je pruženo. Postao je počasni građanin Berna i pristupio Ex-Yu PEN Centru u Amsterdamu. Načinio se pravim Holanđaninom i kupio nekoliko bicikala, od kojih je jedan, engleski, na sklapanje, bio posebno zgodan za vožnju do železničke stanice i smeštanje u vozovima. Dobio je u to vreme "Writers grant" kompanije Hajnrih Bel iz Bremena, postao vlasnik novog Nansenovog pasoša za izbeglice i - dok su se politički oblaci gomilali nad ulicama rodnog grada, pa i nad našom školom - tražio bombardovanje Beograda. Činilo mi se da sam stalno kraj njega, da hoću da se pobunim, ali ne nalazim snage. Bilo je pravo čudo što smo se ponovo sreli tek 1995, kada sam na njega naleteo u Milanu, gde sam živio. Bio je odeven kao Amerikanac u Evropi: pepita-sako, somotske pantalone i naočare uskog okvira prebačene malom uzicom iza potiljka. "Nisi čuo da ću dobiti Herderovu nagradu", kazao mi je i dodao, "Hajde, Matori, ti bar znaš prilike u književnoj Evropi. To je vrh. Mon Blan. Iza toga me čeka još samo Nobelova nagrada". Nasmehih se gorko i ipak pristadoh da provedem popodne s njim.

Tvrdio je da ga zastrašuje mogućnost da mu se u otadžbini svaka reč prisluškuje, da se užasava vozova i one male noćne plave svetiljke koja u kupeima zamenjuje potpuni mrak, te da mu se čini da šine nisu raspoređene u krug, već da ga svaki novi ulazak u kompoziciju u ravnoj liniji odvodi sve dalje od Beograda, koji još jedino voli. Sedeli smo na Bonapartinom trgu, a svuda oko nas nalazio se austrougarski šarm, polegao po našim ramenima kao teška prašina koja se nije čistila decenijama. Bio sam umoran: od pisaca koji su tražili savete na tri jezika, od stranstvanja i uspomena koje je upravo Dragiša napadao kao skakavac. Sa mnom za stolom nalazio se ponovo moj drug iz zadnje klupe, moj drugar Dragiša, pokretan sklopkama i beskonačnim trakama, koji je govorio i govorio, ali ja ga više nisam slušao. Rastali smo se obećavši jedan drugom da ćemo ostavljati porukice za sobom, kad već ulazimo u

iste hotele, nasleđujući poslugu i sobe sa istim brojevima. Nasmejao se i okrenuo. Silazeći u podzemnu železnicu dobacio mi je: "Stari moj, došlo je vreme da sve kaznim. I jezik, i narod, i tu zemlju. Samo ću Beograd poštediti." A onda je zamakao, negde u mračnu rupu ispod zemlje, ostavivši me bez objašnjenja i bilo kakvog nastavka.

Nisam znao šta to znači, dok 1998. nisam dobio pismo koje je počinjalo kako sam rekao: "Dragi druže iz druge klupe, mnogo sam grešan i u tebi gledam ispovednika koji će bez emocija i ikakve lične naklonosti saslušati moje reči." Zatim se nastavljalo: "Sećaš se kada sam ti doviknuo da ću kazniti sve oko sebe. Već tada sam smislio pakleni plan: srpskim čitaocima zabraniću svoju književnost. Neću se povući, nestati kao Vidosav Stevanović ili Bora Ćosić u inostranstvu, neću im dopustiti da me zaborave, ili prebrišu gumicom. Ne, prkosno ću nastaviti da stvaram i podstičem njihovu znatiželju, ne dajući im ni jednog slova da pročitaju. Znam šta misliš, stari moralisto, ali izvini, nije li malo jednolično da svi pisci slave jezik, odaju počast čitaocima i nastavljaju nečije delo..."

Stiglo je to, čini se nedovršeno pismo do mene upravo u vreme kad sam se odlučio na povratak u domovinu. U mnogim gradovima Srbije, pa i u mom napaćenom Beogradu, posle silnih protesta došle su građanske stranke na vlast i meni se učinilo da je čas da se vratim i pokrenem modernu izdavačku kuću. Pakovao sam poslednje stvari u Via Nirone, kad mi je prispelo Dragišino pismo, te nije čudno što odmah po povratku u Beograd, još nenaviknut na neuredne i raskalašne ulice rodnog grada, kao stranac i došljak, požurih u tihu Siminu ulicu na Dorćolu. Zatekao sam Dragišu u svilenom kućnom ogrtaču, bledog, sa sebično stegnutom donjom usnicom. Pozvao me je k sebi i zagrlio me teškim, očajničkim stiskom.

Malo je govorio tog popodneva koje se iza njegovih prozora polako topilo u toplo prolećno veče. Saznao sam ipak šta se dešavalo u poslednje tri godine od kako se nismo videli. Uz Herderovu nagradu, drug je dobio i ček na šesto hiljada guldena. Postao je tako dovoljno imućan i odlučio da prestane da radi ono što ne mora. Nije više odlazio u "Beogradski krug", nije se pojavljivao na televiziji i nije ni

pomišljao da se viđa sa čitaocima. Posle dobijanja nagrade, dao je svega nekoliko planiranih izjava i u jednoj od njih kazao da je za nagradu čuo dok je šetao ulicom i odmah usporio hod, jer je shvatio da više nema gde da žuri. O ostalom nije izvestio javnost, pošto je odbio sve razgovore za novine. Počeo je tako da kažnjava svoje grešne sunarodnike po zamislama koje je sačinio valjda još na onom ulazu u stanicu metroa u Milanu. Da li se naslađivao brigom svojih čitalaca, ili je jednostavno sprovodio plan prema onome što je zacrtao, kao sudija koji hladno određuje presudu? Pre će biti ovo drugo. Otišao je da primi najveće književno priznanje Evrope, ne propuštajući da podvuče kako se u Holandiji oseća kao kod kuće.

Osim Haga i Amsterdama, stigao je i do Roterdama (novine su prenele njegovu fotografiju kraj lučkih kranova najveće luke), Utrehta, pa i do nizozemskih varošica, gde su mostići preko kanala i seoske vetrenjače još takvi kao da su Van Gogovom kičicom oslikani. I svuda se nasrtljivo bacao u naručje publike, praveći se da mu je do Holandana stalo iznad svega. U Horkajmu, mestašcu kraj Utrehta, izjavio je kako ga plaše stari carski hoteli sa velikim ručaonicama, da nikad ne skida pidžamu pre nego što pribeleži san od poslednje noći i da se pribojava stranih jezika koji u njegovoj glavi sve više potiskuju maternji. Na predstavljanju izabranih dela u prostorijama kuće "Kreatief" u Amsterdamu, bio je, međutim, određeniji. Rekao je kako ga srpski čitaoci više ne zanimaju.

Zatim se vratio u Beograd i čekao reakcije, kojih je u početku odista bilo. Jedan novinar završio je tekst retoričkim pitanjem "Da li ćemo zbog svoje slepoće dopustiti da izgubimo još jednog klasika srpske književnosti?"; neki mali izdavač tražio je da Dragiša postane njegov ekskluzivni pisac i nudio mu nepristojno veliku sumu; nekoliko očajnih pisama čitalaca pojavilo se u piščevom sandučetu, ali vremenom stvarnost, koju je moj jadni drug namerio da kažnjava poput čeličnog malja iz poema Majakovskog, počela je da mu okreće leđa, upravo kao i on njoj.

Stvari su bez sumnje krenule naopako, jer jedan mehanički čovek nije mogao pretpostaviti da će javnost - sačinjena od sićušnih

organizama mnogih čitalaca - početi da se obnavlja kao rana koja neumitno zaceljuje sama. Ni oreol Herderove nagrade, ni uporna pominjanja njegovog imena u Nobelovom komitetu u Stokholmu nisu uspeli da ožive pisca koji je odlučio da se ubije pred svojim čitaocima. Ali, ni Dragiša nije nameravao da odustane. Mislio je moj drug da ima posla sa narodom koji se navikao na velike količine poniženja i da uprkos nepovoljnom obrtu, on ima da nastavi da prkosi.

Malo pre mog dolaska i pisma koje mi je poslao, odlučio se da zabrani štampanje svojih dela na srpskom. Sam je preuzeo brigu o njima i svoj prvi roman iz 1959. godine izdao u bibliofilskom izdanju, u svega tri stotine primeraka. Objavio je zatim uokvireni oglas u Politici i kao lažljivi licemer naznačio kako će svih trista primeraka podeliti čitaocima koje "ne treba kažnjavati zbog greha naroda kojem pripadaju". U oglasu je stajalo vreme i mesto kada će postaviti kartonsku tezgu na Knez Mihailovoj ulici i poput jednog od tamošnjih prodavaca na crno krenuti sa podelom tri stotine dragocenih primeraka romana "Pribežište, konačište, spavaonica".

U zakazani čas sačekala ga je gužva koja ga je u prvi mah ohrabrila. Bila je tu policija koja je zavodila red i mnoštvo ljudi koji su se tiskali i povremeno vrištali, ali kada su čitaoci počeli da mu prilaze, Dragiša je opazio većinom lica nevoljnika loše odevenih, ili čankoliza koji su se za primerak knjige grabili iz čistog koristoljublja, očekujući da će je dobro unovčiti iza prvog ugla. Nadao se moj drug piscima gladnih tuđe sreće, kritičarima željnih tuđeg posrnuća, novinarima opredeljenih senzacijama i urednicima licemerno odanih književnicima, ali nikog od njih nije bilo u gužvi, već su se do pisca probijale neke babe sa cigaretama među požutelim prstima koje su teško kašljale, bledunjavi mladići nalik samoubicama koji dugo nisu jeli i podlaci koji su mu tražili dva i više primeraka. Učinilo mu se napokon, dok je delio poslednje otiske svog prvog romana, da su svi znatiželjnici organizovani rukom istog veštaka, koji ih je sve poslao u red zato da bi njega zavarao i ismejao, i to ga je ozlojedilo.

Vratio se kući kao pravedni sudija i svoj jedini zatvorenik, i čvrsto rešio da ide do kraja. Bila je godina 1998. Poslao mi je ono pismo i ja sam se vratio u Beograd, da nevoljno otpratim poslednji čin i peripetiju jedne uzaludne i neukusne drame. "Ne, stari moj, ni ti nećeš dobiti ni jednu moju reč", rekao je ispraćajući me do vrata, kao da sam mu bilo šta tražio.

Sledećih meseci mnogo sam radio i na njega bezmalo zaboravio. Stupila je 1999, najgora od svih godina za moj narod, a on se, tu svega nekoliko ulica dalje od mene, ućutao, povukao i konačno uvredio. Ali priznaću, i ja sam zaboravio na njega. Svud oko mene bili su novi pisci i mladi urednici, za mene iznenađujuće dobro školovani i obavešteni. U rano proleće te godine čuo sam da Dragiša sprema novi roman i piše ga za holandskog izdavača. Pozvao sam kolege u "Kreatiefu", ali ni oni nisu mogli da mi kažu ništa određenije. Dragiša je sigurno nešto spremao, a one holandske kolege to nisu smele, ili želele da mi otkriju. Da li sam uopšte mislio da saznam istinu ili sam, znajući tu ljudsku mašinu još od školskih dana, pretpostavljao u kom će se pravcu pokrenuti? Biće da sam ga dobro poznao, ali je i mene iznenadila vest koju sam kao nevažnu i usputnu pročitao u dnu kulturne stranice Politike.

U vesti je stajalo da je Dragiša Živković napisao novi roman pod nazivom "Voda i krv" i predao ga svom holandskom izdavaču sa namerom da se njegovo remek-delo nikad ne objavi na srpskom jeziku. Nisam mogao da poverujem, bilo je to suviše. Otišao sam do njega i zatekao ga kako likuje. Nekoliko minuta predamnom je s nekim razgovarao na rđavom flamanskom, koji sam mnogo bolje znao od njega. Zaboravio je da sam čuo ono što je govorio i da sam mogao da ga razumem, toliko je bio opijen svojim uspehom. Davao je odgovore za jednu holandsku reviju i govorio kako ga plaše lučni mostovi koji su potpornim stubovima vezani samo za suprotne obale, da više ne putuje noćnim vozovima jer mu pisci lokomotiva koji se razležu kroz noć liče na poslednje trube i da ne očekuje nikakvu reputaciju u domovini.

Spustio je slušalicu i namignuo. "Došao je trenutak mog trijumfa, stari moj", rekao mi je kao nevoljnom saučesniku, a na pitanje da li bi se moglo dogoditi da se ovdašnja javnost i ovog puta pokaže žilavijom nego što je očekivao, samo je odmahnuo rukom. "Sada će se dogoditi ono što se u ovoj književnosti nikad nije desilo. Da brojimo do deset. Neki od izdavača dotle će se javiti i ponuditi mi da moj novi roman prevede sa holandskog. Što će to biti loš prevod prevoda i kako će samo zabavno biti porediti ga sa samo mojim originalom. Uhvatio sam svoju zvezdu, matori, uhvatio, nego šta."

I još je on likovao to veče, nudio mi večeru, ili piće na njegov račun, ali tamni oblaci počeli su da se nadnose nad njim i svima nama, te mi nije bilo do zdravica i slavlja. Nad Dragišinom glavom poput mača stajao je prezir prevarene publike koja se već spremala da ga umori kao obmanuta ljubavnica; nad našim glavama sve izvesnije postajalo je bombardovanje, koje je ovaj "grešni" narod imalo da kazni pre nego sujeta bilo kakvog pisca.

Prvih dana marta prispeo mi je paket. Pošiljka je bila upakovana u omotnicu koja je stigla iz Holandije, jedino što je adresa bila prepravljena: umesto Dragišine stajala je moja. Shvatioh da mi je knjigu koja mu je upućena, moj drug samo prepakovao i poslao, bez obzira što sam živeo nekoliko ulica dalje, na donjem Dorćolu. Otvorio sam paket, setio se njegovih strahova od preporučene pošte i našao roman od pet stotina strana na holandskom, bez posvete ili bilo kakve poruke. Na naslovnoj stranici stajalo je "Water en Bloed". Pročitao sam prve redove na holandskom: "Het was een mooie lentedag, goed genoeg om te sterven". Roman mi se učinio običnim, raspričanim, ponešto narcisoidnim štivom. Pa i ta prva rečenica bila je odveć tolstojevaska: "Bio je divan prolećni dan, dovoljno dobar za umiranje". Ipak, nastavio sam sa čitanjem i ubrzo shvatio da se prava snaga romana krije u šumi znakova koji su posejani, u mnogim rečima i neverovatnoj minucioznosti u vladanju obimnom građom. Kao omađijan, pročitao sam "Vodu i krv" za tri noći.

Bila je to priča o jevrejskoj porodici predratnog avijatičara, ispričana u najboljem maniru "Budenbrokovih". Pred mojim očima otvorio se

jedan svet, pokazala obitelj u najskrivenijim crtama. Priča je pratila najpre događaje u osvit Drugog svetskog rata. Osetio sam opasni sklad familije nad kojom se nadvila avet rata, saznao ponešto o majci, Francuskinji, i ocu, pripadniku Sedmog lovačkog puka koji će nedugo zatim, 6. aprila 1941. sačekati najvažniji i najuzaludniji zadatak na modrom nebu nad Beogradom. Sve, baš sve je u toj pripovesti bilo maestralno opisano, do najsitnijih detalja, do aprilske pogibije malog bakalina Bogojevića u bakalnici "Kolonijal delikates" na uglu Rudničke i Nebojšine ulice, gde i danas stoji parkić uglavljen u rupu od nemačke bombe.

Videh pred očima intrige, propast i naposljetku rat. Rat se prostro predamnom. Podastrt smrtima, uvukao mi se u svaku poru i pokazao onakvim kakvim ga nisam upoznao u knjigama koje su, napokon, samo od reči sastavljene. Nadin, žena pokojnog oficira jugoslovenske avijacije, pobjegla je u Francusku, ali je pvela samo dve kćeri Lili i Violetu. Sinovi Moris i David, mladi i obesni kakvi su bili, ostali su u okupiranom Beogradu. I beše njihova sudbina opisana sa mnogo patosa i pravog pesničkog uzdanja. David se krio u porodicama starih Beograđana i predratnih Čeha, menjajući prezime po nekoliko puta, da bi kao slab Jevrejin, makar na nedelju ili mesec - budući Kondić, Hadžikonstantinović, ili Šida - postao jedan od njih. Moris se za to vreme, sa čitavom porodicom, sakrio u jednu od kosturnica na Novom groblju. Prijatelji su im noću, kao živim mrtvacima, donosili hranu, a obitelj je u grobu dočekala četiri snega i četiri proleća. Poslednji cvetovi jednog spornog leta hiljadu devetsto četrdeset petog doneli su im slobodu i izlazak na gornji svet, ali Morisa više niko od predratnih drugova nije sačekao na ulicama rodnog grada.

Davida su uhvatili gestapovci i posle strašnih mučenja (opisanih do same granice čitalačkog revolta) prebacili u Jajince, gde su ga streljali. Nikog iz porodice nije bilo da jednog pokojnika sa Novog groblja i njegovu familiju pozdravi u gornjem svetu. Bili su oko Morisa došljaci u Beogradu, preki i, po njima, pravedno strogi. Ispitivali su ga. Nekoliko puta se sa uglednim Beograđanima nalazio u grupi za

streljanje, ali je iz skupine mrtvih izvođen volšebno, čas pre pogubljenja, uz piščevu sugestiju da se jednom mrtav ne može iznova umoriti. Napokon je u toj storiji koja je zarobila godine, počeo nekadašnji sin avijatičara naporno da se uzdiže stepenicama komunističke vlasti. Nakon svega se, kao jugoslovenski ataše, u Gradu svetlosti, 1959. godine (sic, baš one godine kada je Dragiša postao komunista) susreo sa majkom Nadin i saznao da joj je ostao jedini sin...

U času kad su se sirene prvi put vukoliko oglasile nad krovovima Beograda, dovršio sam čitanje Dragišinog romana. Te noći proveo sam budan slušajući udaljene detonacije koje su pretile Beogradu kao čopori divljih zveri koje nadiru iz predgrađa. Ujutru sam spakovao nešto stvari, rešen da prestonicu napustim zauvek. Žao mi je u tom trenutku bilo naše škole, tugovao sam za svim Beograđanima i njihovom decom, ali moje srce neravnomerno je izbijalo zbog toga što sam shvatio da najbolji od svih romana naše književnosti nikad neće ugledati srpski jezik. Kako je samo mogao biti divan na maternjem jeziku, koliko će biti oštećen kada se prevede sa flamanskog...

Sve to i mnogo više želeo sam da kažem Dragiši, ali sam tog jutra, dok sam se spremao da uđem u kombi i pođem ka severnoj granici, nekoliko puta okretao njegov broj, dobijajući sa druge strane samo njegov glas sa mehaničke sekretarice kao odgovor.

U podne sam najzad krenuo, penjući se peške Dorćolom. Neki momci, bezmalo još deca, pisali su antiameričke grafite po zidovima, dok je jutarnji vetar raznosio listove novina od pre nekoliko dana, sa naslovima koji još nisu slutili da je novi rat u Evropi uopšte moguć. Iza svakog prozora dorćolskih prizemljuša kao da me je gledalo po nekoliko pari uplašениh očiju. One su me osuđivale, nisu mi davale pravo glasa i zato sam ubrzao hod.

Kod Tašmajdanskog parka, koji je sada bio pust kao nekad kad je bio groblje, ušao sam u kombi i smestio se na zadnje sedište. Nismo kretali još neko vreme, jer se čekao neko važan ko je, isto kao pacov

sa zaraženog broda, bežao u inostranstvo. Prošlo je skoro pola časa, a usplahireni putnici sa stranim pasošima u džepovima već su počeli da se bune, kada je jedan gospodin, obučen kao stranac, uskočio u kombi i seo na prednje sedišta do vozača, ne pogledavši ostale begunce. Vrata je za sobom zalupio, kola su odmah krenula hvatajući najbrži put za sever, a ja sam shvatio da je to Dragiša.

Mislio sam da ga pozovem, da mu se približim, ali sam odustao i nemoćno stezao roman na holandskom u polupraznoj torbi. Na mađarskoj granici pokazao sam italijanski pasoš, a on izvadio svoju smešnu Nansenovu legitimaciju. Neispavani i gnevni carinici izveli su ga napolje i tražili mu jugoslovenski pasoš. Ljut, svađajući se s njima i psujući kao da smo još u školi, izvadio ga je i oni su ga ipak pustili u spasonosno inostranstvo zato što je dan ranije napunio šezdeset šest godina.

Tada me je, dok se prepirao sa njima kao prostak, primetio kroz staklo kombija i čim smo prešli granicu, skupio se kraj mene. "Sada sav pripadaš Evropi", reko mu hladno, dok smo točkovima sekli senke mađarskih topola posađenih sa obe strane puta, i okrenuo se na drugu stranu. Po prvi put sada smo bili isti. I on - sapet krutim vezama i mehničkim prenosnicima, i ja - spojen žilama i nervima - odlazili smo u konačnu tuđinu koja će se završiti našim tupim budućim životima i najzad našim grobovima na milanskom, odnosno amsterdamskom groblju. Da, beše mi to jasno. Video sam naš buduću život i bez sumnje primetio da će tako biti. Pa ipak, nisam imao želju da u tom času s njim razgovaram, a ni on više nije imao onog inscenacijskog elana i nije mi pričao čega se sve pribojava.

Na budimpeštanskom aerodromu "Feriheđi", pre nego što ćemo ući u različite avione, samo sam ga upitao šta je sa rukopisom romana. "Eno ga u Beogradu", odgovorio je cinično, "ostavio sam ga Srbima, pa ako preživi..."

Mahnulo je i poslednji put zamakao u prostor gde su sedeli putnici KLM-ovog aviona za Amsterdam.

Nakon toga više ga nikad nisam video. Ni roman "Voda i krv" još nije objavljen na srpskom jeziku, jer je u međuvremenu na Dragišu Živkovića, nekadašnjeg pesnika, komunističkog cenzora i raspodeljivača stanova i ateljea, zaboravila Srbija, ali i Evropa, koja ga je odbacila kao brodolomnika istorije koji joj više nije potreban...

Mislim da još nije umro, mada ni u to ne bih smeo da se zakunem. Ne, živ je. Tamo je. U Holandiji. Ima socijalnu i zdravstvenu kartu. Verovatno dane provodi kao mali seljak i svaki dan se vozi svojim britanskim biciklom do železničke stanice u Horkajmu. Tu sačekuje brzi za Utreht, sklapa engleski prenosivi bicikl, stavlja ga pod sedište i ljubazno se javlja putnicima sa kojima deli kupe. Dok gleda kroz prozor na nisku makiju i kišu što zasipa kanale jedine zemlje ispod površine mora, niko od putnika ne zna da se naspram njih nalazi ljudska mašina koja je radni vek dovršila i sada još prede u prazno, tek toliko da ne zarđa.

DVOBOJ

Gospođa Mileva zapravo nije bila gospođa. Nije ona, doduše, pošla uspinjući se s mutnog taloga ljudskog iskustva, ali je karijeru izgradila uporno negujući lažnu sliku o sebi. To uzorno paženje na neku drugu Milevu - onu gospođu Milevu - učiniće od nje osobu koja je živela u najmanje dva života. U onom prvom Mileva je bila nastanjena u malom mestu na jugu Srbije, govorila je neobičnim južnjačkim naglaskom i trošila dane kao bledunjaka učiteljica klavira u nižoj muzičkoj školi. To što je živela u varošici bez tradicije i naročito bez raskoši, proizvešće u njoj teskobu; što je govorila nižući glasove čudnih dužina učiniće je nesigurnom; napokon, činjenica da je veći deo života provela uz klavijaturu, udarajući netalentovanu decu po prstima, učvrstiće histerične poglede koje će godine menopauze svakim danom samo pojačavati.

I ništa se na ovoj karakternoj mapi nije moglo promeniti, kao što se ni železnička linija koja nepopravljivo kasni još od početne stanice, na odredište ne može dovesti na vreme. Pa ipak, vagoni u koje je

smeštala saputnike svoga života u jednom trenutku nenadano će biti trgnuti i pojuriti mimo i ispred voznog reda. Sve što će se dešavati u tom drugom životu zbivaće se bez ikakvog povoda, diktatom svojevoljnih okolnosti, kako gospođa Mileva nikako nije mogla očekivati.

Učiteljica klavira bila je osnivač jedne velike demokratske stranke u svom gradu. Upisala se u nju u vreme kad su se delile kartice sa dvocifrenim brojevima. Taj podatak kasnije će često navoditi kao vrhunac svojih političkih sposobnosti. Broj trideset dva na kartici skrivao je činjenicu da u stranku nije unela mnogo optimizma, niti želje za dobrovoljnim partijskim radom. Vremena su, početkom devedesetih, bila teška, ciljevi nejasni, a demokratija daleko na kraju puta, te se učiteljici iz provincije nije moglo zameriti što u partiju od početka nije imala vere. Ipak, verovati je jedno, a delati nešto sasvim drugo. Učlanjenje u stranku gospođu Milevu poučilo je da se nudeći parče snishodljivosti i tupe odanosti može dobiti lavovski deo privilegija.

Tako je napredovala, tako je posle obaranja diktatorskog režima i osvajanja vlasti postala važna osoba u Ministarstvu; otud je i poverovala u sebe kao u "gospođu Milevu" i napokon se preselila u Beograd.

Posle prebacivanja adrese u prestonicu, otpočinje Milevin drugi život. Glavni gradovi imaju osobinu da privlače došljake i hvataju ih u velegradske klopke. Čine to bulevarima, fontanama, drvoredima, fasadama, minulim stolecima ili jednostavno imenima ulica i trgova. Upravo to dogodilo se nekadašnjoj učiteljici klavira. U novom životu ona je postala stanovnica Beograda. Išla je u stari kraljev dvor, otvarala izložbe i drugovala s umetnicima. Preko noći je dobila automobil "mercedes" sa šoferom, stan sa sobaricom, ljubavnika uz muža. I sve je nalikovalo snu, odista divnom snu: "mercedes" je imao kožna sedišta i drvene držače za ruke, slikari su bili mladi i zbnjeni, stan je bio u najlepšem delu Beograda, u kvartu Savamala, u povučenoj Ulici Cara Lazara; ljubavnik je s njom vodio ljubav u

vazduhu, na visini od 18.000 stopa i imao najlepše plave oči koje je videla...

U Ministarstvo je gospođa Mileva stizala poput kraljice. Odmah s vrata izdavala je naredbe, tražila preko interfona od sekretarice dnevni izveštaj i pravila se kako je toliko zaposlena da ne stiže da pomisli na sebe. Ali, kad bi se tapacirana vrata za njom zatvorila, zarila bi lice u šake, vrišteći kao šiparica i teatralnim pokretom zbacila sandale, šutnuvši ih preko celog kabineta. Tek pošto bi svakog jutra iznova poverovala da je zamenica ministra, počinjala bi da radi. A nije se imalo bog zna šta raditi. Gospođu Milevu poslali su iz stranke u Ministarstvo zapravo da bi uhodila ministra, koji je bio iz druge demokratske stranke. Taj posao obavljala je ćutljivo i odano, bez zalaganja ili griže savesti. Ostajalo joj je zato mnogo vremena za poslovne ručkove, diplomatske bankete i službene posete malim diplomatskim misijama sa kojih je donosila lavovske dnevnicke koje su je ubrzo učinile imućnom.

Slaba kakva je bila, gospođa Mileva veoma brzo je poverovala u ubedljivost života iluzija u koji je ušla. Da će ubrzo pokušati bezglavo da izađe, spasavajući goli život, u to na početku nije mogla da poveruje.

Gospodin Miladin bio je nesporna bitanga. Gospodinom se ovde zove iz puke pripovedačke pristojnosti. Miladin je bio jednostavan, prostih navika i jedva obrazovan. Beše on poreklom iz istog grada sa juga Srbije kao i gospođa Mileva, ali tu se svaka sličnost među njima završavala. Miladin nije bio član demokratske stranke njihovog mesta, nije živeo dva života i nikad nije maštao da postane "gospodin Miladin". Istina je da se i on pretvarao. Uporno je negovao male, odvratne detalje u držanju i odevanju koji su u njegovim očima imali da potvrde kako je on "čovek iz naroda". Imao je gospodin Miladin uvek malo crnog pod noktima, dok je govorio šeretski je vukao pljuvačku kroz retke zube, a na malom prstu desne ruke pustio je nakaradno dugačak nokat koji mu je služio kao alatka: za otvaranje pakli cigareta, zavrtnje malih šrafova i još ponešto što nije pristojno navoditi...

Miladin je dobro poznao novu zamenicu ministra. U mestima koja se ne nalaze kraj važnih puteva svi se dobro znaju, spletkare jedni protiv drugih, a od zavidljivosti kao da zidaju pakosnu provincijsku Vavilonsku kulu. Miladin je na tajnovit način prezirao Milevu. Činilo se - iako oni zapravo nisu razmenili ni jednu uvredu - da sve čini njoj u inat. Kada je Mileva postala nastavnica klavira, Miladin se zaposlio u osnovnoj školi kao nastavnik tehničkog obrazovanja; kad se ona učlanila u demokratsku partiju svog mesta, on je postao predsednik ogranka svoje varoši u najokorelijoj nacionalističkoj stranci. I sve drugo Miladin je radio kao da gospođi Milevi u svakom trenutku želi da pokaže odakle je krenula i kuda se uputila. Nije bilo retkost da se početkom devedesetih sretnu na šetalištu, a da Miladin prođe kraj nje bez reči. Njegovo lice, međutim, kao da je govorilo: "Dobro veče, gospođa".

Potom se njihov odnos samo pogoršavao. Miladin je živeo svoj život, činilo se da ne uhodi gospođu Milevu, ali u njenom prisustvu uspevao je da prostački pročačka jedno pa drugo uvo, ufitilji brkove, ili onim skaredno dugačkim noktom malog prsta otvori paklo najlošijih domaćih cigareta. I još gore od toga. Za vreme vladavine diktatora njegovoj nacionalističkoj partiji išlo je bolje nego demokratskoj stranci gospođe Mileve. Miladin je posle 1995. godine postao najpre načelnik građevinskog odeljenja, a potom i predsednik opštine. Kao načelnik potpisao je odluku (sasvim ispravno, sudeći po papirima) po kojoj gospođa Mileva ima da sruši zid koji je nelegalno podigla prema komšijskom dvorištu. Već tada je ona bila odveć fina da bi jednom Miladinu priznala kako je to učinila stoga što je komšija prljavac i njegove kokoške se neprestano provlače kroz žičanu ogradu u njeno uređeno dvorište poganeći ga. Ne, ona je tada to prećutala, sebe a ne Miladina radi, zid srušila, a mužu naredila da kokošiji izmet skuplja dok je ona na časovima.

Kada je ona postala opštinski odbornik i više niko nije mogao da joj naredi da sruši jedan zid, Miladin je već bio predsednik opštine. Postavši odbornik, ona je zid iznova sazidala (opet bespravno), a predsednik Miladin na to nije obraćao pažnju. Odbio je on, međutim,

predlog demokratske stranke da se Ulica Borisava Stankovića asfaltira do kraja, te se tako do kuće gospođe Mileve, koja se nalazila među poslednjima u nizu, i dalje stizalo tucanikom. I još bi se moglo pričati o sukobima lažne gospođe i lažljivog narodnog tribuna da nije došla godina 2000. i pad diktatora.

Posle izbora u septembru te godine Miladinova partija postala je izborni gubitnik, a stranka gospođe Mileve pobednik, ali kratko je trajalo njeno veselje. Miladin je nekako politički preživio i čak postao jedan od petnaest narodnih poslanika svoje partije u Skupštini Srbije. Kako je i gospođa Mileva, osim funkcije zamenika ministra i predsednika dva upravna odbora, bila i narodni poslanik, moglo se očekivati da će se njihovi nemušti sukobi, započeti u provincijskom mestu na jugu Srbije, nastaviti na daleko višem nivou.

Da je barem ućutao, taj Miladin, ili se pretvarao da je Beograđanin kao gospođa Mileva... Ali, nije. Postao je još glasniji i neotesaniji. Beše on jedan od došljaka u prestonici koji neprestano vređa Beograd, ne poštujući njegove kućne brojeve i noćne svetlosti, otvoreno prezirući mogućnost da promeni južnjački naglasak. Kao i drugi poslanici njegove šovenske partije, tvrdio je kako ga nervira velegradska vrema, kako bi najotmeniju prestoničku radnju prodao za uglancanu jabuku iz voćnjaka svog deda-Miloja, kako u Beogradu ne može da živi od homoseksualaca i izdajnika kojima stiže novac iz inostranstva... I vređao je Miladin Beograd, kao da mu je taj grad nešto skrivio, kao da je prestonica kriva što ne voli gospođu Milevu i prezire njene nove manire i ljubav prema velegradu.

I u Skupštini je bio spreman za kavgu i kafansko nadbijanje psokama. Bila je to zajednička crta svih poslanika njegove partije i oni su na to podsticani. Miladin je ipak bio najosorniji i najgnusniji. Gospođa Mileva je sedela u sedmom redu i grizla usnicu kad bi izlazio za govornicu, kao da će svojim nastupom pred čitavom zemljom Miladin osramotiti i nju, ili naglaskom kojeg se ona u Beogradu brzo otarasila, odati i njeno poreklo. Vremenom je svako njegovo pojavljivanje pred poslanicima za zamenicu ministra bilo nalik mori. Miladin se češkao ispod pazuha, smeju ljio, vređao

najuglednije svetske političare, bezbrižno kao dečak koji ima odveć popustljive roditelje i zna da neće biti kažnjen. Jednom je tvrdio kako će predsednika Amerike smestiti u unutrašnji džep sakoa i kao vucibatina sklona teatralnosti, razmicao revere mastiljavoplavog sakoa i pokazivao unutrašnji džep, vajkajući se kako ga domaći proizvođači prave baš malim. Drugi put je tvrdio da je u hodniku ispred sale uhvatio za gušu jednog domaćeg izdajnika. Ponosi se time, rekao je, ne spominjući izdajnikovo ime i uz smeh pokazao njegovu leptir-mašnu koju su svi prepoznali...

Nije Miladin nameravao da odustane, nije mislio da se povuče. On je, uostalom, bio "narodski čovek", a narod je - tako je smatrao - od njega to očekivao. I vikao je, širio ruke, molio se za govornicom, isključivan je sa sednica, ali nije to bilo najgore. Najstrašnije je bilo ono što će se dešavati daleko od Skupštine i govornice. Gospođa Mileva vremenom je poverovala u sliku o sebi. Samo u retkim tencijama izgovorila bi poneku reč s južnjačkim naglaskom i više nije kao šiparica crvenela i šutirala uvis cipele sa visokim potpeticama čim bi se vrata kabineta za njom zatvorila. Ali, takvo samopouzdanje krhko je kao porcelan sa jedva vidnom naprsinom. Kako su se dani na vlasti nizali, gospođa Mileva prestala da obraća pažnju na Miladina i njegove ispade u Skupštini. Imala je važnija i ozbiljnija posla. Predsedniku svoje stranke svakodnevno je javljala o ministrovim tajnim posetama poslanstvima Srbije i Crne Gore u svetu; petkom je odlazila na časove bridža i zaista se zbližila sa kapetanom jednog od malih mlaznjaka konfederacije kojim se vozila na zasedanja Generalne skupštine Ujedinjenih nacija u Njujork. Na sastanke Skupštine Srbije išla je samo kad mora, pa je po danu Miladina jedva viđala.

Ali, bilo je to neoprezno, na svaki način nesmotreno. Zemljak Miladin, onako ogroman, sa masnom kosom i ufitiljenim brkovima, Milevu je počeo da posećuje u snovima. Prvi put joj se javio pred svitanje u noći kad je loše spavala i nekoliko puta se budila, primećujući samo pun mesec nad glavom. Bio je u tom snu harmonikaš, sa zlatnim zubom, belom košuljom i crnim prslukom. Svirao je, grešeći mnogo nota, a kafana je od nje očekivala da peva.

Doturili su joj mikrofon, ali ona nije znala tu pesmu, ili ju je zaboravila. Miladin je odsvirao uvod jednom, pa iznova, a gospođa Mileva nije počinjala i zato su je kafanske pijanice gledale sve svirepije. Najzad se odlučila da zapeva, približila usne mikrofonu i tad se probudila. Obrela se u krevetu sa baldahinom i ogromnim bledunjavim mesecom koji je sijao kroz prozor kao svetionik.

Nije prošlo mnogo, a ona je Miladina ponovo usnila, potom iznova, pa još jednom. Između dva sna sa Miladinom kao oniričkim korifejem prošla bi najpre nedelja, potom samo tri noći, da bi ga napokon sanjala svaki put kad bi zaspala. A snovi su prestali da budu fantazmagorični i neodređeni. Miladin je - sada je u to bila sigurna - po noći pokušavao da joj preotme što je ona danju brojala u prestiž i statusne simbole. Iako je i dalje bio samo jedan od najbučnijih narodnih poslanika, u snu je ubrzo postao prvi sekretar, pa ambasador u Parizu. Za noć ili dve vratio se iz Grada svetlosti i zaposlio u Ministarstvu, postavši čudnovato, onako neotesan i grub, čovek od ministrovog poverenja...

Rasplet, onaj u snu, nije bilo teško predvideti. Noćni Miladin nije prezaao od klevetanja, spletkarenja i ocrnjivanja, od svega što na javi uistinu nije činio. Tamo po danu bio je jednostavno odvratan i gospođa Mileva mrzela ga je kao muškarca sa kojim nije mogla da zamisli ljubavni odnos. Noću je, nasuprot tome, bio prevejan i odlučan da zemljakinju uništi. Već tokom prve nedelje od kako se u snu vratio iz Pariza, njen položaj u zgradi Ministarstva učinio je nesigurnim. Nekoliko snova bilo je dovoljno da ministar počne da sumnja u nju. Nije joj više slao dokumenta kao pre. I sekretaricu joj je promenio...

Gospođa Mileva trzala se iz sna i ustajala bleđa i neispavana. U Ministarstvo je odlazila kao nekad, praveći se da nije slaba i da se ne dešava ništa neobično. No, svaki put kad bi stupila nogom iz "mercedesa", bojala se da će je za ruku primiti baš on, Miladin. Ali, u stvarnom svetu čuda se ne događaju lako, već sve ide tokovima navika i uticaja. Mileva je zadobila još čvršće ministrovo poverenje i bez obzira što nisu bili iz iste partije, postala mu jedan od najbližih

saradnika. Odlazili su zajedno na ručkove i bezbrižno se smejali prijateljima iz suparničkih partija. Ali, Mileva je naglo napuštala ministrovu družtvo i kasno popodne, pre glasanja u Narodnoj skupštini, odlazila u salu, kradom zauzimajući svoje mesto. Odande je gledala Miladina koji je nije primećivao. Pažljivo ga je promatrala iz prikrajka i beše joj još gadniji nego ranije. Sašaptavao se, odmah potom vikao sa mesta i smejao se kao pravi prostak s juga. Nije znao, ili se pravio da ne zna kako ju je po noći doveo do ivice propasti. Morala je da ga se reši, da svim tim snovima nekako stane na put.

Ubiće ga, odlučila je naprečac, i u prvom trenutku se postidela svoje odluke. Odmah zatim se pribrala i čvršće rešila da se sa Miladinom obračuna. Predugo je bila neoprezna, misleći da njen ugled, narušen u snu, neće početi da se kruni i na javi. Miladin je sve od početka činio smišljeno, vodeći partizanski rat protiv nje, uvukavši joj se u snove kao tat. Pokušala je da prizove misli na savezništvo s voljom i još jednom razmotri sve okolnosti: ako ga ubije na javi rizikuje da bude otkrivena i uhapšena; ako ga se reši u snu, sve će biti lakše i jednostavnije. Uostalom, onaj snoviđenski Miladin je bio taj koji ju je proganjao, pa ga je tamo valjalo i umoriti.

Vratila se kući kao prestupnik kojem više nema natrag i rešila da usni. Tamo iza granice postojanja videla je ona veliku ulicu kojom jure automobili i ogromnu zgradu Ministarstva sa dva krila, gde je radila. Sunce je neobičnom brzinom prelazilo horizont i senke su se po prozorima i zidovima jurile kao mahnite. Podigla je pogled i ugledala kupole i kipove na njima. Zapadno krilo zgrade imalo je mušku, a istočno žensku figuru i ta dva odlivka učiniše joj se na čas nalik njoj i Miladinu. Behu samotni, na dva kraja zgrade, u različite strane sveta zagledani. Iznad njihovih glava brodile su ogromne lađe prolećnih oblaka, a kipovi su bili ni tužni ni veseli, jedan zagledan u Savu, drugi u zelenu glavu Košutnjaka... Učinilo joj se da ne sme da zastane. Ne, nije se usudila da skreće pogled. Ni za trenutak ne sme zažaliti Miladina, jer eno ga gde izlazi iz zgrade sam i upućuje se Birčaninovom ulicom nizbrdo.

I Mileva je krenula za njim. Nije znala zašto u Savskoj ulici pored crnih zgrada skreće na levo, umesto da se desno uputi glavnom ulazu u železničku stanicu, pa ipak pratila ga je: pored Palate pravde, prodavnice svežih šampinjona, barake u kojoj u neurednim krevetima noće neispavani kondukteri železničkih kola i dalje do kolesaka i ranžirnih stanica. Kada se Miladin, kao da je neki voz, uputio na jug prateći šine za Bar, Mileva je spazila priliku da ga sustigne i zaskoči s oštrim sečivom koje joj se našlo u rukama. Obilazila je oko njega u velikim krugovima, pa potom bivala sve bliže, umršene kose, iskežena kao besna kuja. Napokon mu je prišla s leđa kod stare garaže za parnjače. Miladin je prošao mostić koji se okretao u punom krugu i spajao mnoge zrakaste šine. Uputio se ka staroj plavoj parnjači koja je nekad vukla Titove kompozicije i tu zastao. Preneražen se okrenuo pokušavajući da dohvati visoko zabijen nož u leđima. Nešto je rekao, ali to više ne beše ljudski glas, već tiho cvilenje kao kad se strukovi kupina kidaju u polju. Onda je pao: tiho kao vreća brašna, tupo kao preklana životinja kojoj se izmakne tlo pod nogama. Niz njegovo bedro poslednji grozdovi živih kapilara pukli su i pustili mali mlaz nestvarne, gotovo pozorišne krvi.

Bio je to kraj i Mileva se okrenula bez grča na licu i najmanjeg osećanja krivice. Mislila je da će nešto kazati, da će ga opsovati kao prostakuša, ali sad se u snu samo osvrnula i gledala da nekog nema u blizini. Bilo je to valjda zato što je Miladina ubila bez strasti, diktatom zdravog razuma i u uverenju da je ona "gospođa Mileva" koja neće dopustiti da joj jedan lupeški zemljak stoji na putu... Izašla je iz spavaonica parnih lokomotiva. Za njom je ostalo opušteno Miladinovo telo, a ona se nije ni osvrnula. Prošla je mostić na kojem nije zatekla nikog i u oštrom luku napustila linije šina i retke vagone što su ostali neistovareni. Istim putem, Risanskom ulicom u koju senke retko zalaze, popela se natrag ka zgradi Ministarstva, pregledajući haljinu i tražeći kap izdajničke Miladinove krvi na njoj. Tek kad joj se učinilo da za zločinom nije ostalo tragova, uspela je da se smiri i umivenog lica samozadovoljno se probudi u svojoj postelji. Usta su joj bila suva, podočnjaci govorili o tome da zapravo nije spavala. No, uprkos tome, znala je da je završila posao kao plaćeni ubica. Činilo joj se sad da više nema nikog ko bi je podsećao na

gradić sa korzoom u Srbiji odakle je krenula i da bezbrižna može da se vrati ministru, svom ljubavniku, "mercedesu", pa i mužu koga je vratila u rodno mesto, jer ga se stidela u Beogradu. Ali, nešto se neobično dogodilo istog jutra.

Pred kućom ju je čekala siva umesto crne limuzine. Nije se mnogo bunila, pošto je u pitanju bio isti tip automobila, ali male stvari koje je rasporedila po svojim kolima više nisu bile na mestu, a vozač je bio mladić, bezmalo dete, koji nije poznavao ni nju, ni Beograd. Krenuli su ka zgradi Ministarstva, ali to momče pogrešno je skrenulo iz Ulice kneza Sime Markovića i uputilo se mostom na novobeogradsku stranu. Opomenula ga je, a on se bezvoljno okrenuo na nepropisnom mestu i uputio natrag ka centru. Bio je drzak taj, inače lepuškasti plavooki momčić. Nju, zamenicu ministra, da odveze na drugu stranu. To nije smela da dopusti. Pitala je ko mu je šef i obećala da će mu napraviti mali pakao čim dođu u Ministarstvo, ali šofer kao da se nije uplašio. Umesto toga drsko je sišao iz Brankove ulice i zaustavio se kraj stare prodavnice bombona i šećerlema odmah ispod mosta, u Ulici Gavriela Principa, gde se stare kuće još nadmeću trošnim fasadama.

Bilo je to suviše. Izašao je iz kola i ušao u prodavnicu bonbona bez reči, a onda ga nije bilo dugačkih pet minuta. Motor je ostao upaljen, seća se dobro, kad je i sama izašla, s mukom zadižući dugačku suknju i stupajući visokim potpeticama na raskopan pločnik. Otvorila je vrata, zvonce se oglasilo, a ona je pomislila kako će dečka zateći u kupovini nevažnih ušeceranih jabuka. Ipak, nije bilo tako. U radnji je ugledala staklene posude i u njima bombone nalik svilenim bubama, sa plafona su visile krupne šećerleme u obliku staračkih štapova, a u staklenoj vitrini bila je sagrađena čitava kućica od karamela. Za tezgom je stajao neobično nizak, naboran i veoma star čovek koji joj se odmah predstavio i kazao kako je on vlasnik prodavnice karamela i slatkiša još od 1948. godine. Nije video, kazao je, nikakvog mladića, jer on od jutros praktično nije imao mušterija, pošto više niko ne kupuje domaće slatkiše, a oni su... I nastavljao je da priča taj starčić širokog i dobrohotnog lica, dok je gospođa Mileva s mukom pokušavala da se snađe u Beogradu koji

je i sama jedva upoznala. Upitala je prodavca slatkiša da li zna ko je ona i na njegov odrečni odgovor prvi put posumnjala da se uopšte nije probudila.

Učinilo joj se da joj je jasno: ona još spava. Umorstvo Miladina ostavilo je utisak na nju i ona ne može da se trgne iz sna. Izašla je iz prodavnice šećerlema i videla kako sive limuzine nema pred radnjom. Da, zacelo još sanja, ali mora da bude oprezna, jer tu u snu nešto je guši i ne da joj da diše, kao da joj se hladni i znojavi muški dlanovi stežu oko vrata... Malo je zadigla suknju kao provincijalka i pribrala se. Moraće da se vrati kući, koja uistinu nije daleko. Uputila se stepenicama na Brankov most i dalje onom istom Ulicom Kneza Sime Markovića, tamo kraj konaka Kneginje Ljubice koji ju je tiho posmatrao sa svojim bajkolikim dimnjacima nalik kućicama za dim. Do stana je stigla zadihana, sva u znoju. Pogledala je interfon i potražila svoje prezime, nameravajući da služavki odmah sa kapije izda naređenja, ali među prezimenima nije pronašla svoje. Bilo je tu, čudno, ministrovo prezime, zatim prezimena nekih poslanika i lekara ginekologa, ali njenog nije bilo na spisku. Zazvonila je na broju stana koji je do jutros bio njen i sa druge strane čula strani glas koji je uporno govorio: "halo, ko je to, halo..."

Okrenula se, odskočila kao da je pred svojom kapijom umorila Miladina i uputila se ka raskošnoj Knez Mihailovoj ulici onako neprilično odevena, sa dugačkom suknjom, razlivenom šminkom i cipelama sa visokim potpeticama koje nisu bile za dugo hodanje. Nije prošla mnogo, uistinu je zamakla samo iza nekoliko uglova, kad je u sramežljivoj Ulici Nikole Spasića, u jednom prolazu kraj šina po kojima se nekad vozio ugalj, odbacila cipele, iscepala višak suknje i dalje nastavila bosa. Samo je ogrlica sa krupnim biserima na njenim grudima govorila o nekadašnjoj zamenici ministra, onoj gospođi Milevi, ali sada je sve oko nje, beše sigurna, bio san, duboka obamrlost iz koje je morala da se probudi. Nije bilo važno kako izgleda, ni šta radi. I ljudi oko nje pušili su velike cigare, bili odeveni kao klovnovi ili nosili frakove poput dirigenata upravo uteklih sa simfonijskog koncerta. Niko se ni za njom nije okretao, a ona je razmišljala samo o jednom: kako da se trgne iz sna.

Šta da učini, kako da se razbudi i kakav je to tup bol u grlu što se čas pojačava, čas slabi? Naposletku je odlučila da ispita baš ono što je guši, uverena kako to mora pružiti odgonetku i za njen duboki san. Bezglavo je srnula prestoničkim pločnicima i uvidela da se bol pojačava kad iz jedne ulice skrene desno umesto na levo. Pokušala je nekoliko puta: skrenula bi levo i lakše disala, vratila se desno i odmah osetila dlanove tuđinca na svom vratu. Beše to neobično. Gušobolja kao da ju je vodila ka jednoj tački, ravno ka svom izvorištu. Zašto se nije okrenula, što se nije uputila na suprotnu stranu, u splet uličica gde se lakše disalo? Znala je da se mora prenuti i uplašiti, samo to je moglo da je nagna da se probudi. To je bio razlog što je zakoračila Pariskom ulicom kraj belog zdanja Francuske ambasade. Srce joj je ludo tuklo, dahtala je kao pas koji je dugo vukao povodac kad je na Donjogradskom bulevaru prošla kraj benzinske pumpe i uputila se ka maloj tramvajskoj okretnici u kišnoj Karađorđevoj ulici.

To što će videti iza napuštenih tramvaja, prevazići će sva njena onirička očekivanja. Negde pozadi, zaklonjena šipragom i ostavljenim kompozicijama, došla je Mileva na korak od sopstvene smrti. I sve, sve joj je odmah postalo jasno, jer beše sasvim izvesno da je u nečijem tuđem snu ona na savamalskoj tramvajskoj okretnici bila oborena na leđa, dok se nad njom nadnosio gojazni muškarac i stegnutih šaka oko njenog vrata čekao da se uzaludno koprcanje neznankinog tela okonča. Imao je on, taj njen ubica, nabrekle žile, uprt pogled i zube stegnute kao čeljust klopke. Stisak ni za trenutak nije popuštao sve dok se njeno posramljeno telo nije opustilo i palo u blato kao odbačena krpa.

Vrisnula je gospođa Mileva i odskočila. Još korak i bila bi ponovo zadavljena, toliko je to ubistvo još obitavalo u gustišu, zaklonjeno pokvarenim tramvajima. Zato se okrenula i počela da beži. Ko je taj čovek? Bila je sigurna da on može biti samo Miladin. Ona se uputila u svoj, a on u svoj san. Ona je njega umorila kraj spavaonica lokomotiva, a on nju pored tramvaja sa spuštenim trolama. Potrča sivim Donjogradskim bulevarom, pa na beogradsku tvrđavu, strmim

stepenicama kraj crkve Ružice. Duel je otpočeo, beše sigurna, i učesnici u dvoboju ispalili su po jedan hitac. Kako to ne beše život, i jedan i drugi pogodili su suparnika. Ali, sekundanti nisu iznova punili pištolje, već su pravila bila drugačija. Mileva je trebalo da se probudi iz svog sna pre Miladina, samo tako mogla je da se spasi. Isto je mislio i Miladin.

I on je u međuvremenu saznao da je u snu gospođe Mileve umoren, pronašao je poreklo probadanja pod levom pleć- kom i sad se trudio da se iz teškog košmara razbudi i sam. Samo, gospođa Mileva bila je u prednosti, jer ona nije mrzela Beograd kao Miladin i nije nameravala da ga proda za jednu uglancanu jabuku iz voćnjaka pokojnog dede Miloja. Ipak, i ona je u prestonici bila stranac, a kao nekadašnja učiteljica klavira, o snu i sanjanju znala je tek ponešto što je pročitala u ženskim nedeljnicima. Idući ulicama i sudarajući se s prolaznicima, pokušavala je da se seti nečeg od toga i prvo što joj je palo na pamet bilo je da zdravi i uravnoteženi ljudi ne sanjaju u bojama. Oni spavaju dubokim snom i javljaju im se samo prizori života koji su u stvari neobojeni. Poremećeni i manijakalni bolesnici, za to vreme, sanjaju obojene snove i lako se trzaju iz sna. Bila je to prilika da se probudi i Miladina ostavi kao gubitnika, mrtvog u snu. U nekom drugom životu ona je bila smirena, sigurna u sebe i nikad nije videla boje u snu. I sada se smatrala takvom, iako nije bilo jasno zašto je - dok je onako prljava i povređena, kao kokoška napola uvrnute šije trčala kraj kalemegdanskih zidina - sebe još smatrala zdravom. Biće da je ona pod tim mislila na zdravu ambiciju i zdravu želju da se pobegne iz malog mesta, ali to više nije bilo važno.

Svu snagu skupila je ne bi li na ulicama ugledala ikakve boje i tako se uvela u nemiran san. Ali, ljudi su bili odeveni u sivo, čak i oni u klovnovskoj odeći behu neugledni, sa prljavobledim usnicama. A šta je sa fasadama? Setila se da je na uglu ulica Knez Mihailove i Kralja Petra nedavno omalana jedna stara zgrada. Trospratnica u secesionističkom stilu, zaostala je iz devetnaestog veka, a novi sjaj dobila je kad je obojena u nebeskoplavo. Čini joj se da je bila na otvaranju i da je čak razgovarala s arhitektom iz Bordoa koji joj je kazao da u tom francuskom gradu čitave blokove starih zdanja kreće

živim bojama. Sada je trebalo da nađe kuću, plavu kao nebo. Došla je do zgrade, pažljivo se zagledala u nju, ali nije primetila da je ikakve boje. Pogledala je još jednom, dobro znajući kako je bila okrečena, pokušavajući da prizove to svetloplavo u koje su obojeni stubovi, doksati, čak i fasadne figurice, ali - bilo je uzalud. Ipak je ona bila normalna, s odveć jakom željom za samoodržanjem da bi u snu sanjala boje.

No, uprkos tome, pokušavala je i dalje, nepristojno zagledana u ćutljivu trospratnicu. Na trenutak joj se učinilo da je jedan stub postao plav, te odmah zatim da je jedan od anđelčića nad prozorom poplaveo u obrazima, ali sve je bilo uzalud. Beogradska zgrada pokazala se suviše gordom. Svejedno, ona nije mislila da odustane, jer njena glava bila je zalog. Potrčala je preko Trga Republike, pa Makedonskom do Hilandarske ulice koja se, uska, sa svim kućnim brojevima provlačila između dva bulevara. Tamo se nalazila još jedna novoobojena zgrada. Vitka četvorospratnica u neoklasičnom stilu bila je ofarbana u boju pudinga od maline i gopođa Mileva nadala se da će crvenu boju lakše prizvati, jer je reč o toploj i uznemirujućoj nijansi. Došla je do broja 15 i zagledala se i toj beogradskoj zgradi u lice, ali ni ovog puta nije opazila boju pudinga od maline...

I dok se Mileva u snu zagledala u tuđe kibic-fenstere i bal- kone, Miladin je unekoliko imao drugačije planove. I on je razmišljao jedino o tome kako da se probudi, ali je, saobrazno svojoj prirodi i prostoti koju je predugo negovao kao lažni čovek iz naroda, pomislio da će se iz košmara najpre trgnuti ako u Beogradu iz snova bude tražio nevolju. Obilazio je zbog toga mračna i prljava mesta. Pošto je ubio tu kaćipernu gospođu Milevu kraj okretnice tramvaja, popeo se Velikim stepenicama do otmene Francuske ambasade, ali je brzo shva- tio da on u gornjim delovima grada nema šta da traži. Nedaleko od njega, svega nekoliko ulica i jedan san dalje, Mileva je grozničavo pokušavala da ugleda nebeskoplave ukrase na fasadi zgrade, a on je, već užurban i nesmotren, silazio u niže kvartove i upućivao se ka luci. U zadimljenoj mornarskoj krčmi naručio je bokal kiselkastog domaćeg vina i teško se napio. Pokušao je da izazove

nekoliko dugolinijskih kapetana i potuče se s njima, ali oni nisu bili raspoloženi da zalutalog sanjača trzaju iz sna. Zato je izašao iz "Brodarske kantine" teturajući se i obilazeći retke prolaznike.

Ispod savskog mosta, opet nedaleko od prodavnice slatkiša u kojoj je gospođa Mileva prvi put posumnjala da se iz sna nije probudila, Miladin je počeo da zlostavlja nekoliko Cigana. Pretvarao se, onako pijan, da je inspektor i mahao svojom poslaničkom legitimacijom i karticom za glasanje u Skupštini. Tražio je da mu Romi predaju hartiju iz kolica i vikao kako će zapleniti sve iz dvokolice. Tri dečaćića odmah su ga prozrela, ali umesto da izvuku noževe i s njim zadenu uličnu borbu, okrenula su se i počela da beže sa svojim dragocenim tovarom prema zgradi Hipotekarne banke u Karađorđevoj ulici. Miladin je potrčao za njima i vikao, najpre oštro, a potom kao očajnik što samo moli za malo kavge. Posle desetak metara prestao je da juri za romskim dečacima i našao se sam ispred ogromnog, mračnog zdanja Hipotekarne banke. Na raskrsnici je stajao sam, dok je Beograd njegovih snova bio sablasno prazan. Vetar je raznosio ostatke poslednjih izdanja večernjih novina, a on je bio zadihan. Sat na kupoli Hipotekarne banke ostao je zaustavljen u dvadeset do šest, a Miladin je shvatio da se iz sna nije lako probuditi, čak i kad sanjač to očajnički želi...

No, ni Miladin ni Mileva više nisu imali kud, nisu mogli natrag. I lutali su tražeći način da se vrate u stvarni svet. Mileva je prošla Botaničku baštu i tamo ni jednom cvetu nije uspela da ugleda boju. Otišla je zatim u Muzej savremene umetnosti i videla da su dela Leonida Šejke, Save Šumanovića i Petra Dobrovića naslikana samo crnom i belom bojom. Za to vreme Miladin je pokušao da se potuče najpre u hotelu Bristol. Kad su ga odande izbacili bez mnogo reči i velikih batina koje je očekivao, tražio je nevolju i u "Svratištu za umorne alase", kafani "Kod mama-Dane", bistrrou "Plavi Dunav", napokon i u "Poslednjem ribarčetovom snu"... Na nekom brodu, ispod lampiona zaostalih od proslave Nove godine, shvatio je da je praskozorje, da je nebo boje modrica i da u njegovom snu niko neće da se bije.

Nekako istovremeno i on i ona, i Miladin i Mileva, spoznali su da moraju da se vrate na mesto zločina, tamo gde su ubijeni u tuđim snovima. Gotovo jednovremeno požurili su ka mestima svojih pogibija. Miladin je sa dokova, prateći poslednje talase ženske Save koja se uliva u muževni Dunav, donjom stranom, kraj šina za teretne vozove, pohitao ka železničkoj stanici. Kao smutljivac koga ne zanima u koju će se železničku liniju ukrcati, prošao je kraj kompozicija vozova, da bi iza četrnaestog perona zagazio među sporedne šine zarasle u travu i trnjak. Bilo mu je potrebno tek nekoliko minuta da stigne do mostića koji se okretao u punom krugu i pokvarenih lokomotiva koje su noćivale u garažama. Tu je zastao u neverici.

Gospođa Mileva za to vreme prešla je sa Novog Beograda i sjurila se niz stepenice ispod Brankovog mosta. Poslednji vrapci tražili su noćni zaklon pod čeličnom konstrukcijom mosta, dok je ona trčala poružnelom Karađorđevom ulicom kao da je na njenom kraju ne čeka svirepo umorstvo - njeno ubistvo. Pratila je linije tramvajskih šina i gotovo u istom času pojavila se na mestu gde tramvaji okreću ispod Kalemegdana, kada se i Miladin obreo na mestu gde je on smaknut. I Mileva je zastala. Ni ona nije mogla da poveruje da je to izlaz.

Šta su suparnici smislili? I jedan i drugi shvatili su da će najveće zaprepašćenje, ono što će ih presudno trgnuti iz oniričke omamljenosti, biti zapravo njihovo ubistvo. Morali su da se približe tom središtu bolova i čvorištu nejasnih slutnji, i konačno zakorače u samu tačku gde su ispustili život. To je u njima budilo ogromne, atavističke strahove, ali su i jedno i drugo, nakon svega ne razmišljajući predugo, učinili presudan korak, a to beše neodmereno i lakomisleno. I Mileva i Miladin behu nagnani na to zbog svega što ih je razdvajalo, valjda još od prvih sukoba u malom mestu na jugu Srbije.

Mileva se zateturala oborena nevidljivim rukama na zemlju. Koprčala se i krkljala, u magnovenju pokušavajući da sa vrata skloni šake koje su mirisale na duvan. Miladin se okrenuo nekoliko puta

kao da igra sa nevidljivom igračicom. Oštri bol parao mu je grudi napola i više mu se nije činilo da je bilo pametno još jednom poginuti... Ali ni bol, ni poniženje koje je nadjačavao samo stid, nisu bili najgori. Najteže od svega bilo je to što ni Miladin ni Mileva nisu mogli znati da će, još jednom izdahnuvši, zauvek razmeniti snove i izgubiti nadu da se na javi pojave u starim obličjima i na političkim funkcijama koje su držali. Milevina druga smrt približila ju je Miladinu više no ikad, jer ona je sada tačno znala sve njegove porive, namere i tajno skrivana osećanja prema njoj. Učinilo joj se da ga je predugo kažnjavala, tukla po prstima kao decu u muzičkoj školi. I Miladinu se u trenutku ponovne smrti učinilo da je uz Milevu stao kao ženik. Tek tad je shvatio koliko ju je uzbuđivao kao muškarac i kako je žarko želela da u njemu nađe pravi oslonac. A on, on ju je kažnjavao zbog svih homoseksualaca prestonice s kojima nije imala ništa...

I zažališe oboje zbog svega, ali bilo je kasno: za ljubav, za smrt, pa i za pravi život. Miladin i Mileva mimoišli su se, razmenili snove i sada je Miladin sebe ubijao u Milevinom, a ona sebe u njegovom snu. U stvarnosti - onoj što je starija od snova - niko nije mogao da pronađe ni zamenicu ministra Milevu Josović, kao ni poslanika parlamenta Miladina Đokića. Miladinova partija zatražila je formiranje parlamentarne komisije koja bi istražila okolnosti nestanka poslanika Đokića, a ministar naredio poverljivu istragu u zgradi Ministarstva i u diplomatskim predstavništvima Srbije i Crne Gore. No, isleđivanja nisu urodila plodom i svima kao da je laknulo: predsedniku Skupštine zato što više nije morao da izriče opomene neprijatnom poslaniku, ministru stoga što je znao da ga zamenica od početka uhodi.

U Beogradu oktobar 2003-januar 2004.

ALEKSANDAR GATALICA

"Linije života", roman, Beograd, 1993. (Nagrade: "Miloš Crnjanski" i "Giorgio la Pira", Italija)

"Naličja", roman, Beograd, 1995.

"Mimikrije", ciklus pripovedaka, Beograd, 1996.

"Vek", ciklus pripovedaka, Beograd, 1999. (Nagrada: "Ivo Andrić")

"Kraj", roman, Banja Luka, 2001.

"Euripidova smrt", roman, Beograd, 2002.

"Najlepše priče Aleksandra Gatalice" (Priređivač: Petar Pijanović),
Beograd, 2003.

Aleksandar Gatalica

BEOGRAD ZA STRANCE